

MYKOLO ROMERIO UNIVERSITETO
TEISĖS MOKYKLOS
PRIVATINĖS TEISĖS INSTITUTAS

ŽILVINAS GAIŽAUSKAS
CIVILINĖ IR VERSLO TEISĖ

KLIMATO KAITOS NULEMTI TEISINIO REGULIAVIMO INSTRUMENTAI IR ŠIŲ
INSTRUMENTŲ VIETA TEISĖS SISTEMOJE

Magistro baigiamasis darbas

Darbo vadovas –
Prof. dr. Evaldas Klimas

Vilnius, 2023

Turinys

ĮVADAS.....	3
1. TEISINIS REGULIAVIMAS IR KLIMATO KAITA	8
1.1. Teisinio reguliavimo samprata.....	8
1.2. Klimato kaitos veikiamos sritys	14
2. „ŽALIOJI“ SAVIREGULIACIJA	20
2.1. Klimato kaitos procesų reguliavimas	20
2.2. Kiti rinkos dalyvių elgesį formuojantys veiksniai	29
3. „ŽALIASIS“ TEISINIS REGULIAVIMAS.....	42
3.1. Tvarumas Europos Sąjungos teisės aktuose.....	42
3.2. Tvarumas Lietuvos Respublikos teisės aktuose.....	48
3.3. Kiti su tvarumo reglamentavimu susiję teisės aktai.....	53
IŠVADOS	58
PASIŪLYMAI	60
LITERATŪRA.....	61
ANOTACIJA LIETUVIŲ KALBA	71
ANNOTATION	72
SANTRAUKA LIETUVIŲ KALBA.....	73
SUMMARY	74
PATVIRTINIMAS APIE ATLIKTO DARBO SAVARANKIŠKUMĄ	75

IVADAS

Tiriama problema. Teisę valstybėje kuria valdžios institucijos, tačiau jos pagrindą ir poreikį diktuoja tauta. Greitai ir drastiškai pasaulyje besikeičianti klimatinė situacija daro įtaką žmonių mąstymui bei parodo, kad viešasis valstybės sektorius, vadovaudamasis normatyvine teisės samprata, negeba operatyviai atliepti siekiamo reguliavimo pokyčio poreikio. Paskutiniame dešimtmetyje ženkliai išaugęs informacijos apie globalinį atšilimą srautas, didina žmonių sąmoningumą bei formuoja „žaliuosius“ poreikius. Suvokimas, jog žmonių veikla negrįžtamai keičia pasaulį, skatina piliečių atsakingumą ir aplinkai draugiškų veiksmų plėtojimą. Lietuvos Respublikos Konstitucijos 38 straipsnyje nurodyta, jog šeima yra visuomenės ir valstybės pagrindas, kas iš esmės reiškia, jog žmonės, jų mąstymas ir idėjos yra šalies pamatas bei identitetas. Pasikeitęs klimato kaitos problemos suvokimas visuomenėje bei greiti globalinio atšilimo procesai lėmė, jog žmonės patys sukūrė tam tikras savireguliacijos priemones.

Teisiniai procesai gali būti biurokратиškai sudėtingi ir nespėti atliepti teisinio reguliavimo poreikio valstybėje ir/ar pasaulyje. Pasaulinės sutartys tokios kaip Kioto protokolas, Paryžiaus susitarimas suvienija valstybes bendram klimato kaitos stabdymo tikslui, tačiau tokiuose dokumentuose apibrėžiami tik bendrojo pobūdžio tikslai, principai, nurodomos tam tikros gairės.¹ Konkrečios teisės normos, kuriomis reguliuojamos globalinį atšilimą skatinančios sritys, atsiranda žymiai vėliau, nors šiame procese laikas yra labai svarbus faktorius. Kasmet paskelbiamos Tarpvyriausybės klimato kaitos komisijos ataskaitos praneša vis prastėjančią klimatinę situaciją, todėl skubių ir efektyvių veiksmų poreikis vis didėja.² Nors pasaulyje, Europos Sąjungoje ir atskirose valstybėse teisinio reguliavimo daugėja, tačiau išaugę visuomenės „žalieji“ poreikiai ir nuolat blogėjanti situacija, skatina privataus verslo rinkų dalyvius imtis tam tikro reguliacinio vaidmens.

Klimato kaita sukuria procesą, kai valstybė nespėja reguliuoti verslo rinkų, todėl patys žmonės, suprasdami „žalumo“ poreikį, kuria tam tikrą reguliavimą. Siekiant geresnio šio proceso atskleidimo, toliau magistro baigiamajame darbe daug dėmesio skiriama nekilnojamo turto rinkai, kuri ypatingai jautri visuomenės tvarumo poreikiams ir klimato kaitos procesams. Nekilnojamo turto ir kitose srityse atsakingos organizacijos tvarumą vertina kaip investiciją į ateitį bei suvokia, jog „žaliojo“ reguliavimo ateityje tik daugės, todėl tam rengiasi iš anksto. Verslo dalyviai, paskatinti biurokratinio tradicinės teisėkūros lėtumo, klimato kaitos procesų spartos bei išaugusio

¹ Arūnas Bukantis, „Paryžiaus susitarimas dėl klimato kaitos“, Vle.lt, žiūrėta 2023-04-06,

<https://www.vle.lt/straipsnis/paryziaus-susitarimas-del-klimato-kaitos/>

² „Skelbiama Tarpvyriausybės klimato kaitos komisijos (IPCC) ataskaita: oro temperatūra jau pakilo 1,1 °C“, Lrv.lt, žiūrėta 2023-04-06,

<https://am.lrv.lt/lt/naujienos/skelbiama-tarpvyriausybinės-klimato-kaitos-komisijos-ipcc-ataskaita-oro-temperatura-jau-pakilo-1-1-degc>

visuomenės sąmoningumo ir „žaliųjų“ poreikių, kuria tam tikras savireguliacijos priemonės, kurios tampa tvaria praktika ir įsitvirtina rinkose. Žvelgiant į šį procesą, kyla klausimas, kokių teisinio reguliavimo instrumentų atsiradimą lemia klimato kaita ir kokia šių priemonių svarba teisei?

Baigiamojo darbo aktualumas. Temos aktualumas pasireiškia tuo, kad gyvename klimato kaitos lemiamų pokyčių laikotarpyje, todėl turime suprasti, kokiais teisinio reguliavimo būdais tai stabdyti bei kokią įtaką tai turi mūsų teisės sistamai.

Žmonija keliauja žaliosios revoliucijos linkme, kuri privers žmones keisti mąstymą bei taisykles, pagal kurias gyvename.³ Blogėjanti klimatinė situacija pasaulyje verčia žmones keisti ne tik savo kasdienius įpročius, tačiau apmastyti ir diegti naujus reguliacinius instrumentus, kurie skatintų didžiausius teršėjus eiti „žalia“ linkme. Šioje vietoje gali kilti klausimas, kodėl žmonijai reikia naujų instrumentų, kuriais būtų galima pagerinti esamą situaciją.

Pažvelgus į praeitį, matome, kad pirmieji žingsniai kovoje su klimato kaita buvo padėti dar 1988 metais, kuomet įkūrus Tarpvyriausybinių klimato kaitos komisiją, susibūrę tūkstančiai mokslininkų įvertino klimato kaitos ir jos poveikio įrodymus, vis dėlto per pastaruosius 30 metų geresnių rezultatų šioje srityje nebuvo pasiekta.⁴

Menki pasiekimai per visus šiuos metus verčia galvoti apie netinkamas „žaliosios politikos“ įgyvendinimo priemones ir būtinybę keisti normatyviniu mąstymu pagrįstus teisinius reguliacinius instrumentus. Anksčiau priimti valstybių įsipareigojimai ir pasirašytos sutartys buvo kuriamos vadovaujantis tradicine teisės samprata, kuri suvokiama kaip taisyklių, kurios draudžia netinkamą elgesį, rinkinys. Vis dėlto matome, kad suvaržymai ir draudimai, nepadėjo pasiekti užsibrėžtų tikslų ir situacija vis blogėja, nors žmonių sąmoningumas didėja.

Tokia paradoksali situacija, kai tauta suvokia būtinybę elgtis atsakingiau klimato kaitos kontekste, tačiau turime nuolat prastėjančią situaciją, verčia susimąstyti, kad tradiciniu teisės supratimu grįsti teisiniai reguliaciniai instrumentai neatliepia naujųjų poreikių, kuriuos diktuoja visuomenė. Senasis teisės supratimas, kuris grindžiamas draudžiančiomis, o ne teigiamą elgesį skatinančiomis teisinėmis reguliacinėmis priemonėmis turi keistis, vardan efektyvesnio klimato kaitos stabdymo. Šio baigiamojo darbo aktualumas pasireiškia tuo, kad bus analizuojami nauji - klimato kaitos nulemti, teisinio reguliavimo instrumentai.

Baigiamajame darbe tiriamos problemos ištyrimo lygis. Dėmesys klimato kaitos problemai ir diskusijos dėl klimato kaitos stabdymo prasidėjo 1988 metais, kuomet po politikų kalbų apie šiltėjantį klimatą Pasaulinė meteorologijos organizacija įkūrė Tarpvyriausybinių klimato

³ „Verslo (r)evoliucija: žaliosios technologijos atveria naujas galimybes“, SSmtp.lt, žiūrėta 2023-04-06, <https://ssmtp.lt/news/verslo-revoliucija-zaliosios-technologijos-atveria-naujas-galimybes/>

⁴ „Kova su klimato kaita visame pasaulyje“, Europos Komisija, žiūrėta 2023-04-06, https://ec.europa.eu/clima/sites/youth/milestones_lt

kaitos komisiją.⁵ Teisinių veiksmų šioje srityje imtasi tik 1992 metais, kuomet Jungtinių Tautų aplinkos ir plėtros konferencijos metu buvo pateikta Jungtinių Tautų Bendroji klimato kaitos konvencija, kuri įsigaliojo 1994 metais.

Sąlyginai vėlai prasidėjusios efektyviausių priemonių, skirtų klimato kaitos stabdymui, paieškos tęsiasi iki šiol. Institucijos, žurnalistai ir teisininkai savo darbuose nagrinėja klimato kaitos stabdymo politikos ypatumus, analizuoja jų efektyvumą nagrinėdami teisės aktus. Aplinkos mokslų specialistai Tim Rayner ir Andrew Jordan aptaria Europos Sąjungos vaidmenį klimato kaitos kontekste, apžvelgia klimato kaitos stabdymo politiką bei jos derinimą tarp šalių narių, kas yra aktualu šio baigiamojo darbo kontekste.⁶ Jungtinių Amerikos Valstijų, Kolumbijos universiteto profesorė Caroline Flammer savo straipsnyje išsamiai analizuoja įmonių „žaliųjų“ obligacijų svarbą tiek organizacijoms, tiek klimato kaitos stabdymui ir suteikia vertingos informacijos apie organizacijų savireguliacijos priemones.⁷ Nors tai nėra moksliniai straipsniai, tačiau verta paminėti, kad šiame darbe nagrinėjamos temos kontekste taip pat daug įvairių institucijų rengiamų straipsnių, kurie verti nagrinėjimo. Pavyzdžiui, Europos aplinkos agentūros straipsnyje „Daugės klimato kaitą reguliuojančių priemonių, tačiau koks efektyvumas jau egzistuojančių?“⁸ aptariamos klimato kaitos stabdymo priemonės, jų įgyvendinimo kaštai bei pateikiama jų efektyvumo statistika.

Lietuvoje klimato kaitos problema tiriama daugiausiai ekonominiame kontekste, ypatingai šioje srityje pasižymi prof. dr. Asta Mikalauskienė ir prof. Dalia Štreimikienė, kurių straipsniuose, remiantis ekonomikos mokslo žiniomis, nagrinėjamos klimato kaitos švelninimo priemonės. Teisinė šių institutų pusė Lietuvos mokslininkų nėra išsamiai nagrinėjama, tačiau pavieniai moksliniai darbai gali būti labai naudingi, siekiant geresnio šio temos suvokimo. Pavyzdžiui, Ieva Misiūnienė savo disertacijoje nagrinėja ekologinių sertifikatų atsiradimą, kurį lėmė greita klimato kaita bei tvarumo visuomenėje poreikis, o tai padeda suvokti ir kitų, klimato kaitai jautrių, sričių

⁵ Robert Brulle, „30 years ago global warming became front - page news – and both Republicans and Democrats took it seriously“, TheConversation.com, žiūrėta 2023-04-06, <https://theconversation.com/30-years-ago-global-warming-became-front-page-news-and-both-republicans-and-democrats-took-it-seriously-97658>

⁶ Tim Rayner, Andrew Jordan, „Climate change policy in the European Union“, žiūrėta 2023-04-06, <https://oxfordre.com/climatescience/display/10.1093/acrefore/9780190228620.001.0001/acrefore-9780190228620-e-47>

⁷ Caroline Flammer, „Corporate Green Bonds“, *Gegi working paper* 23, 11 (2018): 19, <https://www.bu.edu/gdp/2018/11/30/corporate-green-bonds/>

⁸ „More national climate policies expected, but how effective are the existing one?“ (liet. Daugės klimato kaitą reguliuojančių priemonių, tačiau koks efektyvumas jau egzistuojančių?), European Environment Agency, žiūrėta 2023-04-06, <https://www.eea.europa.eu/publications/more-national-climate-policies-expected>

vystymosi tendencijas.⁹ Vis dėlto pasigendama šio proceso platesnio teisinio nagrinėjimo, skiriant daug dėmesio nekilnojamo turto sričiai.

Baigiamojo darbo reikšmė. Šis baigiamasis darbas reikšmingas dėl pateikiamo teorinio ir praktinio naujojo teisinio reguliavimo instrumentų nagrinėjimo, kuris padeda kompleksiskai suvokti klimato kaitos įtaką teisiniam reguliavimui. Šiame magistro darbe pateikiama tradicinė teisinio reguliavimo priemonių samprata, jų reikšmė valstybės valdymui, taip pat analizuojama minimų instrumentų vieta teisės sistemoje, jų privalomumas ir teisinė galia. Klimato kaitos nulemtų teisinio reguliavimo instrumentų analizė leidžia suprasti, kokia kryptimi juda teisinis reguliavimas ir koks šio valdymo atsiradimo pagrindas. Šis baigiamasis darbas gali būti reikšmingas teisės doktrinai, padedant suvokti ne tik klimato kaitos fizinį poveikį, tačiau ir svarbą teisei sistemai.

Baigiamojo darbo originalumas. Dėl nuolat blogėjančios klimatinės situacijos pasaulyje, klimato kaitos tema įgauna vis didesnę svarbą tiek politiniame, tiek visuomeniniame gyvenime. Natūralu, kad besikeičiantis visuomenės suvokimas apie mus supančią aplinką ir didėjantis atsakomybės už savo veiksmus jausmas, skatina žmones domėtis šia tema ir keisti nusistovėjusius įpročius.

Nuolatinis „žalių“ reguliavimo instrumentų priėmimas, skatina mokslininkus diskutuoti ir vertinti pastarųjų įtaką stabdant klimato kaitą, ne išimtis ir Lietuvos tyrėjai. Vis dėlto pagal anksčiau minėtą problemos ištyrimo lygį, matyti, kad daugiausia dėmesio skiriama ekonominiam šios temos aspektui, todėl kompleksinis teisinių reguliacinių priemonių nagrinėjimas klimato kaitos kontekste, apžvelgiant tiek rinkose naudojamas savireguliacijos priemones, tiek ES ir Lietuvos teisinį reguliavimą, skiriant daug dėmesio nekilnojamo turto rinkai, yra netradicinis ir gana unikalus, lyginant jį su kitais lietuvių autorių darbais.

Tyrimo tikslas. Magistro baigiamojo darbo tikslas apibūdinti klimato kaitos nulemtus teisinio reguliavimo instrumentus ir jų svarbą teisės sistemai.

Tyrimo uždaviniai. Nurodytam tikslui pasiekti bei visapusiškai atskleisti temą, iškeliama tokie uždaviniai:

1. Paaiškinti teisinio reguliavimo sampratą klimato kaitos kontekste;
2. Apibrėžti klimato kaitos nulemtas rinkų savireguliacijos priemones;
3. Atskleisti klimato kaitos nulemtų reguliavimo instrumentų svarbą teisės aktų sistemoje.

Tyrimo metodika. Siekiant išsikelti tikslo ir įgyvendinant numatytus uždavinius, duomenų rinkimui buvo pasitelktas dokumentų analizės metodas, kuriuo nagrinėti Europos Sąjungos,

⁹ Ieva Misiūnienė, „Environmental Self-Regulation: Changes of Certified Companies in Lithuania“, (daktaro disertacija, Mykolo Romerio universitetas, 2014), <https://repository.mruni.eu/handle/007/14379>

užsienio valstybių ir Lietuvos teisės aktai, teismų praktikos bylos bei įvairūs straipsniai. Taip pat minimi šaltiniai nagrinėti pasitelkiant mokslinės literatūros analizės metodą, kuriuo remiantis analizuotos klimato kaitos veikiamos sritys, globalinio atšilimo įtaką rinkoms bei šių procesų reguliavimas, taip pat tvarumo požymiai įvairaus hierarchinio lygmens teisės aktuose.

Surinkta informacija buvo apdorojama lyginamosios duomenų analizės metodu, kurio metu palygintos klimato kaitos skirtingai veikiamos sritys ir jose naudojamos rinkos savireguliacijos priemonės. Šio metodo pagalba taip pat apžvelgti klimato kaitos teisės aktai pasauliniame, Europos Sąjungos ir Lietuvos kontekste, palyginti tvarumo požymiai įvairiuose teisės aktuose. Sisteminės analizės metodas pasitelktas teisės doktrinos, įmonių naudojamos praktikos ir teisės aktų koreliacijos nagrinėjimui.

Tyrimo struktūra. Magistro baigiamąjį darbą sudaro įvadas, trys dalys ir išvados. Pirmojoje dalyje nagrinėjami autorių darbai, kuriuose pateikiami teisinio reguliavimo metodai, apžvelgiami būtinieji klimato teisės akto elementai bei globalinio atšilimo paveiktos valstybės(ių) veiklos sritys. Antrojoje darbo dalyje pateikiami ir nagrinėjami klimato kaitos nulemti savireguliacijos instrumentai įvairiose verslo rinkose, daugiausiai dėmesio skiriant nekilnojamo turto sričiai. Aprašomi įvairūs tvarumo vertinimo būdai bei aplinkai draugiškų projektų finansavimo galimybės. Trečiojoje dalyje analizuojami įvairūs Europos Sąjungos, Lietuvos ir kitų valstybių teisės aktai, identifikuojamos tvarumu pasižyminčios teisės normos bei aprašoma jų svarba. Po dėstomosios šio darbo dalies seka išvados, pasiūlymai. Taip pat pateikiamas naudotos literatūros sąrašas, santrauka lietuvių ir anglų kalbomis bei anotacija lietuvių ir anglų kalbomis.

Ginamieji teiginiai.

1. Tradicinės visuomeninių santykių reguliavimo priemonės neatliepia klimato kaitos sukeltų procesų reguliavimo poreikio;
2. Verslo rinkų dalyviai kuria savireguliacijos priemones, kurios palaipsniui tampa valstybiniu teisiniu reguliavimu.

1. TEISINIS REGULIAVIMAS IR KLIMATO KAITA

1.1. Teisinio reguliavimo samprata

A. Vaišvila 2002 metų vadovėlyje „Teisės teorija“ rašė: „Jis (teisinis reguliavimas) yra reikšmingas tuo, kad tampa idėjiniu visos teisinės sistemos „užsakovu“: iš jo poreikių kyla atitinkamos orientacijos teisinės idėjos, teisės normos, teisinės organizacinės procedūros“.¹⁰ Autorius savo darbe norėjo pabrėžti, kad teisinis reguliavimas yra žmonių mąstymo, idėjų realizavimo būdas, kuris kuria priemones (teisės normas), teisiškai veikiančias žmonių elgesį. Teisinio reguliavimo poreikio pagrindas – žmonių supratimas, kaip turime gyventi, kad bendras žmonijos gyvenimas būtų sklandus ir stabilus. Kaip ir minėta anksčiau, gyvename „žaliosios revoliucijos“ laikais, sparčiai į neigiamą pusę besikeičiantis klimatas ir aplinka, kurioje gyvename, keičia visuomenės mąstymą bei verčia ieškoti būdų, kaip sustabdyti šį procesą. Klimato kaitos nulemtos mintys yra pamatas naujam, efektyvesniam teisiniui reguliavimui, stabdant blogėjančią mus supančios aplinkos situaciją.

A. Vaišvila, nagrinėdamas teisinio reguliavimo sampratos suvokimą, nurodo, kad teisinis reguliavimas teisės teorijoje gali būti suvokiamas dvejopai – siaurinant ir išplečiant sampratas.¹¹ Straipsnyje nurodoma, kad siaurasis teisinio reguliavimo aiškinimas siejamas su teisės normomis, t. y. teisinis reguliavimas tapatinamas su teisės norma. Šį teisinio reguliavimo aiškinimo būdą galima pagrįsti vyriausiojo administracinio teismo praktikomis, kuriose gausu išaiškinimų apie teisinio reguliavimo nebuvimą pasibaigus teisės akto galiojimui.¹² Jau minėta, jog A. Vaišvila teisinį reguliavimą (plačiuoju aspektu) apibūdina ir kaip idėjinį visos „teisinės sistemos“ „užsakovą“. Minimas platusis teisinio reguliavimo sampratos aiškinimas išplečia šį institutą ir sukuria jam ne tik taisyklės įteisinimo funkciją, tačiau taip pat užtikrina, kad pastaroji tapusi teisės norma, veiks efektyviai bei užtikrins idėjos virtimą „kūnu“.

A. Vaišvila savo vadovėlyje „Teisės teorija“ nurodo, kad teisinis reguliavimas yra priemonė, kuria reguliuojami žmonių santykiai¹³, tačiau šioje vietoje svarbu paminėti teisinį trauizmą – teisės normos nereguliuoja visų žmonių santykių, o tik pačius reikšmingiausius, siekiant apsaugoti ir įgyvendinti žmogaus teises. Klimato kaitos kontekste žmogaus teisės pasireiškia kiekvieno asmens

¹⁰ Alfonsas Vaišvila, *Teisės teorija*, (Vilnius, Justitia, 2000), 153, <https://vtvk2008.files.wordpress.com/2008/10/teises-teorija-vaisvila-2000.pdf>

¹¹ *Ibid.*

¹² „Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo praktikos, aiškinant ir taikant norminių administracinių aktų teisėtumo tyrimą reglamentuojančias teisenos taisykles, apibendrinimas“, LVAT, žiūrėta 2022-12-15, https://www.lvai.lt/data/public/uploads/2020/03/apibendrinimas-biuletenis_36.pdf

¹³ Vaišvila, *supra note*, 9: 154.

teise į saugią, sveiką ir ekologiškai švarią aplinką¹⁴, todėl svarbu suvokti, kad žmonių santykiai, susiję su šia sritimi taip pat reguliuojami teisinėmis priemonėmis.

Aptarus teisinio reguliavimo objektą, svarbu suvokti, kad teisinis reguliavimas ne tik nėra absoliutus kitų gyvenimo sričių atžvilgiu, tačiau taip pat turi reguliavimo ribas, kurioms įtaką daro tradicijos, religija, visuomenės kultūros lygis, ekonominė padėtis ir pan.¹⁵ Aptartasis teisinio reguliavimo objektas iš esmės nesikeičia, tačiau įvairiuose regionuose jo reguliavimo ribos gali būti skirtingos dėl anksčiau išvardintų priežasčių. Iš esmės teisėje turime du teisinio reguliavimo metodus – dispozityvųjį ir imperatyvųjį. Dispozityvusis metodas – toks teisinio reguliavimo metodas, kai vyrauja draudžiamieji paliepimai ir įgalinimai, o imperatyvusis metodas – toks teisinio reguliavimo metodas, kai vyrauja įpareigojamieji ir draudžiamieji paliepimai.

Dispozityvusis teisinio reguliavimo metodas remiasi principu: „viskas, kas neuždrausta teisės normomis yra leidžiama“¹⁶, kas iš esmės reiškia žmogaus teisių autonomiškumą. Pagal šį teisinio reguliavimo metodą sukurtos teisės normos nesiekia visuotinai kontroliuoti socialinę žmonių elgesį bei nesikiša į privačias asmens gyvenimo sritis kiek tai nėra būtina, kad būtų užtikrinama teisių ir pareigų pusiausvyra su kitais visuomenės dalyviais.

Dispozityvųjį teisinio reguliavimo metodą galime vadinti brandžioje visuomenėje naudojama priemone, skirta kurti pažangias ir efektyvias taisykles, kuriomis siekiama sureguliuoti bendrą žmonių gyvenimą. Šis metodas reiškia, kad valstybė pasitiki sąmoningais savo piliečiais bei teisės normomis siekia daugiau skatinti jų teigiamą elgesį nei drausti netinkamą. Vis dėlto toks teisinio reguliavimo metodas įmanomas tik esant atsakingai visuomenei, kuri geba priimti platesnes veiksmų laisvės ribas bei protingai jomis naudotis nepiktnaudžiaujant susidariusia situacija. Toks pasitikėjimas visuomenės nariu žymiai labiau nei draudimai skatina pastarąjį elgtis atsakingai ir teisingai naudotis jam suteiktomis teisėmis bei sąžiningai vykdyti pareigas.

Imperatyvusis teisinio reguliavimo metodas remiasi principu: „viskas, kas nėra leista įstatymo, yra draudžiama“.¹⁷ Šio teisinio reguliavimo metodo nagrinėjimui skirsime šiek tiek daugiau dėmesio, nes įsitikinti dispozityviojo teisinio reguliavimo metodo nauda visuomenėje, kurioje vyrauja pilietinė teisės samprata, nėra sudėtinga vien pažvelgus į valstybių valdymo formų istoriją bei dabartinę situaciją pasaulyje. Imperatyvusis teisinio reguliavimo metodas visuomenėje, kurioje vyrauja normatyvinė teisės samprata, iš esmės reiškia, kad valstybė įsakmiai ir detaliai reguliuoja visuomenės gyvenimą, nurodo, koks elgesys yra tinkamas ir netinkamas, nesuteikiant jokios laisvės asmeniui pasirinkti savo laisvą teisių įgyvendinimą ar pareigų vykdymą. Toks

¹⁴ Indrė Žvaigždienė, „Aplinkos apsauga žmogaus teisių kontekste“, *Teisė* 78, (2011): 154.

¹⁵ „Teisinio reguliavimo ribos ir jas įtakojantys veiksniai“, *Veni vidi vici*, žiūrėta 2022-12-15, <http://vutf-elsa.blogspot.com/2007/09/4-teisinio-reguliavimo-ribos-ir-jas.html>

¹⁶ „Teisinis reguliavimas ir metodai“, *nemoku.lt*, žiūrėta 2022-12-16, <https://nemoku.lt/teisinis-reguliavimas-ir-metodai/>

¹⁷ *Ibid.*

griežtas būdas teisės normomis kontroliuoti visuomenę reiškia, kad įstatymo leidėjas neturi ribų, kurios kontroliuotų jo valios įgyvendinimą. Normatyvinės teisės sampratos visuomenėje toks reguliavimo būdas valstybę iškelia aukščiau jos piliečių.

Rita Šerpytė savo straipsnyje nagrinėja H. Kelseno pateiktą teisės teorijos kryptį – normatyvizmą.¹⁸ Nurodytame straipsnyje autorė pateikia H. Kelseno naujos teisės teorijos krypties atsiradimo aplinkybes bei paaiškina, kad normatyvizmo pagrindinė mintis – teisės sutapatinimas su valstybės nustatyta teisės normų visuma, kuri turi būti nagrinėjama nevertinant jų doriniu ir etiniu aspektais bei neieškant santykio su žmogaus teisėmis. Normatyvizmo teorijoje teigiama: „Visos teisės normos kyla tik iš valstybės valios, viskas, ką valstybės valdžia sankcionuoja ir paverčia privaloma elgesio taisykle, turi būti laikoma teise. Teisės sistemoje turi vyrauti imperatyvusis reguliavimo metodas valstybei griežtai reglamentuojant piliečių teises ir pareigas. Bet kuri valstybė (ir autoritarinė, ir totalitarinė) laikytina teisine, jeigu valstybės valdžia pati nuosekliai laikosi savo nustatytų teisės normų.“. „Normatyvizmo teorija buvo populiari daugelyje Europos valstybių tarp Pirmojo ir Antrojo pasaulinių karų (daugiausia nedemokratinio režimo valstybėse, kurios iškėlė pozityviąją teisę aukščiau už prigimtinę) <...>“.¹⁹

Susipažinus su šių dviejų teisinio reguliavimo būdų veikimu skirtingose teisės sampratoje bei pačių metodų pamatinėmis idėjomis, galime vertinti, kad imperatyvusis teisinis reguliavimo būdas, žvelgiant istoriškai, buvo populiarius totalitarinio ar griežto valdymo valstybėse. Imperatyvusis teisinio reguliavimo metodas dažnai suvokiamas kaip teisės įgyvendinimas per teisės normas, kurios sankcionuojančiai veikia visuomenės santykius ir apriboja jos narių elgesį. Šioje vietoje svarbu atkreipti dėmesį į šių šalių likimus t. y. išnykimą ar perėjimą prie kitų visuomeninių santykių valdymo būdų. Dispozityvusis teisinio reguliavimo metodas jau nuo senų laikų nekėlė klausimų dėl savo pritaikomumo ir tinkamumo visuomenėje, siekiant sureguliuoti žmonių tarpusavio teises ir pareigas.

Besiformuojančioms su klimato kaita susijusioms reguliacinėms priemonėms, didelę reikšmę teisei turi teisinio reguliavimo metodas. Teisinė idėja, pagal kurią kuriamos taisyklės, nuo pradžios turi būti teisinga bei užtikrinanti, kad teisės norma bus efektyvi. Kaip jau minėta anksčiau, 2005 metais, įsigaliojęs Kioto protokolas, kuriuo siekiama kovoti su klimato atšilimu, buvo priimtas dar 1997 metais. Vėlyvą Kioto protokolo įsigaliojimą nulėmė kriterijus, pagal kurį sutartis įsigalioja tik tada, kai 55 Jungtinių Tautų Organizacijos klimato kaitos konvencijos šalys ratifikuoja šį

¹⁸ Rita Šerpytė, „Normatyvumas teisės sampratoje ir H. Kelseno teisės teorija“, *Problemos* 37, (1987): 69-74,

<https://www.zurnalai.vu.lt/problemos/article/view/7195/4245>

¹⁹ „Normatyvizmas“, Visuotinė lietuvių enciklopedija, žiūrėta 2022-12-16, <https://www.vle.lt/straipsnis/normatyvizmas-1/>

susitarimą.²⁰ Kioto protokolas numatė, kad sutartį ratifikavusios valstybės įsipareigoja per penkerius metus nuo 2008 metų 5% sumažinti šiltnamio efektą sukeliančių dujų išmetimus lyginant su 1990 metų kiekiu. Ši sutartis tokio įsipareigojimo reikalavo laikytis tik išsivysčiusias pasaulio šalis, o teisės normos buvo daugiausiai deklaratyvaus pobūdžio.²¹

Teisinio reguliavimo metodų bei jų panaudojimo valstybėse nagrinėjimas, mums atskleidžia, kad imperatyvusis teisinio reguliavimo metodas, kuris buvo labai populiarus autoritarinėse ir totalitarinėse valstybėse, nėra tinkamiausias būdas užtikrinti, jog priimtose teisės normos būtų efektyvios bei tinkamai užtikrinančios visuomeninių socialinių santykių valdymą. Kioto protokolas, kuris taip pat paremtas imperatyviomis teisės normomis, neužtikrino išsikeltų tikslų įgyvendinimo stabdant klimato kaitą. Žvelgiant į šias tendencijas ir turint omenyje klimato kaitos svarbą bei trumpą laikotarpį teigiamiems pokyčiams, peršasi mintis, kad draudimo metodas nėra tinkamiausias būdas pasiekti užsibrėžtus tikslus. Dėl šios priežasties privaloma ieškoti kitų metodų, kuriais būtų galima daryti teigiamą įtaką visuomenei bei stabdyti klimato atšilimą.

Nenukrypstant nuo temos bei siekiant išsiaiškinti pažangiausią teisinio reguliavimo metodą, kuriuo būtų galima remtis siekiant užsibrėžtų klimato atšilimo stabdymo tikslų, panagrinėkime elementus, būtinus sėkmingam teisės akto veikimui. Scott Barret savo straipsnyje²² apžvelgia Kioto protokolo bei Monrealio protokolo ypatybes bei nagrinėja šių teisės aktų efektyvumą. S. Barret teigia, kad klaidos, siekiant pažaboti šiuos neigiamus pokyčius, prasidėjo jau tada, kai klimato kaitos problema buvo nuvertinta bei sulyginta su ozo sluoksnį ardančių medžiagų išmetimo klausimu, kuris buvo sąlyginai gerai sprendžiamas Monrealio protokolu.²³ Blogas šios problemos suvokimas lėmė, kad Kioto protokolas, kuris turėjo padėti teisiškai sureguliuoti valstybių veiklą šioje srityje, pasirodė esąs neefektyvus. S. Barret teigia, kad Kioto protokolas per daug nuolaidus ir tai įrodo maži teisės akto tikslai bei apribotas privalomumas. Autoriaus teigimu naujasis reguliavimas negali būti paremtas vien griežtesnėmis taisyklėmis, kurios įtvirtintų privalomus pasiekti, mažesnius į atmosferą išmetamų teršalų kiekius. Įsitikinome, kad toks reguliavimas, kad ir turintis kilnius tikslus neveikia, nes neskatina valstybių įsitraukimo ir sutarties laikymosi.

²⁰ Lietuvos Respublikos aplinkos ministerijos Visuomenės informavimo skyrius, „Vasario 16-ąją įsigalios Kioto protokolas“, žiūrėta 2022-12-17,

https://web.archive.org/web/20120202085705/http://www.am.lt/VI/article.php3?article_id=3686.

²¹ Martha Benduski, „Paris agreement vs Kyoto protocol [Comparison Chart]“, žiūrėta 2022-12-17,

<https://www.careaboutclimate.org/blog/paris-agreement-vs-kyoto-protocol-comparison-chart>.

²² Scott Barrett, „Climate treaties and the imperative of enforcement“, *Oxford Review of Economic Policy* 24, 2 (2008): 239-258,

https://ycsg.yale.edu/sites/default/files/files/barrett_OxREP.pdf

²³ *Ibid.*, 257.

S. Barret savo straipsnyje pateikia tris elementus, būtinus klimato kaitos stabdymo teisės aktui.²⁴ Pirmasis elementas – susitarime privalo dalyvauti daug šalių. Šio reikalavimo užtikrinimas sudėtingas, nes dalyvavimas tokiam susitarime iš esmės reiškia savo veiklos ribojimą, papildomų saugiklių įdiegimą bei ataskaitų teikimą priežiūros institucijoms. Nors ir turime didėjančią visuomenės sąmoningumą apie būtinybę stabdyti klimato atšilimą, tačiau šalių dalyvavimas turi būti užtikrinamas ne prievarta, o savanoriškai. Tokio dalyvavimo susitarime pavyzdys – Paryžiaus susitarimas, šis teisės aktas pagrįstas šalių noru įvykdyti užsibrėžtus tikslus vardan savo piliečių ateities bei kitų šalių skatinimo ir bendradarbiavimo klimato kaitos srityje.²⁵ Paryžiaus susitarimas taip pat numato išsivysčiusių šalių pagalbą besivystančioms šalims stabdant klimato kaitą, kas leidžia eliminuoti atstumiantį ribojimų įvaizdį ir taip padidinti savanoriškai dalyvaujančių valstybių skaičių.²⁶ Pirmojo elemento įgyvendinimas Paryžiaus susitarime užtikrinamas galimybe valstybėms rinktis jų neverčiant.

Antrasis elementas – susitarimas turi sukurti paskatą jo laikytis. Šis teisinio reguliavimo priemonei būtinas elementas stipriai susijęs su pirmuoju, nes įgalina šalis priimti realius įsipareigojimus, kurių įgyvendinimą lemia ryšys su kitomis valstybėmis bei šalies įvaizdis pasauliniame kontekste. Kaip jau buvo minėta, Kioto protokolą ratifikavusios išsivysčiusios šalys įsipareigojo per penkerius metus nuo 2008 metų 5% sumažinti šiltnamio efektą sukeliančių dujų išmetimus lyginant su 1990 metų kiekiu.²⁷ S. Barret pateikia konkretų Kanados pavyzdį, kuris parodo, kad valstybė, kuri ratifikavo Kioto protokolą, nesugeba įvykdyti užsibrėžtų tikslų dėl standartiškai visiems pritaikomo reguliavimo. Kanados vyriausybė, ratifikavusi Kioto protokolą, nepritaikė jokių sutarties įgyvendinimo mechanizmų, nes tuomet šalies išmetamų šiltnamio dujų kiekis siekiamą tikslą viršijo daugiau nei 30 procentų. Šio tikslo įgyvendinimo buvo atsisakyta dėl menkų šansų jį įvykdyti, todėl Kanados vyriausybė pasirinko „švelnesnius“ norimo rezultato siekimo būdus. Autorius savo straipsnyje taip pat mini ir Naujosios Zelandijos, Japonijos, Europos Sąjungos valstybių pavyzdžius, kurios nesugebėjo pasiekti užsibrėžtų tikslų. Standartizuoto tikslo nustatymas valstybėms nėra tinkamas būdas sukurti paskatą jo siekti, kiekviena valstybė yra unikali dėl savo klimatinės sąlygų, pramonės, piliečių įpročių, todėl nustatytos užduoties įgyvendinimo kaštai valstybėms taip pat skiriasi.

Šioje vietoje visiškai kitaip veikia Paryžiaus susitarimas. Pastaruoju siekiama suburti visas pasaulio valstybes vienam tikslui – kovai su klimato kaita pagal valstybės galimybes. Šalys narės įsipareigoja kas penkerius metus nusistatyti ir siekti individualių tikslų, jog būtų mažinamas

²⁴ Scott Barrett, *supra note*, 19: 242-243.

²⁵ Kathryn Tso, „How are countries held accountable under the Paris Agreement?“, MIT Climate portal, žiūrėta 2022-12-18,

<https://climate.mit.edu/ask-mit/how-are-countries-held-accountable-under-paris-agreement>

²⁶ *Ibid.*

²⁷ Martha Benduski, *supra note*, 18.

šiltnamio efektą sukeliančių dujų išmetimas. Šių tikslų vykdymas užtikrinamas daugiau ataskaitų ir rezultatų teikimu atsakingoms institucijoms. Valstybė, kuri nepasiekė užsibrėžto tikslo nėra baudžiama, atvirkščiai – pastarajai teikiama specialistų pagalba, jog būtų sukurti nauji, efektyvesni planai. Toks veikimo metodas valstybėms narėms nesukuria neigiamo įspūdžio apie susitarimą bei negąsdina vyriausybių neįgyvendinamais tikslais, todėl kuria paskatą valstybėms laikytis įsipareigojimų ir tokiu būdu patenkinti piliečių „žaliuosius“ poreikius.²⁸

Trečiasis elementas – susitarimas turi skatinti šalis mažinti išmetamų teršalų kiekį. Lyginant Kioto protokolą su Paryžiaus susitarimu, matome, jog šis elementas įgyvendinamas visiškai skirtingais būdais.²⁹ Kioto protokolo reikalavimai buvo per švelnūs pagal susidariusią situaciją, nors tai ir skamba paradoksaliai išitraukimo į sutarties vykdymą kontekste. S. Barret teigimu, teisinis reguliavimas klimato kaitos srityje gali būti efektyvus tik įgyvendinus visus tris, anksčiau minėtus elementus.³⁰ Tinkami elementai skatinti šalis prisijungti prie sutarties taip pat užtikrintų galimybę parinkti tinkamas priemones realiai mažinti išmetamų teršalų kiekį. Kioto protokolu buvo numatyti tikslai, kurių turi siekti šalys narės, tačiau uždavinių įgyvendinimas nebuvo koordinuojamas ar kitaip prižiūrimas. Autoriaus teigimu, net ir tobulai vykdant Kioto protokolo reikalavimus, dėl blogai parinktos įsipareigojančių šalių grupės t. y. reikalavimus turėjo vykdyti tik išsivysčiusios šalys, šiltnamio efektą sukeliančių dujų išmetimai pasaulyje vis tiek augtų.³¹ Tokia situacija leidžia suvokti, kad reali šio teisės akto galia yra labai maža.

Paryžiaus susitarimas iš esmės veikia savanorystės principu, todėl jo įgyvendinimo metodai yra kitokie. Paryžiaus susitarimas valstybės nares įpareigoja kovoti su klimato kaita nepriklausomai nuo jų išsivystymo lygio, todėl yra žymiai globalesnis lyginant jį su Kioto protokolu. Paryžiaus susitarimo tikslų siekimas užtikrinamas ne griežtais reikalavimais, o įpareigojant valstybės nares periodiškai teikti ataskaitas, siekiant įvertinti jų progresą. Iš esmės šis metodas leidžia identifikuoti neefektyvius veikimo būdus bei padėti šalims juos pakeisti. Paryžiaus susitarimas paremtas bendro tikslo siekimo principu, kuris užtikrinamas išsivysčiusių šalių pagalba besivystančioms šalims. Šis būdas skatina susitarimo visuotinumą bei efektyvesnį užsibrėžto tikslo siekimą. Visa šių minėtų būdų ir principų sistema leidžia įgyvendinti trečiojo elemento reikalavimą bei realiai mažinti išmetamų teršalų kiekį.

Apibendrinant šį poskyrį, matome, kad teisės teorijoje teisinio reguliavimo pamatas yra idėja kaip turime gyventi, jog mūsų bendruomenėje vyrautų tvarka bei teisinga teisių ir pareigų pusiausvyra. Teisinis reguliavimas įgalina šias idėjas teisės normų pavidalu bei taip reguliuoja mūsų elgesį. Šis reguliavimas valstybėje gali būti imperatyvus arba dispozityvus. Imperatyvusis

²⁸ Kathryn Tso, *supra note*, 22.

²⁹ Martha Benduski, *supra note*, 18.

³⁰ Scott Barrett, *supra note*, 19: 244.

³¹ *Ibid.*

teisinio reguliavimo metodas stipriai apriboja valstybės piliečių teisių autonomiškumą ir iškelia valstybę virš jos piliečių. Vertinant šį metodą istoriškai, matome, kad dauguma valstybių, kurios buvo pasirinkusios tokį valdymo būdą neišliko. Dispozityvusis teisinio reguliavimo būdas reikalauja brandžios valstybės visuomenės, nes tik atsakingas žmonių požiūris į savo šalį ir bendruomenę, leidžia ja pasitikėti bei suteikti daugiau autonomiškumo įgyvendinant savo teises, ir vykdant pareigas. Teisinė idėja bei teisinis reguliavimas klimato kaitos kontekste yra labai svarbūs. Šios srities reguliavimas nuo pradžios turi remtis teisinga filosofija, jog būtų užtikrinamas jo efektyvumas. Išnagrinėjus pateiktus šaltinius, nustatyta, kad klimato kaitos teisiniui reguliavimui ir teisės aktui, kuris jį išreiškia yra būtini trys elementai: 1. susitarime privalo dalyvauti daug šalių; 2. susitarimas turi sukurti paskatą jo laikytis; 3. susitarimas turi skatinti šalis mažinti išmetamų teršalų kiekį. Šių elementų visuma užtikrina, kad teisinis reguliavimas šioje srityje bus efektyvus bei leis pasiekti norimą rezultatą.

1.2. Klimato kaitos veikiamos sritys

Kaip ir minėta anksčiau, mokslininkai apie klimato kaitą pradėjo kalbėti dar 1988 metais, kuomet Pasaulinė meteorologijos organizacija įkūrė Tarpyvyriausybę klimato kaitos komisiją, nuo to laiko klimato kaita ir globalinis atšilimas pradėjo daryti įtaką visuomenės sąmoningumui. Gallup.com atliktos apklausos duomenimis, 1992 metais amerikiečiams buvo užduotas klausimas „Kaip gerai suprantate globalinio atšilimo problemą?“, 11 % apklaustųjų į klausimą atsakė „labai gerai“. 2022 metais į tą patį klausimą tokį patį atsakymą pateikė jau 27 % apklaustųjų. Vis dėlto šis procentas nėra aukščiausias ir 2014 metais (prieš priimant Paryžiaus susitarimą) 33 % apklaustųjų atsakė, jog labai gerai supranta šią problemą.³² Tokie statistiniai duomenys rodo, kad žmonių supratimas apie globalinį atšilimą ir jo keliamas problemas nuo 1992 metų pagerėjo.

Mokymas apie klimato kaitą ir globalinį atšilimą yra pagrindinis veiksnys siekiant stabdyti šiuos nepageidaujamus procesus. Kiekvieną dieną susiduriame su informacija apie šiltnamio efektą, rūšiavimą, tvaresnes prekes ir atsinaujinančios energetikos rūšis, kas didina mūsų supratingumą apie mus supančią aplinką ir būtinybę ją saugoti. Žurnalistė Ellen Ormesher pateikia 5 svarbiausias 2021 metų kampanijas, kurios skirtos informacijai apie klimato kaitą skleisti.³³ Šios kampanijos nėra eiliniai reklaminiai pranešimai apie klimato kaitos žalą mūsų planetai, tai organizuoti procesai, kurie apjungia konkrečių sričių tyrimus bei viešąją jų rezultatų sklaidą. Minimi procesai taip pat vėliau gali peraugti į konkrečius siūlymus, kaip pagerinti klimato kaitos

³² „Environment“, Gallup, žiūrėta 2023-03-04,
<https://news.gallup.com/poll/1615/environment.aspx>

³³ Ellen Ormesher, „5 of the most-awarded environmental campaigns of 2021“, *The Drum*, 2022-02-07,
<https://www.thedrum.com/news/2022/02/07/5-the-most-awarded-environmental-campaigns-2021>

politiką bei pereiti prie efektyvesnio teisinio šių sričių reguliavimo. Kiekvienas su klimato kaita susijęs pranešimas internete, televizijoje ar spaudoje, mokslinės konferencijos, informacinės-mokslinės kampanijos daro teigiamą įtaką mūsų supratimui apie didžiulę žalą, kurią lemia klimato kaita ir globalinis atšilimas.

Gerėjantis visuomenės suvokimas ir besiformuojantys „žalieji“ poreikiai lemia tinkamos politikos atsiradimą. Puikus šio proceso pavyzdys – viešosios diskusijos, kurių metu įvairių sričių specialistai, nevyriausybinių organizacijų, verslo atstovai ir pan. dalinasi savo įžvalgomis apie galimus ateities scenarijus. Tokių diskusijų nauda ir reikšmė, turint omenyje, jog jose dalyvauja įvairių sričių atstovai, tikrai didelė tolimesniam valstybės politikos formavimui, įskaitant ir klimato kaitos klausimus. Tokios viešosios diskusijos leidžia piliečių poreikius transformuoti į realią politiką valstybės gyvenime.

Geresniam šio reiškinių suvokimui, pateikiamas Lietuvos Respublikos Vyriausybės rengiamos valstybės pažangos strategijos „Lietuva 2050“ viešųjų diskusijų etapo pavyzdys. Ilgalaikė valstybės strategija gali būti labai naudinga siekiant geresnio pasirengimo ateities iššūkiams bei galimybėms, tačiau toks planas turi būti kruopščiai apmąstytas. Siekiant suprasti, kokios valstybės tikisi visuomenė, 2021 ir 2022 metais buvo inicijuotos viešosios diskusijos, kurios dar kitaip pavadintos – konsultacija su visuomene. Tokios konsultacijos esmė – sužinoti valstybės piliečių, įvairių specialistų ir institucijų nuomonę bei lūkesčius, kuriais būtų galima vadovautis rengiant valstybės pažangos strategiją „Lietuva 2050“. Atliktos konsultacijos metu buvo gauta apie 400 pasiūlymų, kuriuos pateikė įvairūs specialistai ir nevyriausybinių organizacijų, tarp pateiktų pasiūlymų, ir klimato kaitą liečiantys klausimai.³⁴ Toks bendravimo modelis su visuomene leidžia piliečių mintis ir pastebėjimus paversti realia, bendruomenės poreikius atitinkančia, politika.

Kryptingas piliečių suvokimo formavimas tam tikra linkme, veda prie jų poreikius atitinkančios politikos atsiradimo. Kaip žinome, demokratinėje valstybėje viskas prasideda nuo politikos, kuri yra pagrindas vėliau atsirasiančiam teisiniui reguliavimui. Algimantas Urmonas straipsnyje „Teisėkūros sąveikų su viešąja politika ypatumai Lietuvoje“ teigia, kad: „teisėkūros priemonėmis bandoma spręsti įvairias socialines problemas“, kas iš esmės reiškia, jog politiniame lygmenyje nustatytoms problemoms spręsti pasitelkiami teisės aktai, kuriais daroma įtaka mūsų gyvenimams.³⁵ Šis ryšys tarp politikos ir teisės lemia, kad teisingų nuostatų demokratinėje visuomenėje visos valstybės galutinis pamatas yra piliečiai bei jų supratimas apie valstybėje ir

³⁴ „Piliečiai kviečiami tapti Lietuvos ateities bendrakūrėjais – prasideda viešosios konsultacijos dėl „Lietuva 2050“ vizijos, Lietuvos Respublikos Vyriausybė, žiūrėta 2023-03-04, <https://lrv.lt/lt/naujienos/pilieciai-kvieciami-tapti-lietuvos-ateities-bendrakurejais-prasideda-viesosios-konsultacijos-del-lietuva-2050-vizijos>

³⁵ Algimantas Urmonas, „Teisėkūros sąveikų su viešąja politika ypatumai Lietuvoje“, *Viešojo politika ir administravimas*, 18, 1 (2019): 100, <https://vpa.ktu.lt/index.php/PPA/article/view/23131>

pasaulyje egzistuojančias problemas. A. Urmonas minėtame straipsnyje taip pat atskleidžia, kad politikai, tiesioginiai teisėkūros subjektai, yra veikiami įvairių veiksnių, pavyzdžiui, asmeninių ir politinės partijų interesų valdžioje, verslo atstovų savotiško spaudimo ir orientacijos į rinkėjus.³⁶ Būtent pastarasis veiksnys ir atskleidžia visuomenės piliečių, žmonių, kurių vertybės yra panašios, interesus per politiko vykdomą veiklą. Nenukrypstant nuo temos bei apibendrinant šią pastraipą, galime teigti, kad piliečių sąmoningai renkami politikai užtikrina jų vertybių įgyvendinimą, kuris pasireiškia teisiniu reguliavimu valstybėje, įskaitant ir klimato kaitos temą.

Siekiant geresnio proceso, kurio metu politika virsta teisinę galią turinčiais veiksmais, suvokimo, panagrinėjime konkrečius pavyzdžius. 2021 metų liepos 3 dieną įsigaliojo Lietuvos Respublikos Seimo nutarimas Dėl Nacionalinės klimato kaitos valdymo darbotvarkės patvirtinimo, šio teisės akto esminės atsiradimo priežastys – Paryžiaus susitarimo įsipareigojimai ir Europos Sąjungos reikalavimai klimato kaitos srityje. Minimo nutarimo esmė – patvirtinti Nacionalinę klimato kaitos valdymo darbotvarkę, kurioje nustatyti trumpalaikiai, vidutinės trukmės ir ilgalaikiai klimato kaitos švelninimo tikslai ir uždaviniai atskiriems sektoriams.³⁷ Šio nutarimo pirmame skyriuje nurodomi minimo teisės akto atsiradimo pagrindai – įvairios konvencijos, tarp jų ir anksčiau minėti Kioto protokolas bei Paryžiaus susitarimas, Jungtinių Tautų Generalinės Asamblėjos priimti dokumentai, Europos Sąjungos teisės aktai bei įvairūs klimato kaitos politikos planavimo dokumentai, kitos žaliojo kurso iniciatyvos.³⁸ Kaip matome, tokio ir panašių teisės aktų atsiradimą lemia ne tik privalomi Europos Sąjungos teisės aktai, tačiau ir „žalioji“ politika, kuri kaip minėta anksčiau, yra kuriama dėl visuomenės poreikio ir noro ją turėti.

Trumpai aptarus visus anksčiau išvardintus elementus, t. y. visuomenės suvokimo atsiradimą, tinkamos politikos formavimąsi ir iš to ateinančią teisinio reguliavimo sukūrimą, galime pastebėti, jog tam tikri žmonėms rūpimi klausimai galiausiai tampa visuotinai privalomomis taisyklėmis. Tokiu būdu veikia daugelis demokratinių šalių, kurių pamatas yra piliečiai, o valstybės gyvenimas kuriamas remiantis jų nuomone. Toks problemų sprendimo būdas bei naujos tvarkos kūrimas nuolat keičia įvairias valstybinio gyvenimo sritis, ne išimtis ir teisė. Pateiktų apklausų rezultatai parodo, jog diskusijos ir švietimas apie klimato kaitą ir dėl to kylančias problemas didina žmonių sąmoningumą. Gerėjantis bendruomenės supratimas ne tik skatina žmones asmeniškai elgtis atsakingiau, tačiau tuo pačiu didina ir bendrą „žaliosios“ politikos sprendimų poreikį. Politikai, politinės partijos ir politiniai sprendimai, kurie pasižymi tvariomis, aplinką tausojančiomis idėjomis susilaukia vis daugiau dėmesio bei jų svarba politiniame valstybės gyvenime įgauna

³⁶ *Ibid.*, 106.

³⁷ „Lietuvos Respublikos Seimo nutarimas Dėl Nacionalinės klimato kaitos valdymo darbotvarkės patvirtinimo“, Lietuvos Respublikos Seimas, žiūrėta 2023-03-04,

<https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/7eb37fc0db3311eb866fe2e083228059?positionInSearchResult>

³⁸ *Ibid.*

didesnę reikšmę. Minimi „žalieji“ sprendimai prasiskynę kelių teisėkūros objektuose galiausiai tampa teisiniu reguliavimu, kuris nustato tvarką valstybės viduje. Tokia tvarka mūsų demokratinėje sistemoje leidžia prieiti prie piliečiams labiausiai rūpimų klausimų, tarp kurių ir klimato kaitos problema, todėl galime sakyti, jog globalinis atšilimas ir dėl to kylantys aplinkos pokyčiai daro įtaką teisiniam reguliavimui ir teisei valstybėje.

Siekiant geriau suvokti, kokią įtaką teisės sistemai daro klimato kaita, panagrinėkime teismų praktiką, kuri jau atsiranda pasaulyje bei kuria precedentus ateityje kilsiančioms byloms. Kaip ir minėta anksčiau, einant metams, klimato kaitos tema pasaulyje įgavo vis didesnę reikšmę. Valstybių vadovų ir įvairių organizacijų susirūpinimas mūsų planetos klimatu lėmė „žaliosios“ politikos atsiradimą bei iš to kilusius įvairius valstybinius susitarimus, sutartis, konvencijas ir pan. Šių teisės aktų atsiradimas kėlė daug džiaugsmo bei rodė pasaulinio masto pasiryžimą spręsti šią problemą. Vis dėlto priimtus įsipareigojimus anksčiau ar vėliau tenka vykdyti, o už jų neįgyvendinimą atsakyti. Klimato kaitos nulemtų teisės aktų atsiradimas pasaulyje taip pat lėmė ir teisminių bylų kylimą, kurios dar vadinamos – bylinėjimusi dėl klimato kaitos (angl. climate change litigation). Klimato kaitos ginčai yra vis populiarėjanti aplinkos teisės sritis, kuri pasitelkiama, kad šalys ir kitos stambios įmonės būtų atsakingos už įsipareigojimų, skirtų švelninti klimato kaitą, nesilaikymą ir nevykdymą.³⁹

Pastarųjų bylų populiarumas pasaulyje ženkliai pakilo 2016 metais, kai vien per pastaruosius metus buvo pradėta apie 160 naujų bylinėjimosi dėl klimato kaitos bylų. Iki 2017 metų pasaulyje buvo bylinėjamosi 884 bylose 24 valstybėse, o 2020 šis skaičius praktiškai padvigubėjo ir išaugo iki 1550 bylų 38 valstybėse.⁴⁰ Daugiausia tokio tipo bylų buvo pradėta Jungtinėse Amerikos Valstijose ir šiaurinėje pasaulio dalyje, kuri yra labiau ekonomiškai išsivysčiusi bei labiau veikiama neigiamų klimato kaitos pokyčių.⁴¹ Centrinių bankų bei kitų finansų įstaigų tinklo (angl. The Network for Greening the Financial System) atliktos apklausos duomenimis 58 % apklaustųjų tikisi dar didesnio tokio tipo bylų skaičiaus augimo ateityje. Vis dėlto neproporcingą teritorinį populiarumą atskleidžia, jog 52 % apklaustųjų atsakė, kad jų jurisdikcijoje yra bylinėjimosi dėl klimato kaitos bylų, o 46 % apklaustųjų atsakė, kad apie tokias bylas apskritai nieko negirdėjo. Turint omenyje, kad minėtą tinklą sudaro 114 centrinių bankų ir kitų finansų įstaigų, gauti apklausos rezultatai yra globalūs bei patvirtina, kad didžioji dalis bylų vyksta šiaurinėje pasaulio

³⁹ Subodh Mishra, „The Rise of Climate Litigation“, Harvard Law School Forum on Corporate Governance, žiūrėta 2023-03-04,

<https://corpgov.law.harvard.edu/2022/03/03/the-rise-of-climate-litigation/>

⁴⁰ *Ibid.*

⁴¹ Amelia Fortgang, „Countries and Territories Most Affected by Climate Change Also More Likely to Believe it to Be Personally Harmful“, Yale program on Climate Change Communication, žiūrėta 2023-03-04,

<https://climatecommunication.yale.edu/news-events/countries-and-territories-most-affected-by-climate-change-also-more-likely-to-believe-it-to-be-personally-harmful/>

dalyje. Tokia statistika parodo, kad klimato kaitos problemos suvokimas pasaulyje vis dar labai skirtingas.

Ovidijus Speičys savo straipsnyje pateikia ginčų dėl klimato kaitos pavyzdžių, autorius rašo: „Ginčų dėl klimato kaitos pavyzdžiai gali būti patys įvairiausi. Viena Stokholmo prekybos rūmų Arbitražo instituto administruota byla buvo susijusi su biokuro jėgainės pardavimu. Ieškovas (pirkėjas) byloje teigė, kad atsakovas (pardavėjas) jam laiku neperleido taršos leidimų Europos Sąjungos apyvartinių taršos leidimų prekybos sistemoje. Dėl šios priežasties ieškovas gavo baudą iš aplinkos apsaugos agentūros, baudos sumą jis prašė priteisti iš atsakovo kaip nuostolius. Kita byla buvo susijusi su šalių jungtinės veiklos susitarimu pastatyti vėjo jėgainių parką. Ieškovas reikalavo, kad jo akcijos projektui įgyvendinti įsteigtoje įmonėje būtų priverstinai perleistos atsakovui, nes, pasak ieškovo, projekto nebebuvo galima užbaigti, kadangi tapo neprieinamas vėjo jėgainių elektros tiekimas“.⁴²

Taip pat kyla ginčų ir dėl pažeidžiamų žmogaus teisių į švarią ir sveiką aplinką, kurie pasireiškia Europos Tarybos valstybių narių šiltnamio efektą sukeliančių dujų išmetimu, kuris lemia klimato kaitą ir karščio bangas. Bylose pareiškėjai teigia, kad tokie pokyčiai neigiamai veikia jų gyvenimo kokybę sveikatą, todėl renkasi teisminį kelią, jog priverstų valstybes vykdyti prisiimtus įsipareigojimus.⁴³ Aiškų tokios bylos pavyzdį pateikia Donatas Murauskas, kuris savo straipsnyje rašo: „<...> Byla *Verein KlimaSeniorinnen Schweiz ir kiti prieš Šveicariją*. Joje Šveicarijos klimato kaita susirūpinusios senjorės ir joms atstovaujanti asociacija teigia, kad karščio bangos tiesiogiai veikia senjorių sveikatą. Ši byla perduota nagrinėti Strasbūro teismo Didžiajai kolegijai, kur nagrinėjami ypatingos svarbos ir sudėtingumo klausimai. Šveicariškoji byla atsakys į daugybę vyriausybėms ir gyventojams rūpimų klausimų dėl Europos Žmogaus Teisių Teismo požiūrio į klimato kaitą. Strasbūro teismas atskleis, ar klimato kaitos aktyvistai ir besikeičiančio klimato veikiami asmenys gali būti laikomi žmogaus teisių pažeidimo aukomis. Teismo išvados bus ypač reikšmingos siekiantiems bylinėtis su valstybe dėl nepakankamų valstybės aplinkosauginių tikslų įgyvendinimo.“⁴⁴

Didžioji dalis šių bylų keliamos valstybių vyriausybėms dėl prisiimtų įsipareigojimų nevykdymo. Anksčiau minėtos apklausos duomenimis, pastebėta, kad prie daugumos šių bylų prisideda ir nevyriausybinės, pelno nesiekiančios organizacijos. Šios organizacijos bylose dalyvauja kaip pareiškėjos arba remia pavienius asmenis jiems teikdamos įvairią pagalbą. Pastebėta, kad nevyriausybinės organizacijos naudoja klimato kaitos bylomis, jog skleistų žinias

⁴² Ovidijus Speičys, „Klimato kaitos ginčai: kas tai ir ar jie jau pasiekė Lietuvą?“, *Verslo žinios*, 2022-10-17, <https://www.vz.lt/verslo-aplinka/2022/10/17/klimato-kaitos-gincai-kas-tai-ir-ar-jie-jau-pasieke-lietuva>

⁴³ Donatas Murauskas, „Ar pradėsime bylinėtis su valstybe dėl klimato kaitos?“, *Teisė Pro*, 2022-05-30, <https://www.teise.pro/index.php/2022/05/30/d-murauskas-ar-pradesime-bylinetis-su-valstybe-del-klimato-kaitos/>

⁴⁴ *Ibid.*

apie šalių nevykdomus įsipareigojimus ir tokiu būdu spautų valstybes laikytis pasirašytų sutarčių reikalavimų ar vidinių įstatymų. Vertinant apklausos duomenis taip pat pastebėtina, kad nevyriausybinių organizacijų taikomos strategijos plinta ir kitose valstybėse bei skatina klimato kaitos bylų atsiradimą siekiant tų pačių tikslų t. y. skleisti žinią apie nevykdomus šalies įsipareigojimus. Toks minėtų organizacijų ir pavienių pareiškėjų veikimo būdas daro didelę įtaką naujai besiformuojančiai teismų praktikai bei valstybėje vyraujančiai teisinei sistemai.⁴⁵

Dėl didėjančio tokio bylų skaičiaus ir tam tikrų pasikartojančių požymių juose, minėti teisiniai ginčai buvo suskirstyti į tam tikras kategorijas. Ginčų dėl klimato kaitos bylų kategorijos:

1. bylos, pradėtos siekiant inicijuoti tam tikras kovos su klimato kaita priemones arba jas pakeisti;
2. bylos dėl nuostolių, sukeltų klimato kaitos padarinių, atlyginimo;
3. sutartiniai ginčai dėl pokyčių energetikos bei kituose pagrindiniuose pramonės sektoriuose;
4. sutartiniai ginčai, susiję su dėl klimato kaitos kilusiomis stichinėmis nelaimėmis;
5. investuotojų ir valstybių ginčai;
6. ginčai tarp valstybių ar kitų tarptautinių subjektų.⁴⁶

Toks minimų bylų skirstymas yra ne tik patogus įrankis klasifikuoti kylančius ginčus, tačiau taip pat padeda suvokti ir jų kilimo priežastį bei teisinį pagrindą. 1 ir 2 kategorijų bylos dažniausiai grindžiamos įstatymais, administracine ar konstitucine teise, o ne tarptautinėmis sutartimis, todėl dažniausiai baigiasi nacionaliniuose teismuose. 3, 4, 5, 6 kategorijų bylų dažniausia kilimo priežastis – sutarties nevykdymas, todėl tokios bylos turi didesnę potencialą atkreipti tarptautinį dėmesį bei formuoti naują, reikšmingą teismų praktiką.

Apibendrinant šį poskyrį, matome, kad informacijos sklaida visuomenėje turi teigiamos įtakos žmonių suvokimui apie klimato kaitos keliamas problemas. Vis didėjantis dėmesys šiai sričiai skatina piliečių „žaliųjų“ poreikių augimą, o tai veda prie tam tikrų politinių pokyčių. Tvarumą, ekologiją ir darnumą skatinanti politika tampa vis populiareesnė, o ja besivadovaujantys įstatymų leidėjai taip pat skatina ir teisinio reguliavimo pokyčius. Valstybėse atsiranda įvairių, su klimato kaita susijusių, teisės aktų, kuriami planai ir strategijos, pasirašomos tarptautinės sutartys. Vis dėlto teisiniai įsipareigojimai taip pat kuria ir teisinius ginčus dėl jų nevykdymo. Pasaulyje kasmet daugėja bylų dėl klimato kaitos, kurias inicijuoja tiek individualūs asmenys, tiek nevyriausybinės pelno nesiekiančios organizacijos. Tokiomis bylomis dažniausiai siekiama atkreipti kuo daugiau visuomenės dėmesio į šią problemą ir tokiu būdu priversti valstybes laikytis prisiimtus įsipareigojimus. Išvardintais būdais klimato kaitos problema veikia ne tik žmonių suvokimą, politiką, bet tuo pačiu ir teisinį reguliavimą bei pačią teisę.

⁴⁵ „Climate-related litigation: Raising awareness about a growing source of risk“, Network for Greening the Financial System, žiūrėta 2023-03-04,

https://www.ngfs.net/sites/default/files/medias/documents/climate_related_litigation.pdf

⁴⁶ „What are climate change and sustainability disputes?“, Norton Rose Fulbright, žiūrėta 2023-03-04, <https://www.nortonrosefulbright.com/en/knowledge/publications/9dd6b170/what-are-climate-change-and-sustainability-disputes>

2. „ŽALIOJI“ SAVIREGULIACIJA

2.1. Klimato kaitos procesų reguliavimas

Nekilnojamojo turto sektorius sukelia apie 39 % visų teršalų, skatinančių klimato kaitą, pasaulio mastu.⁴⁷ Tokia šio sektoriaus svarba globaliniam atšilimui skatina atkreipti ypatingą dėmesį į galimybes šią sritį paversti mažiau taršia bei atitinkančia užsibrėžtus „žaliuosius“ tikslus. Šiame magistro baigiamajame darbe nekilnojamojo turto sritis nagrinėjama dėl jos didelės įtakos klimato kaitai bei nestandartinių sprendinių, kurie tarsi formuoja šio sektoriaus reguliavimą. Nekilnojamojo turto srityje turime aiškių „žaliosios“ klimato kaitos politikos išsireiškimo pavyzdžių, kurie parodo, jog ši problema keičia ne tik mus supančią aplinką, tačiau ir sistemą taisyklių, kurioje gyvename. Šiame sektoriuje besiformuojanti praktika atskleidžia įdomią situaciją, kurioje žmonių sąmoningumas lenkia esantį teisinį reguliavimą bei tokiu būdu jį formuoja. Nekilnojamojo turto srities atstovai, suvokdami klimato kaitos įtaką mūsų dabarčiai bei ateičiai, pereina prie naujų, tvaresnių verslo vystymo modelių, kurie mažina šio sektoriaus įtaką klimato kaitai.

Kaip ir minėta anksčiau, kasdien matomos naujienos apie klimato kaitos įtaką mūsų gyvenimams keičia žmonių mąstymus bei vertybes. Ne išimtis ir nekilnojamojo turto sektoriaus investuotojai, šie specialistai nuolat bando prognozuoti ateitį bei tokiu būdu užsitikrinti savo investicijų saugumą. Investicijų, paskolos gavimo galimybės vis daugiau priklauso nuo projekto tvarumo ir draugiškumo aplinkai, kas skatina nekilnojamojo turto vystytojus skirti žymiai daugiau dėmesio jų projektų ekologiškumui. Paskolos ir investicijos, kurios skatina aplinkai draugišką veiklą (verslą), pavyzdžiui aplinkai draugiškų prekių, paslaugų ar infrastruktūros pirkimas, plėtojimas, vadinamas žaliuoju finansavimu (angl. green financing).⁴⁸ Žaliojo finansavimo reikšmė aplinkos apsaugos srityje pasaulyje žymiai išaugo, 2012 metais „žaliųjų“ projektų finansavimas sudarė apie 5,2 milijardo dolerių, o 2021 pasiekė net apie 540 milijardų dolerių.⁴⁹ Prognozuojama, jog investicinių priemonių, kurios bus nukreiptos į aplinkos apsaugos, socialinės atsakomybės ir valdysenos veiksmus pasaulyje, vertė 2025 metais gali išaugti iki 53 trilijonų dolerių.⁵⁰ Šiose srityse ženkliai didėjantys pinigų srautai rodo, jog aplinkosaugos bei su ja susijusių

⁴⁷ Brodie Boland ir kt., „Climate risk and the opportunity for real estate“, McKinsey&Company, žiūrėta 2023-03-04,

<https://www.mckinsey.com/industries/real-estate/our-insights/climate-risk-and-the-opportunity-for-real-estate>

⁴⁸ Sarah Wire, „What is green finance?“, Lloyds Banking Group, žiūrėta 2023-03-04,

<https://www.lloydsbankinggroup.com/insights/green-finance.html>

⁴⁹ „Global green finance rises over 100 fold in the past decade-study“, Reuters, 2022-03-31,

<https://www.reuters.com/business/sustainable-business/global-markets-greenfinance-graphics-2022-03-31/>

⁵⁰ „How real estate is starting to embrace green finance“, JLL, žiūrėta 2023-03-04,

<https://www.us.jll.com/en/trends-and-insights/investor/how-real-estate-is-starting-to-embrace-green-finance>

veiksnių svarba pasaulyje nuolat auga ir tai lemia ne vien teisinis šių sričių reguliavimas, tačiau ir suvokimas, jog tvarumas yra ilginiui atsiperkanti investicija.

Nekilnojamojo turto sektoriaus investuotojai puikiai suvokia pasaulinę „žaliosios“ evoliucijos svarbą ir įtaką šiai sričiai. Klimato kaita nekilnojamo turto sritį veikia ne tik fiziškai (tiesiogiai) t. y. besikeičianti aplinka, stiprėjančios audros, kylanti temperatūra ir potvynių rizika daro tiesioginę įtaką pastatų statyboms ir vertei, tačiau ir netiesiogiai. Besikeičiančios sąlygos ir reikalavimai pastatams taip pat keičia ir pačią rinką, pavyzdžiui, projektas, kuris nėra paremtas tvariais sprendimais, darančiais jį draugiškesnei aplinkai bus sunkiau finansuojamas dėl menkesnio investuotojų/bankų dėmesio, kurie nenorės prisiimti papildomos rizikos tiek reguliaciniame, tiek eksploataciniame lygmenyse. Fizinės klimato įtakos pavyzdį galime pamatyti JAV, kuri dėl didžiulės savo teritorijos, susiduria su bemaž visais neigiamais globalinio atšilimo veiksniais. JAV, Floridoje, valstijoje, kurioje ypatingai jaučiama klimato kaitos įtaka, namų, kuriems kyla grėsmė susidurti su globalinio atšilimo keliamais reiškiniais, vertė sumažėjo maždaug 5 milijardais dolerių, lyginant juos su nekilnojamu turtu, kuriam tokios rizikos nėra. 2017 metais po uragano „Sandy“, kuris daugiausiai paveikė rytinę JAV pakrantę, Niujorko valstijoje 8 % nukrito nekilnojamojo turto, kuriam gresia potvynio pavojus, vertė.⁵¹ Netiesioginės klimato kaitos įtakos pavyzdys pateikiamas McKinzie instituto specialistų, kurie sumodeliavę tikėtiną vandens kylimo lygį Bristolio mieste, Anglijoje, nustatė, jog ateityje šis miestas susidurs su didelėmis potvynio problemomis. Atlikto tyrimo metu nustatyta, kad daugelio stambiųjų įmonių nekilnojamas turtas tiesioginės įtakos nepatirs, tačiau bus pažeisti pagrindiniai transporto mazgai ir tai turės ženklią neigiamą reikšmę vietiniams verslams.⁵² Paminėti pavyzdžiai ir aplinkybės verčia investuotojus būti atsargesniais bei dėl to pinigų srautai yra nukreipiami į aplinkai draugiškesnius, ir tvaresnius projektus.

„Žaliąjį“ visuomenės ir verslo kursą taip pat skatina naujieji klimato kaitos teisės aktai ir teisinis reguliavimas. Kaip jau minėta anksčiau, 2015 metais Paryžiuje priimtas susitarimas dėl klimato kaitos suvienijo 196 pasaulio šalis imtis aktyvių veiksmų, kuriais būtų siekiama stabdyti vykstantį globalinį atšilimą. Reaguodami į priimtus įsipareigojimus, 2019 metais Europos Sąjungos (toliau – ES) vadovai priėmė sprendimą dėl Europos Sąjungos neutralumo klimato kaitai iki 2050 metų. Šis sprendimas reiškia, kad ES valstybės narės iki 2050 metų privalo iki nulio sumažinti savo išmetamų šiltnamio efektą sukeliančių dujų emisijas, o nesant galimybės to padaryti, kompensuoti žalą, kuri dėl to kyla gamtai. Pasak Europos Tarybos, pasirinktas „žaliasis“

⁵¹ Brodie Boland ir kt., *supra note*, 45.

⁵² Jonathan Woetzel ir kt., „Can Coastal cities turn the tide on rising flood risk?“, McKinsey & Company, žiūrėta 2023-03-04, <https://www.mckinsey.com/capabilities/sustainability/our-insights/can-coastal-cities-turn-the-tide-on-rising-flood-risk>

kursas turi paskatinti ekonominį augimą, darbo vietų skaičiaus didėjimą ir technologinį vystymąsi. Šių sprendimų pasėkoje, 2021 metais buvo patvirtintas Europos Komisijos reglamentas „Europos klimato teisės aktas“, kuriame nustatomos taisyklės, užtikrinančios nuolatinę pažangą siekiant Paryžiaus susitarimo tikslo bei papildomi būdai ir priemonės, kurios bus diegiamos ES.⁵³

Europos klimato teisės aktas nustato ES tikslą iki 2050 metų pasiekti nulinį išmetamų šiltnamio efektą sukeliančių dujų kiekį. Šis teisės aktas yra dalis Europos žaliojo kurso, kuriuo siekiama, kad Europa būtų pirmasis klimatui neutralus žemynas iki 2050 metų. Šiomis priemonėmis taip pat kartu siekiama didinti ES pramonės konkurencingumą ir paskatinti kuo greitesnį regionų perėjimą prie „žaliosios“ politikos. Europos klimato teisės aktas papildė esamą ES politikos sistemą bei nustato ilgalaikę klimato kaitos veiksmų kryptį, kuri turi būti aiški ir prognozuojama tiek įmonėms, tiek investuotojams. Minimas klimato įstatymas taip pat numato tikslą, kuriuo iki 2030 metų ES 55 % lyginant su 1990 metų lygiu, turi sumažinti savo šiltnamio efektą skatinančių dujų išmetimus. Naujasis klimato kaitos reglamentas yra pagrindas, kuriuo bus grindžiamas tolimesnis „žaliasis“ teisinis reguliavimas ES, todėl visiškai aišku, jog netolimoje ateityje sulauksime daugiau atskiras sritis reglamentuojančių teisės aktų. Tokie kryptingi ES veiksmai, kuriais aiškiai deklaruojama apie „žaliosios“ krypties pasirinkimą, duoda įspėjamuosius ženklus įvairių verslo sričių atstovams. Nors daugelyje sferų dar nėra konkretaus teisinio reguliavimo, tačiau logiška tikėtis jo atsiradimo turint omenyje, kokiais principais vadovaujasi ES institucijos klimato kaitos kontekste.

Greiti klimato kaitos pokyčių procesai yra sunkiai sureguliuojami teisės aktais. Vertinant teisėkūros proceso greitį globalinio atšilimo kontekste, matome, kad parengti tam tikrus teisės aktus, kurie reguliuotų šią sritį užtrunka nemažai laiko. Ši problema dar labiau išryškėja stichinių nelaimių atvejais, kurios primena, kad klimato kaitos procesai yra labai greiti, o jų įtaka žmonijai kainuoja labai brangiai tiek finansine, tiek negrįžtamų neigiamų procesų prasmėmis. Kasmet matomi nauji mokslininkų pranešimai apie prastėjančią klimatinę situaciją pasaulyje bei atnaujinamos prognozės, kurios žada vis prastesnį ateities scenarijų.⁵⁴ Žinoma, jog šią problemą siekiama spręsti naujomis taisyklėmis ir teisės aktais, pavyzdžiui, Europos klimato teisės aktu, tačiau šis procesas nėra toks greitas kaip norėtusi ir negeba atliepti greitai šiltėjančio klimato ir dėl to kylančių padarinių. Jungtinių Tautų Organizacija, Europos Sąjunga ir pan. užsiima šių teisinių dokumentų rengimu ir pritaikymu visuomenėje, tačiau lengva suprasti, jog tokių teisės aktų rengimas, derinimas ir priėmimas yra ilgas ir sudėtingas procesas, o jų nauda bus juntama dar

⁵³ „Europos klimato teisės aktas“, EUR-Lex, žiūrėta 2023-03-05, <https://eur-lex.europa.eu/LT/legal-content/summary/european-climate-law.html>

⁵⁴ „Climate change is hitting the planet faster than scientists originally thought“, Nature, žiūrėta 2023-03-05, <https://www.nature.com/articles/d41586-022-00585-7>

vėliau. Tokia dinamiška klimato kaitos situacija yra sunkiai reguliuojama teisės, kuri dažnai yra biurokratinis mechanizmas.

Atsakingas verslas, matydamas ateityje gimsiantį „žaliąjį“ teisinį reguliavimą jam rengiasi iš anksto. Anksčiau minėti tiesioginiai (fiziniai) ir netiesioginiai veiksniai veikia įvairių sričių verslo specialistus, kurie suvokdami jų neišvengiamumą stengiasi pritaikyti savo verslus artėjantiems ir jau esamiems pokyčiams. Kaip jau minėta anksčiau, ne išimtis ir nekilnojamo turto sektorius, kuris ypatingai susijęs su aplinkos apsauga. Šios verslo srities specifika – ilgalaikiai projektai ir materialios gėrybės, kurios turi atlaikyti įvairius aplinkos išbandymus. Kaip jau aptarta, nekilnojamojo turto sektorius pasižymi nemenka aplinkos tarša, todėl šiai sričiai jau dabar yra skiriama daug dėmesio „žaliojo“ teisinio reguliavimo kontekste. Atsakingi verslininkai suvokia, jog dėmesys aplinkos apsaugai ir klimato kaitai nuolat augs, todėl privalomų tvarumo taisyklių, kuriomis turės vadovautis nekilnojamo turto srities atstovai, tik daugės. Ruošdamiesi ateities pokyčiams verslininkai jau pradėjo keisti savo verslo modelius bei pastaruosius pritaikyti naujam klimato kaitos reguliavimui. Tokia situacija rodo, kad nekilnojamo turto sektorius, kuris ypatingai jautrus aplinkos apsaugos reguliavimui, jau dabar imasi savarankiškų priemonių, jog vykdoma veikla būtų žymiai tvaresnė. Tokiais veiksmais kuriami tam tikri veiklos metodai, kurie tampa įprasta šios srities praktika, siekiant toliau sėkmingai vystyti savo verslą bei bendradarbiauti su kitais šios sferos subjektais.

„Šiuo metu 7 iš 10 Lietuvoje statomų naujų komercinių pastatų yra plėtojami pagal tarptautinius tvarumo standartus.“⁵⁵ Europoje ir pasaulyje įsitvirtinančios „žaliosios“ idėjos, nors ir ne visais atvejais užtikrintos įstatymiškai, daro svarbią įtaką įvairių verslo sričių transformacijose, ne išimtis ir nekilnojamasis turtas. Tvarumo konsultantas Evaldas Savickis teigia, kad: „Žalias“ verslo centras sulaukia ir didesnio nuomininkų susidomėjimo. Jei tenka rinktis iš dviejų panašių pastatų, dažniausiai laimi tas, kurio kokybę patvirtina tarptautinis, visame pasaulyje pripažįstamas sertifikatas. Lietuvoje besikuriančios tarptautinės organizacijos reikalauja ne tik tvarumo sertifikato, bet ir su tvarumu susijusios informacijos, kurią įtraukia į savo rengiamas tvarumo ataskaitas. Tvarumas apima ne tik poveikį aplinkai, ekologiją, taupų energijos išteklių vartojimą, bet ir verslo centruose biurus įsirengusių įmonių darbuotojų gerovę.“⁵⁶ E. Savickio komentare pateiktas pavyzdys rodo, jog verslas, reaguodamas į situaciją pasaulyje ir politinius sprendimus, savarankiškai rengiasi artėjantiems pokyčiams, ir tokiu būdu kuria tam tikrą tvarką, kuri dar nėra reglamentuota teisiškai. Šio proceso vertinimas kaip investicijos, gerieji rinkos pavyzdžiai ir platesnis tvarumo suvokimas, skatina vis daugiau įmonių imtis tokio verslo modelio

⁵⁵ „Lietuvą šiemet ištiko žaliųjų pastatų sertifikavimo bumas: konkurencija NT plėtotojus verčia rinktis tvarumą“, *BNS*, žiūrėta 2023-03-05,
<https://sc.bns.lt/view/item/408117>

⁵⁶ *Ibid.*

bei atsakingi vertinti savo vykdomos veiklos įtaką klimato kaitai. Nuolat transliuojama informacija apie globalinį atšilimą, didėjantis sąmoningumo jausmas veikia nekilnojamojo turto vystytojų, savininkų, nuomininkų ir investuotojų mąstymą bei skatina „žaliųjų“ poreikių atsiradimą ir įgyvendinimą, kas galiausiai tampa tvariais sprendimais ir įprasta praktika rinkoje, kurią kuria jos dalyviai.

Verslo vertinimas tvarumo aspektu tampa įprasta rinkos praktika. „Pastaraisiais metais, investuotojai parodė, jog jų investicijoms nemažai įtakos daro vertybinis pagrindas“.⁵⁷ Rinkos vertinimas, „žalieji“ poreikiai bei augantis supratingumas skatina investuotojus persikirstyti savo pinigų srautus. Kaip jau minėta anksčiau, tvaria veikla bei projektais užsiimančios įmonės sulaukia žymiai daugiau dėmesio nei buvo praeityje. Investuotojai, suvokdami teisingo verslo modelio svarbą tiek pačiam verslui, tiek mus supančiai aplinkai, savo pinigus nukreipia būtent į „žalias idėjas“ palaikančias įmones. Šioje vietoje atsiranda verslo vertinimo sistema, kuri remiasi aplinkosauginiais, socialinio atsakingumo ir valdymo veiksniais, jog įmonės būtų įvertintos tvarumo kontekste. Ši sistema anglų kalboje vadinama Environmental, Social and Governance criteria (toliau – ESG) bei paaiškinama kaip „standartų sistema, kurią turi atitikti įmonė, naudojama atsakingų investuotojų, svarstant galimas investicijas“. ESG investuotojai siekia užtikrinti, kad jų finansuojamos įmonės būtų atsakingos aplinkos apsaugos, darbuotojų vertinimo ir teisingo valdymo klausimais. Suvokimas, jog tvarumas yra investicija, skatina investuotojus vis labiau derinti savo portfelius su ESG susijusiomis įmonėmis ir fondais, todėl tai tampa įprasta praktika, kuri taip pat turi teigiamą poveikį visuomenei ir aplinkai.⁵⁸

Pirmasis ESG standartas – aplinkosauga. „Aplinkos apsaugos veiksniai, atsiradę dėl klimato kaitos problemos, ir toliau lems investuotojų sprendimus verslo rinkose. Įmonės turi suprasti šią riziką ir sustiprinti savo pozicijas.“.⁵⁹ Aplinkos apsaugos veiksniai dažnai yra labiausiai matomas ESG vertinimo sistemos komponentas investuotojams, klientams ir kitiems suinteresuotiems asmenims. Anksčiau aplinkosaugos klausimai buvo labiau vertinami dėl jų nefinansinės, viešųjų ryšių vertės, tačiau šiandien tokie veiksniai kaip klimato kaita, vandens trūkumas ar anglies dvideginio pėdsakas vertinami atsižvelgiant į jų tiesioginį finansinį poveikį organizacijai ir įtaką įmonės konkurencinei pozicijai rinkoje. Aplinkosauginis ESG standartas parodo, kaip įmonė elgiasi aplinkos puoselėtojos vaidmenyje bei apima organizacijos naudojamus gamtos išteklius ir jų poveikį gamtai. Taip pat tai apima ne tik tiesioginę įmonės veiklą, bet ir tiekimo grandinių procesus.

⁵⁷ The Investopedia Team, „What Is Environmental, Social, and Governance (ESG) Investing?, Investopedia, žiūrėta 2023-03-05,

<https://www.investopedia.com/terms/e/environmental-social-and-governance-esg-criteria.asp>

⁵⁸ *Ibid.*

⁵⁹ „Understanding ESG: Environmental Factors“, M&H, žiūrėta 2023-03-05, <http://mhcs.com/esg-environmental/>

Įmonės įtaka gamtai galima vertinti dvejomis prasmėmis, išoriškai ir iš organizacijos vidaus perspektyvos. Išoriniai veiksniai apima kiek ir ko įmonė gamina, o vidiniai veiksniai apima išteklių, reikalingų organizacijos procesams vykti, tvarumą. Ne visada įmonės vertinimo kriterijai yra vienodi, priklausomai nuo rinkos sferos specifikos, pastarieji gali būti koreguojami, jog būtų sudaromas aiškesnis organizacijos vaizdas aplinkosauginiame kontekste. Nors vertinimo kriterijai gali būti universalūs, tačiau specialistai, juos skirsto į tam tikras grupes: klimato kaita, gamtos ištekliai, teršimas ir atliekos, aplinkosauginės galimybės. Kaip ir minėta, šios kriterijų grupės gali būti pasitelkiamos įmonės išoriniams ir vidiniams veiksniams vertinti bei nustatyti jos atitiktį ESG aplinkosauginiam standartui.⁶⁰

Klimato kaitos kriterijų grupę sudaro tokie aspektai: šiltnamio efektą skatinančių dujų išmetimo mažinimas, iškastinio kuro naudojimo mažinimas, atsinaujinančių energijos išteklių pasitelkimas ir vystymas, efektyvumo gerinimas veiklose, kurios išskiria daug anglies dvideginio, aplinkosaugos finansavimas. Gamtos išteklių kriterijų grupę sudaro tokie aspektai: vandens ir kitų gamtos išteklių tausojimas, neapdirbtų žaliavų naudojimas, biologinės įvairovės ir ekosistemų apsauga, miškų kirtimo mažinimas, efektyvus žemės plotų naudojimas. Teršimo ir atliekų kriterijų grupę sudaro: išmetamų atliekų kiekio mažinimas, toksiškų atliekų ir vandens taršos mažinimas, perteklinio pakavimo mažinimas, elektronikos atliekų mažinimas. Aplinkosauginių galimybių kriterijų grupę sudaro: naujų, švarių technologijų diegimas, „žaliosios“ statybos metodų įgyvendinimas, energijos vartojimo efektyvumo gerinimas. Pabrėžtina, jog minėti elementai gali būti keičiami priklausomai nuo verslo sferos ir jie pasitelkiami įmonės ESG aplinkosaugos standarto įvertinimui.⁶¹

ESG standarto kriterijų laikymasis teigiamai veikia įmonės veiklą bei įvaizdį rinkoje. Aplinkosauginių metodų taikymas gali būti naudojamas kaip rizikos valdymo būdas, kuriuo atrenkami produktai, paslaugos ar net kitos organizacijos, kurios nėra draugiškos aplinkai ir jų naudojimas ar ryšiai su jais, gali pakenkti įmonės įvaizdžiui.⁶² Minėti kriterijai taip pat gali būti naudojami siekiant įvertinti galimą įmonės susijungimo ar plėtros riziką, kuri bus aktuali investuotojams prieš imantis konkrečių finansavimo veiksmų. Siekiant apibrėžti šių aspektų naudą verslui, verta paminėti ir vis platėjantį „žaliąjį“ teisinį reguliavimą bei teisinę atsakomybę už nustatytų taisyklių nesilaikymą. Įmonės, kurios ignoruoja jų daromą įtaką aplinkai, rizikuoja sulaukti tiek teisinės, tiek finansinės atsakomybės, kuri gali pasireikšti investuotojų sprendimu pasitraukti iš organizacijos veiklos. Atsakingi verslai turėtų ne tik įvertinti ir tobulinti savo

⁶⁰ *Supra note*, 58.

⁶¹ *Ibid.*

⁶² Kinza Yasar, „5 ESG benefits for businesses“, žiūrėta 2023-04-01, <https://www.techtarget.com/whatis/feature/5-ESG-benefits-for-businesses>

galimybes veikti dabartyje, tačiau vadovaujantis visame pasaulyje priimtais aplinkosauginiais verslo vertinimo standartais, parengti strategijas dėl įmonės veiklos ateityje.

Antrasis ESG standartas – socialinis atsakingumas. Šio standarto kriterijais siekiama įvertinti įmonės santykius su vidinėmis ir išorinėmis suinteresuotomis šalimis. Socialinės rizikos veiksniai bei jų sprendimo galimybės turi tiesioginės įtakos įmonės finansiniams rezultatams ir atsakingo verslo įvaizdžio kūrimui visuomenėje. Šio standarto kriterijų esmė – nustatyti kaip įmonė kuria santykius su savo darbuotojais, finansinės dalies atstovais, bendruomenėmis, kuriose ji veikia bei platesne politine aplinka. Taip pat svarbi įvertinimų dalis tenka įmonės gebėjimui atpažinti socialines tendencijas, darbuotojų judėjimus, politinius pokyčius ir prie jų sėkmingai prisitaikyti.⁶³ Verslas turi gebėti ir norėti elgtis socialiai atsakingai bei suvokti, jog ilgame laikotarpyje tai tampa investicija. Straipsnyje „Understanding ESG: Social Factors“ (liet. „Supraskime ESG: Socialinis faktorius“) apie ESG socialinį standartą aprašomas verslo, kuris priėmė sprendimą sumažinti išlaidas pakeičiant gamybinių medžiagų tiekimo vietą. Priimto sprendimo nauda verslui neginčijama, tačiau šioje vietoje labai svarbu suvokti ir įvertinti, kokią socialinę įtaką tai turės mus supančiai aplinkai. Straipsnyje kvestionuojama, ar priimant tokius sprendimus, atsižvelgiama į darbo sąlygas, kurios bus naujojoje vietoje, ar su darbuotojais bus elgiamasi sąžiningai, mokamas atitinkamas darbo užmokestis, ar toks įmonės sprendimas neskatins darbuotojų išnaudojimo.⁶⁴ Toks įmonės sprendimo vertinimas padeda išlaikyti pusiausvyrą tarp socialinės atsakomybės ir pelningumo bei yra aiškus tvaraus verslo požymis.

Šiandieniniame pasaulyje socialinis atsakingumas ir pelningumas eina vienas šalia kito. Socialiai atsakingi veiksmai gerina įmonės įvaizdį verslo pasaulyje bei padeda pasiekti geresnį įvertinimą ESG standartų sistemoje, o visa tai veda prie investuotojų pasitikėjimo ir augančių pinigų srautų. Didėjantis vartotojų sąmoningumas skatina pastaruosius domėtis perkamomis paslaugomis ir prekėmis, todėl augantys tvarumo poreikiai yra naudingi šias idėjas palaikančiam verslui. Atsakingas ir nuoširdus požiūris į darbuotojus galiausiai sukuria aplinką, kurios dalimi nori būti kiekvienas darbuotojas, todėl saugios bei skatinančios aplinkos vystymas pritraukia naujus, talentingus darbuotojus, kurie tampa vertinga įmonės dalimi.⁶⁵ Tvarios, geros kokybės paslaugos ar prekės pardavimas visada naudingas verslui, patikimas produktas užtikrina, jog įmonė nesusilauks blogų atsiliepimų, reputacijos pablogėjimo ar net baudų. Socialinis atsakingumas, apimantis visas išvardintas sritis, tampa būtina tvaraus verslo dalimi, kuri

⁶³ „Understanding ESG: Social Factors“, M&H, žiūrėta 2023-03-05,
<https://mhes.com/understanding-esg-social-factors/>

⁶⁴ *Ibid.*

⁶⁵ Dean Emerick, „The Social in ESG“, EsgTheReport, žiūrėta 2023-03-05
<https://www.esgthereport.com/what-is-esg/the-s-in-esg/>

identifikuoja įmonę kaip gebančią sąmoningai suvokti dabartinę situaciją pasaulyje ir prie jos prisitaikyti.

Trečiasis ESG standartas – valdymas. „Tvirta valdymo politika sumažina korupcijos ir netinkamo valdymo riziką, kartu didindama investuotojų ir vartotojų pasitikėjimą bei įmonės vertę.“.⁶⁶ ESG valdymo standartas apima įmonės valdybos ir valdymo struktūras, įmonės politiką, standartus, informacijos atskleidimą, auditą. ESG standarto kriterijais stengiamasi nustatyti, ar įmonės vadovybė yra atskaitinga, ar įmonės veikla skatina akcininkų įsitraukimą, ar vykdoma apskaita yra tiksli ir skaidri. Šiandieninėse verslo rinkose geras valdymas ir geri įmonės veiklos rezultatai eina koja kojon. Verslas, kuris ignoruoja silpnąsias valdymo vietas, apriboja savo potencialą ir kai kuriais atvejais net gali sukelti žalą tiek investuotojams, tiek darbuotojams. Dėl šių priežasčių investuotojai tampa vis labiau susirūpinę įmonės valdymo ir struktūros vientisumu, kova su korupcija ir pačios valdybos įvairove. Klientams bei darbuotojams taip pat svarbu žinoti, jog įmonės vadovai veikia etiškai ir atsakingai.

Šių aspektų laikymasis ilguoju laikotarpiu tampa efektyvaus ir tvaraus valdymo pagrindu. Šių elementų nepaisymas bei neskaidrus valdymas turi neigiamos įtakos verslui, kuris gali pasireikšti pablogėjusiu įmonės įvaizdžiu bei didesne rizika tapti investuotojų nedominančiu verslu. Tvarūs valdymo metodai veikia teigiamai bei pritraukia ne tik naujus investuotojus, tačiau ir gabius darbuotojus, kurie kuria vertę įmonei. Sukurtas saugus ir patikimas mikroklimatas taip pat teigiamai veikia jau esamus darbuotojus, dėl ko gali išaugti jų atsidavimas ir noras dirbti. Kaip jau minėta anksčiau, investuotojai vis daugiau vadovaujasi savo vertybėmis bei ieško įmonių, kurios jas atitinka. Skaidrus, patikimas ir tvarus valdymas yra tarsi įmonės veidas, kuris matomas kitiems rinkos dalyviams bei yra pagrindinis įvaizdžio formuotojas.⁶⁷

Šioje vietoje taip pat svarbu paminėti, kad ESG standartų kriterijai yra universalūs ir naudojami įvairiose verslo srityse bei priderinami pagal jų specifiką. Vis dėlto šie kriterijai pagal savo esmę vis tiek yra skirstomi į pagrindines, anksčiau minėtas sritis. Aplinkosauginį standartą dažniausiai sudaro kriterijai, kurie vertina organizacijos poveikį aplinkai ir rizikos valdymo praktiką. Tai apima tiesioginį ir netiesioginį šiltnamio efektą sukeliančių dujų išmetimą, gamtos išteklių valdymą ir bendrą įmonės atsparumą fizinei klimato rizikai (pvz., klimato kaitai, potvyniams ir gaisrams).⁶⁸ Socialinio atsakingumo standartą dažniausiai sudaro kriterijai, kurie vertina organizacijos elgesį su suinteresuotomis šalimis, bendruomene bei saugios aplinkos

⁶⁶ „Understanding ESG: Governance Factors“, M&H, žiūrėta 2023-03-05, <https://mhes.com/understanding-esg-governance-factors/>

⁶⁷ *Ibid.*

⁶⁸ Kyle Peterdy, „ESG (Environmental, Social and Governance), CFI, žiūrėta 2023-03-05, <https://corporatefinanceinstitute.com/resources/esg/esg-environmental-social-governance/>

darbuotojams vystymu.⁶⁹ Valdymo standartą dažniausiai sudaro kriterijai, kurie vertina įmonės vidaus veiklos organizavimą bei organizacijos sprendimus veikiant bendrose verslo rinkose. Vieni iš svarbiausių šio standarto aspektų - skaidrumas, geriausios praktikos taikymas. Ši sistema taip pat naudojama bankuose, siekiant nustatyti tiek verslo, tiek projekto tvarumą, kuris gali nulemti finansavimo galimybes. Vis daugiau bankų taiko papildomas reikalavimus projektams, kurie nepasižymi ESG standartais, todėl minėti kriterijai naudingi ir finansų įstaigoms, ir pačiam verslui, kuris turi atitikti nustatytus kriterijus, jog gautų finansavimą palankesnėmis sąlygomis.⁷⁰

ESG sistema paremtos investicijos dar vadinamos tvariomis investicijomis, nes yra skirtos finansuoti verslą, kuris naudoja aplinkai draugiškus, socialiai atsakingus ir tvarius veiklos metodus. ESG principais paremta veikla naudinga šiais aspektais: 1. ESG sistema paremtos investicijos gali teikti vienodą ar net didesnę naudą nei tradicinės investicijos; 2. Įmonė, kuri remiasi tvariais veiklos metodais, yra patrauklesnė šiandieniniam vartotojui; 3. Investicijos į ESG sistemą taikančią įmonę, skatina aplinkai draugišką veiklą; 4. ESG sistemą taikančios įmonės geriau vertina rizikas bei ilguoju laikotarpiu tampa geresne ilgalaikė investicija; 5. Tvarios veiklos metodai padeda pritraukti daugiau produktyvių darbuotojų; 6. ESG standartų kriterijų sistema padeda organizacijai optimizuoti jos procesus bei sumažinti veiklos kaštus. Vis dėlto šios sistemos principų pasitelkimas taip pat turi ir trūkumų: 1. ESG standartų sistema turi būti pritaikoma kiekvienam verslui individualiai ir tai turi būti organizacijos ilgalaikė strategija; 2. Siekiant naudoti, ši sistema turi būti taikoma realiai, o ne tik kaip viešųjų ryšių kampanija; 3. ESG principai nėra sėkmingos įmonės ateities garantas; 4. Dauguma ESG sistemos aspektų nėra orientuoti į pelno didinimą, todėl tai gali sukelti sunkumų organizacijai. Įvardinti privalumai ir trūkumai apibūdina šios vertinimo sistemos realias veikimo galimybes, tačiau ši priemonė yra populiarus būdas tiek tvarumo verslo metoduose didinimui, tiek įmonių vertinimui.⁷¹

ESG standartų naudojimas daro teigiamą įtaką „žaliojo“ teisinio reguliavimo atsiradimui. Per pastarąjį dešimtmetį Europos Sąjunga išleido ne vieną svarbų ESG principais paremtą teisės aktą ir šiandien yra vienas iš pirmaujančių regionų pagal šių standartų įgyvendinimą. Šiuo reguliavimu buvo siekiama ne tik skatinti investicijas į įmones, veikiančias pagal ESG principus, tačiau ir nukreipti investuotojų dėmesį į aplinkosaugos, socialinio atsakingumo bei valdymo klausimus, priimant sprendimus dėl investicijų. Priimtas reguliavimas taip pat skirtas kontroliuoti, ar organizacijos laikosi ESG įsipareigojimų ir siekia Paryžiaus susitarime nustatytų tikslų. ESG

⁶⁹ Chris B. Murphy, „Why Social Responsibility Matters to Businesses“, Investopedia, žiūrėta 2023-03-05, <https://www.investopedia.com/ask/answers/041015/why-social-responsibility-important-business.asp>

⁷⁰ Eglė Markevičienė, „Aplinkosaugą ir socialinę atsakomybę ignoruojančios bendrovės gali prarasti investuotojus“, *Verslo žinios*, 2023-03-05, <https://www.vz.lt/finansai-apskaita/2021/11/13/aplinkosauga-ir-socialine-atsakomybe-ignoruojancios-bendroves-gali-prarasti-investuotojus>

⁷¹ „Pros & Cons Of ESG (Environmental, Social & Governance)“, BetterMeatsReality, žiūrėta 2023-03-05, <https://bettermeatsreality.com/pros-cons-of-esg-environmental-social-governance/>

standartais taip pat remiasi ir vyriausybės, kurdamos įvairias „žaliosios“ plėtros programas valstybėje. Pavyzdžiui, Europos Komisija siekia plėsti žaliąją infrastruktūrą bei 2013 metais priėmė Europos Sąjungos žaliosios infrastruktūros strategiją, kuria užtikrina žaliosios infrastruktūros kūrimą, apsaugą bei atkūrimą, taip pat siekia, jog šios strategijos idėjos taptų teritorijų planavimo ir teritorinės plėtros dalimi.⁷² Kitas pavyzdys, Europos centrinis bankas, kuris skatina finansų sistemos ekologiškumą ir kartu su kitais centriniiais bankais sudaro finansų sistemos ekologiškumo tinklą. Pastarieji prižiūri visas pasaulines ir sistemiškai svarbias finansų įstaigas bei dalijasi geriausia patirtimi finansų sektoriuje, taip pat prisideda prie aplinkosaugos ir mobilizuoja pramonės perėjimą prie tvarios ekonomikos.⁷³

Apibendrinant šį poskyrį, matome, kad nekilnojamo turto sektorius daro nemažą neigiamą įtaką klimato kaitai bei dėl to yra ir ateityje dar labiau bus reguliuojama verslo sritis. Tokia šios sferos specifika skatina verslininkus imtis išankstinių veiksmų bei pasiruošti artėjančiam konkretniam teisiniam reguliavimui. Tokie nekilnojamo turto srities atstovų veiksmai patys kuria tam tikrą praktiką rinkoje, kuri paremta tvarios veiklos principais. Investuotojai taip pat reaguoja į rinkos pokyčius, o išaugęs sąmoningumas skatina „žaliojo“ finansavimo svarbą ir nuolatinį augimą. Nors klimato kaitos procesai yra sunkiai sureguliuojami, tačiau Europos Sąjungoje ir visame pasaulyje daugėja teisės aktų, kuriais bandoma apibrėžti tam tikrų sričių veikimą. Vis dėlto kol kas daugiausiai turime teisinių dokumentų, kurie nustato „žaliąją“ veikimo kryptį ir sukuria tam tikrą terpę, kurioje verslas savarankiškai ruošiasi būsimam reguliavimui. Tokia situacija atsakingoms organizacijoms leidžia kurti praktiką, kuri iš esmės gali virsti teisiniu reguliavimu ateityje. Puikus tokios praktikos pavyzdys – ESG standartai ir jų vertinimo kriterijai. Ši sistema tampa įprastu verslo veikimo būdu bei yra perimama vyriausybių ir valstybinių institucijų, siekiant tvaresnių veiklos būdų įtvirtinimo.

2.2. Kiti rinkos dalyvių elgesį formuojantys veiksniai

Atsakingas verslas pats kuria rinką, kuri paremta tvarumo principais. Kaip jau minėta anksčiau, klimato kaitos dėsnių reguliavimas yra sudėtingas procesas dėl globalinio atšilimo spartos ir teisinių procesų lėtumo. Nors klimato kaitos eigą stengiamasi sureguliuoti įvairias teisės aktais, tačiau šiuo metu daugiausiai turime tik bendrąsias sutartis reglamentus, direktyvas, komunikatus ir pan., kurie nurodo kryptį, o ne konkretnesnius veiksmus, kurių turi laikytis

⁷² „Green infrastucture“, European Commission, žiūrėta 2023-03-05,

https://environment.ec.europa.eu/topics/nature-and-biodiversity/green-infrastructure_en

⁷³ Rocio Redondo Alamillos, Frederic de Mariz, „How Can European Regulation on ESG Impact Business Globally?“, *Journal of Risk and Financial Management* 15, 7 (2022),

<https://www.mdpi.com/1911-8074/15/7/291#B53-jrfm-15-00291>

suinteresuotos šalys. Tokių teisės aktų pavyzdžiai: Kioto protokolai, Paryžiaus susitarimas, Jungtinių Tautų Bendroji klimato kaitos konvencija, Europos klimato įstatymas ir t. t.⁷⁴ Nors teisinio reguliavimo tam tikrose srityse jau yra nemažai, tačiau rinkos dalyvių elgesys taip pat formuojamas ir jos pačios dalyvių. Galime teigti, kad klimato kaita sukuria procesus, kurių valstybė nespėja reguliuoti, todėl atsakingi verslo atstovai, suvokdami tvarumo principų poreikį, patys kuria tam tikrą praktiką, kuri užtikrina „žaliųjų“ poreikių patenkinimą. Prie šio proceso taip pat prisideda suvokimas, kad „žaliojo“ teisinio reguliavimo ateityje tik daugės, todėl ateities pokyčiams reikia ruošti jau dabar. Tokia organizacijų veikla kuria tam tikras priemones, kurios padeda siekti atitikimo „žaliesiems“ kriterijams. Puikus to pavyzdys – ESG standartų sistema. Vis dėlto paminėtas pavyzdys nėra vienintelis veiksnys, kuris formuoja rinkos dalyvių elgesį – įmonės ir kitos suinteresuotos šalys taip pat naudojasi įvairiais būdais bei priemonėmis, jog įvertintų kitus rinkos dalyvius ar optimizuotų savo verslą, pritaikydami tvarius veiklos metodus. Šie būdai ir priemonės yra veiksniai, kurie užpildo teisinio reguliavimo spragas, siekiant suvaldyti klimato kaitos procesus.

Siekiant nenukrypti nuo temos bei atskleisti tiriamą problemą, toliau bus nagrinėjami žymiausi visuomeninių santykių dalyvių elgesį formuojantys veiksniai: „žalieji“ pastatų sertifikatai, „žaliojo“ finansavimas, „žaliosios“ finansinės institucijos. Kaip jau minėta anksčiau, nekilnojamo turto sektorius dėl savo specifikos t. y. didelės aplinkos taršos, yra ypatingai jautrus „žaliajam“ teisiniui reguliavimui, todėl šios srities atstovai plačiai naudojami ESG principais paremtomis sistemomis. Dėl šios priežasties ir norint kuo aiškiau pateikti minėtų veiksmų pavyzdžius, keli iš jų bus apžvelgiami nekilnojamo turto sektoriaus kontekste, kur yra naudojami ypatingai plačiai. „Žaliojo“ pastatų sertifikavimas „skirtas objektyviai ir skaidriai nustatyti esančių teritorijų ir pastatų tvarumo lygį bei viešai deklaruoti geriausią tvaraus projektavimo ir statybos praktiką.“⁷⁵ „Žaliojo“ finansavimas tai finansinės investicijos į tvarumo projektus ir iniciatyvas, kurios yra draugiškos aplinkai, socialiai atsakingos, optimizuotai valdomos bei remia tvaresnės ekonomikos augimą.⁷⁶ „Žaliosios“ finansinės institucijos teikia finansavimą klimatui

⁷⁴ Hojjat Salimi Turkamani, „From Kyoto to Paris: Problematic route of state responsibility for climate change“, *Environmental Law Review* 23, 4 (2021): 321-335,

<https://journals.sagepub.com/doi/abs/10.1177/14614529211058849>

⁷⁵ Elena Drazdauskaitė, „Susipažinimas su pastatų tvarumo vertinimo sistemomis“, Lietuvos Respublikos Vyriausybė, žiūrėta 2023-03-05,

<https://vpt.lrv.lt/uploads/vpt/documents/files/Susipa%C5%BEinimas%20su%20pastat%C5%B3%20tvarumo%20vertinimo%20sistemomis.pdf>

⁷⁶ Pavan Kumar Ganapavarapu, „Green financing in commercial real estate“, ACUITY Knowledge Partners, žiūrėta 2023-03-05,

<https://www.acuitykp.com/blog/green-financing-in-commercial-real-estate/>

nekenksmingiems projektams remti, dažnai sutelkdami dėmesį į energijos taupymą, projekto tvarumą ir draugiškumą aplinkai.⁷⁷ Minėti veiksniai plačiau analizuojami šiame poskyryje.

Tvarus pastatas jau daugelį metų buvo aktuali nekilnojamojo turto vystytojų tema. Dėl pastaruoju metu paspartėjusios klimato kaitos, populiarėjančių ESG principų bei esamo ir būsimo „žaliojo“ reguliavimo, tai tapo vienu svarbiausiu savininku, valdytoju ir gyventojų prioritetu.⁷⁸ Kaip jau minėta anksčiau, ES ir kituose pasaulio kraštuose sparčiai daugėja teisinio reguliavimo, kuris skirtas klimato kaitos stabdymui. ES „žalioji“ politika įsipareigojo iki 2030 metų 55% sumažinti šiltnamio efektą sukeliančių dujų išmetimus, o iki 2050 metų Europą paversti pirmuoju žemynu, nepaliekančiu anglies dvideginio pėdsako pasaulyje. Dėl šių priežasčių „itin greitai besikeičiančiame pasaulyje darnus, tvarus vystymasis tampa vienu iš svarbiausių faktorių apibrėžiant kokybiškus pastatus, kurie sukuria sveiką aplinką žmogui ir mažina neigiamą poveikį gamtai. Tai, kaip mes planuojame, statome ir eksploatuojame pastatus, turi tiesioginės įtakos klimato kaitai.“⁷⁹ Nors minėto teisinio reguliavimo, kuris kontroliuoja šią sritį tiek nacionaliniu, tiek kontinentiniu lygmeniu vis daugėja, tačiau konkrečios ir efektyvios valstybinės praktikos dar nėra. Atsakingas verslas, vertindamas rizikas, suvokia, jog klimato kaitos įtaka šiai sričiai neišvengiama, taip pat padaugės ir teisinio reguliavimo, kuris bus skirtas „žaliųjų“ principų diegimui, todėl vienintelis tokios situacijos sprendimo būdas – tvarios infrastruktūros vystymas. „Tvarūs pastatai pasižymi aukštu energiniu efektyvumu, suvartoja mažai energijos – tiek šilumos, tiek elektros. Tokių pastatų konstrukcijai ir apdailai naudojamos ekologiškos medžiagos, turinčios itin mažą arba visai neturinčios neigiamo poveikio gamtai. Tvariuose pastatuose užtikrinamas didelis natūralios šviesos kiekis, sukuriamas komfortiška ir sveika aplinka, kurioje komfortabilu būti, gyventi, dirbti. Tokiose erdvėse žmonės yra kūrybingesni, aktyvesni ir produktyvesni.“⁸⁰ ESG principų taikymas taip pat nulėmė poreikį įvertinti tokius pastatus, todėl pastatų tvarumą vertinančių ir sertifikuojančių būdų populiarumas taip pat išaugo.

Pastatų vertinimo sistema ir sertifikavimas buvo sukurtas pačios rinkos dalyvių. Šių sertifikatų atsiradimas yra ganėtinai unikalus reiškinys, nes toks institutas nėra sukurtas valstybės, tačiau atlieka tam tikrą rinkos reguliavimą. Šių sertifikatų atsiradimą lėmė greita klimato kaita bei

⁷⁷ Alex Brown, „Green Banks, Poised for Billions in Climate Funds, Draw States Attention, Pew, žiūrėta 2023-03-05,

<https://www.pewtrusts.org/en/research-and-analysis/blogs/stateline/2023/01/09/green-banks-poised-for-billions-in-climate-funds-draw-states-attention>

⁷⁸ Jeff Granger, „Top 5 Residential Green Building Certifications for Sustainable Housing“, ButterflyMX, žiūrėta 2023-03-05

<https://butterflymx.com/blog/residential-green-building-certifications/>

⁷⁹ Evaldas Savickis, Danutė Ramoskevičiūtė, „Ką reiškia pastatų tvarumo sertifikatai ir kam jie reikalingi?“, Asa.lt, žiūrėta 2023-03-05,

<https://lt.lt.allconstructions.com/portal/categories/158/1/0/1/article/17906/ka-reiskia-pastatu-tvarumo-sertifikatai-ir-kam-jie-reikalingi>

⁸⁰ *Ibid.*

tvarumo poreikis nekilnojamo turto sektoriuje. Tokios situacijos fenomeną nagrinėja Ieva Misiūnienė, kuri savo disertacijoje rašo, jog esant įprastoms aplinkybėms, teisinį reguliavimą valstybėje kuria valdžios organai, tačiau aplinkosaugos sektoriuje galimas kitoks variantas. I. Misiūnienė aprašo situaciją, kai aplinkosauginiai standartai ir ekologinis (tvarumo) ženklavimas kaip priemonės, skirtos klimato kaitos stabdymui, gali būti sukurtos nevyriausybinų organizacijų ar privataus sektoriaus dalyvių. Autorė taip pat teigia, jog dauguma tokių sertifikavimo sistemų bei jas sudarančių taisyklių, kartu su jų naudotojais, gali sukurti pilnaverčius savireguliacijos mechanizmus. Tokios taisyklės nėra teisiškai privalomos, tačiau dėl įvairių priežasčių, rinkų atstovai jų laikosi bei tokiu būdu kuria reguliavimą, kuris nėra valstybinis. I. Misiūnienė taip pat nurodo, jog tik 8% organizacijų, kurios yra sukūrusios tokias sistemas, yra valdomos vyriausybės.⁸¹ Tokia situacija reiškia, kad valstybė nebėra išskirtinai vienintelė aplinkosaugos klausimus reguliuojanti šalis bei atsiranda kitų būdų, kuriais galima užtikrinti rinkos perėjimą prie tvaresnių veiklos metodų.

Pastatų vertinimo sistema ir sertifikavimas buvo nulemti klimato kaitos padarinių. Žvelgiant istoriškai, globalinis atšilimas ir su tuo susijusios problemos, kasmet pasaulyje susilaukdavo vis daugiau dėmesio. Informacijos sklaida apie žmonių veiklą, kuri beperstojo ir sparčiai neigiamai veikia mūsų planeta, skatino visuomenės sąmoningumo ir atsakingumo augimą. Augantys tvarumo poreikiai neaplenkė ir nekilnojamo turto srities investuotojų bei kitų šioje srityje veikiančių asmenų. Investuotojų pasirinkimams aplinkos apsaugos klausimas tapo svarbiu aspektu, kuris gali lemti investicijos saugumą, verslo ilgaamžiškumą. Minėtoje I. Misiūnienės disertacijoje buvo nagrinėjamos priežastys, kodėl įmonės pasirenka savanoriškai priimti rinkos sukurtas reguliacines priemones bei jų laikytis. Nors autorės darbe aptariamos kitos rinkos (miškininkystė, žuvininkystė, tekstilės pramonė), tačiau atlikto tyrimo rezultatai gali būti panaudojami ir nekilnojamo turto sferos įmonių elgesiui aiškinti, kadangi klimato klausimas šiai sričiai taip pat labai aktualus. Minėto tyrimo metu nustatyta, kad pagrindinės priežastys, kodėl įmonės imasi sertifikuoti savo veiklą bei produktus, yra išorinės t. y. klientų, užsakovų ir kitų suinteresuotų šalių poreikis. Prie šių priežasčių taip pat priskiriamas įmonės tikslas pagerinti savo įvaizdį bei gauti galimybę patekti į sertifikuotas rinkas arba neprarasti jau esamos jos dalies. Išanalizavus I. Misiūnienės disertacijoje nurodytas sertifikavimo poreikio priežastis, matome, kad tvarumo, ekologiškumo poreikį įmonėse diktuoja išoriškai ją supantys asmenys (klientai, užsakovai, partneriai, investuotojai ir pan.). Remiantys nustatytais faktais, galime daryti prielaidą, kad anksčiau minėti, įmonės veiklai svarbūs asmenys, suvokia klimato kaitos įtaką tiek mūsų planetai, tiek rinkoms, todėl skatina tvarių idėjų vystymą organizacijose. Turint omenyje minėto

⁸¹ Misiūnienė, *Supra note*, 10: 8.

tyrimo rezultatus bei nekilnojamo turto srities jautrumą aplinkosauginiams reikalavimams, galime teigti, kad priešastinis sertifikavimo sistemos atsiradimo pagrindas – klimato kaita, kuri keičia visuomenės tvarumo poreikius.

Tvarių sprendimų privalumai yra priešastys, kodėl įmonės renkasi šį savotišką savireguliacijos būdą. „Tokių vertinimo sistemų naudojimas ne tik skatina tvarų miesto, regiono, šalies vystymąsi, inovacijas, bet ir įgalina efektyviai taikyti pastato gyvavimo ciklo principus nuo dizaino iki jau sukurto objekto valdymo, renovacijos ar konversijos. Savanoriškos tvarumo vertinimo sistemos padeda geriau suvokti ne tik pastatų poveikį žmonėms ir aplinkai, bet ir kaip tą poveikį optimizuoti, kartu pagerinant patalpų mikroklimatą ir naudojimo komfortą, be kita ko, sumažinant eksploatacijos išlaidas. Nekilnojamo turto vystytojams ir valdytojams pastato tvarumo įvertinimas gali padėti gauti palankesnę finansavimą, o tarp kitų privalumų – ir didesnę pardavimo kainą, greitesnę investicijų grąžą, išskirtinumas rinkoje.“⁸² Naudojant pastatų tvarumo vertinimo sistemas bei kitus „žaliuosius“ būdus (pavyzdžiui, ESG standartų sistemą) gaunama nauda yra akivaizdi ir atitinkanti įmonių poreikius, kurie buvo išvardinti anksčiau aptartame I. Misiūnienės tyrime. Organizacijos, atsakingai planuojančios savo ateities veiklos būdus, suvokia šių veiksmų naudą bei tvarumą laiko investicija.

Pastatų tvarumo vertinimo sertifikatai apima eilę įvairiausių kriterijų. Kaip ir ESG standartų sistemoje, šioje vietoje taip pat turime pagrindinius kriterijus, kurie yra būtini aplinkai draugiškam pastatui, o visa kita yra pritaikoma pagal nekilnojamo turto unikalumą. Pagrindiniai „žaliojo“ pastato kriterijai yra šie: 1. Vidaus aplinka, kurią apibrėžia gyvenamasis plotas, oro kokybė, ekologiškos medžiagos ir pan.; 2. Energijos naudojimo efektyvumas, kurio pagrindinė esmė – kuo mažesnis energijos suvartojimas; 3. Atliekų mažinimo tvarka, kuri apima atliekų apdorojimą, perdirbimą ar antrinį panaudojimą; 4. Vandens taupymo sistemos, kurios apima vandenį taupančius sprendimus; 5. Naudojamų medžiagų tvarumas, kuris apibrėžia statyboms naudotų medžiagų draugiškumą aplinkai.⁸³ Vis dėlto kaip ir žodis „tvarumas“, kuris yra daugiareikšmis, taip ir pastatų vertinimo sertifikatai užtikrina skirtingus standartus: „tvarumo standartai yra priderinti pagal tam tikrą pastato gyvavimo etapą. Naujai statomam pastatui svarbu išvengti projektavimo klaidų, efektyviai valdyti statybų procesą, užtikrinti kokybę ir sumažinti rizikas. Visa tai įvertina naujos statybos pastatų standartas. Tuo tarpu egzistuojančiame pastate svarbūs pastato valdymo aspektai. Tokie kaip efektyvus šilumos, elektros, vandens vartojimas, eksploatacinės procedūros, techninė priežiūra, nusidėvėjimo prevencija ir pan. Visa tai apima egzistuojančių pastatų standartai.“⁸⁴ Pasaulyje populiariausi šie pastatų tvarumo vertinimo sertifikatai:

⁸² Drazdauskaitė, *supra note*, 70.

⁸³ Granger, *supra note*, 73.

⁸⁴ Rasita Krasuckienė, „Tvarių pastatų standartai ir sertifikatai (1), Tvaru.lt, žiūrėta 2023-03-05, <https://www.tvaru.lt/apie-tvaruma-lt/tvariu-pastatu-sertifikatai/>

BREEAM, LEED, WELL, FITWELL, EDGE, CASBEE, EnergyStar, Green Globes, Living Building Challenge, National Green Building Standard, GreenGuard, Nabers, Green Star.⁸⁵

Paminėti pastatų vertinimo sertifikatai yra naudojami visame pasaulyje, tačiau siekiant tikslingo informacijos pateikimo, toliau aptariami keli, Lietuvoje labiausiai paplitę, sertifikatai. BREEAM (angl. Building Research Establishment Environmental Assessment Method) pastatų vertinimo sertifikatas pradėtas naudoti 1990 metais BRE Global įmonės ir yra seniausiai naudojamas sertifikatas, skirtas pastatų tvarumui vertinti visame pasaulyje. BREEAM sertifikatas taip pat yra pradininkas tvaresnio aplinkos ir statybos projektavimo, prisiimdamas pagrindinį vaidmenį mažinant neigiamą pasaulinės statybos pramonės poveikį aplinkai. Ši sistema paremta trečiosios šalies, kuri yra nepriklausomos nuo BRE Global įmonės, atliekamu vertinimu, tokiu būdu užtikrinant, jog vertinimą atlieka įvairūs subjektai bei laikomasi kokybės standartų. „BREEAM kategorijų arba kriterijų, kuriais remiantis vertinamas sertifikuojamas pastatas yra 9, ir papildomai vertinamos inovacijos, kurios gali būti kiekviename iš 9 kriterijų.“⁸⁶ Šiems kriterijams taip pat suteikiama skirtinga reikšmė, atsižvelgiant į vietos klimatą, statybos bei kultūros tradicijas. „Lietuvoje BREEAM vertinimo kriterijų svarba paskirstyta taip: valdymas 12%, sveikata ir gerovė 15%, energija 19%, transportas 8%, vanduo 6%, medžiagos 13%, atliekos 8%, ekologija ir žemės panaudojimas 10%, tarša 10%, inovacijos 10%, tačiau papildomai galima surinkti kreditų už inovatyvius sprendimus.“⁸⁷

BREEAM vertinimo metodas gali suteikti du skirtingus BREEAM sertifikatus t. y. BREEAM New Construction (NC) (liet. Nauja statyba) arba BREEAM In-Use (BIU) (liet. Eksploatuojamas pastatas). BREEAM NC vertinimas sudarytas iš dviejų dalių, pirmajame etape vertinami statinio projektiniai sprendiniai, o pasibaigus statyboms vėl atliekamas auditas ir išduodamas tikrasis sertifikatas. BREEAM BIU vertinamas projektavimo ir statybos rezultatas, neapimant pačio proceso. Pagrindinis šių institutų skirtumas – vertinimo platumas, tačiau yra ir kitų aspektų, kuriuos būtina paminėti: 1. Kaina. BREEAM NC sertifikato kaina prasideda nuo 30000 eurų, BREEAM BIU nuo 5000 eurų. 2. Išdavimo terminas. BREEAM NC sertifikatas išduodamas per 2-5 mėnesius po statybų užbaigimo, BREEAM BIU sertifikatas išduodamas per 1 savaitę – 3 mėnesius. 3. Galiojimo terminas. BREEAM NC sertifikatas galioja neribotai per visą pastato eksploatavimo laikotarpį, BREEAM BIU sertifikatą reikia atnaujinti kas 3 metus. Privalumai. BREEAM NC sertifikato privalumai: naujos statybos sertifikatas galioja neribotai ir

⁸⁵ „Top 11 Green Building Certifications That Can Increase Your Property’s Marketability“, SharpLaunch, žiūrėta 2023-03-05,

<https://www.sharplaunch.com/blog/green-building-certifications/>

⁸⁶ „Tarptautinis BREEAM pastatų standartas ir energinės klasės Lietuvoje“, Asa.lt, -žiūrėta 2023-03-05, [https://lt.lt.allconstructions.com/portal/categories/93/1/0/1/article/18118/tarptautinis-breeam-pastatu-standartas-ir-energinės-klases-lietuvoje](https://lt.lt/allconstructions.com/portal/categories/93/1/0/1/article/18118/tarptautinis-breeam-pastatu-standartas-ir-energinės-klases-lietuvoje)

⁸⁷ *Ibid.*

jo nereikia atnaujinti, labiau tinkama metodika naujai statomam pastatui nei BREEAM BIU, galimybė patikrinti sprendimų tvarumą jų projektavimo metu, veikia kaip savotiška kokybės kontrolė. BREEAM BIU privalumai: mažesnė kaina, trumpesni terminai, auditorius veikia savarankiškai, galimybė gerinti rezultatą ateityje, tinka dokumentai lietuvių kalba, minimalūs projekto pakeitimai. Trūkumai. BREEAM NC trūkumai: didesnė kaina, reikalingas didesnis kliento įsitraukimas, reikalingos papildomos paslaugos, kurias nebūtinai teikia auditorius, dokumentai pateikiami anglų kalba, didesnė pateikiamų dokumentų apimtis, platesni statybų proceso apribojimai. BREEAM BIU trūkumai: periodinis atnaujinimas, rizika pasirinkti netvarius sprendimus statybų procese.⁸⁸ Šių institutų palyginimas padeda geriau suvokti paties sertifikato esmę bei įžvelgti, kokiomis tendencijomis gyvena nekilnojamo turto rinka.

BREEAM pastatų vertinimo metodika dažniausiai pasirenkama dėl šių priežasčių: efektyvumas, nuomininkų pasitenkinimas, reputacija ir sąmoningumas, atitikimas reikalavimams, pozicija rinkoje.⁸⁹ BREEAM sertifikatu užtikrinamas efektyvumas pasireiškia taupomais resursais, išteklių suvartojimo optimizavimu ir pastato eksploatacijos išlaidų mažinimu. Šių procesų pavyzdžiai: šildymo, vėsinimo, apšvietimo ir sanitariniai prietaisai bei įranga pasirenkami atsižvelgiant į BREEAM reikalavimus, taip pat atliekama pastato funkcionavimo analizė, kurios duomenys padeda optimizuoti vykstančius procesus. Nuomininkų pasitenkinimas pasiekiamas orientuojant pastatą į naudotoją bei užtikrinant geresnę ergonomiką, vidaus oro kokybę, didinant augalijos aplink pastatą ir pan. Reputacija ir sąmoningumas pasireiškia tuo, jog „BREEAM sertifikavimas plečia pastato valdytojų, savininkų, naudotojų suvokimą apie pastatų tvarumą ir kelia bendrą tvarumo sąmoningumą šiame sektoriuje“⁹⁰ taip pat šis tarptautinis žymėjimas leidžia pasaulio šalių investuotojams, nuomininkams ir finansų įstaigoms geriau suvokti, ko galima tikėtis derinant bendras pozicijas. Atitikimas reikalavimams užtikrinamas įgyvendinant BREEAM kriterijus, kurie parengti pagal aktualų Lietuvos ir ES teisinį reguliavimą, siekiant mažinti klimato kaitą. Pozicija rinkoje yra svarbus kriterijus įmonei, siekiant įvertinti savo padėtį, todėl BREEAM reikalavimai yra vienodi visiems komerciniams pastatams skirtingose valstybėse, ko pasėkoje organizacijos turi galimybę palyginti savo rezultatus su kitų rinkos dalyvių pasiekimais.

Antras pagal populiarumą pastatų vertinimo sertifikatas Lietuvoje yra LEED (angl. Leadership in Energy and Environmental Design), vienas iš labiausiai žinomų ekologiškų pastatų vertinimo sistemų. Joje yra devynios skirtingos sertifikavimo galimybės, įskaitant sertifikatą gyvenamiesiems pastatams. Sertifikavimas yra orientuotas į pastato projektavimą, todėl

⁸⁸ Rasita Krasuckienė, „Palyginimas: BREEAM New Construction ir BREEAM In-Use“, Tvaru.lt, žiūrėta 2023-03-05,

<https://www.tvaru.lt/apie-tvaruma-lt/palyginimas-breeam-new-construction-ir-breeam-in-use/>

⁸⁹ Rasita Krasuckienė, „5 priežastys rinktis BREEAM“, Tvaru.lt, žiūrėta 2023-03-05,

<https://www.tvaru.lt/be-kategorijos-lt/5-priezastys-rinktis-breeam-in-use/>

⁹⁰ *Ibid.*

lengviausias būdas gauti LEED sertifikatą, šį procesą pradėti pastato kūrimo pradžioje.⁹¹ Šis vertinimo metodas buvo sukurtas 1998 metais Jungtinėse Amerikos Valstijose ir daugiausiai orientuojasi į aplinkos kokybės kriterijus.⁹² BREEAM ir LEED vertinimo sistemos iš esmės labai panašios, tačiau turi esminių skirtumų. LEED vertinimo sistema yra šiek tiek paprastesnė bei lengviau taikoma, turinti mažesnį suvaržymo mastą bei mažesnius kriterijus vertinamose srityse.⁹³ Taip pat LEED sistema „kaip nei vienas kitas pastatų standartas, yra pritaikytas patiems įvairiausiems pastatams, nes skirtingų paskirčių, dydžių ir amžiaus pastatai turi būti vertinami savo grupėse, o ne visi kartu.“⁹⁴ LEED standartų grupės skirstomis į: 1. LEED Building Design & Construction (liet. nauja statyba); 2. LEED Interior Design & Construction (liet. patalpų įrengimas); 3. LEED Building Operations & Maintenance (liet. egzistuojantys pastatai); 4. LEED Neighborhood Development (liet. teritorijos, kvartalo planavimas); 5. LEED Homes (liet. gyvenamieji pastatai).⁹⁵ LEED vertinimo sistema pirmiausia siekiama įvertinti bazinius reikalavimus ir vėliau pereiti prie konkrečių sertifikatų užtikrinančių kriterijų, kurie skirstomi į 8 grupes. 1. Vieta ir susisiekimas; 2. Sklypo tvarumas; 3. Vanduo; 4. Energija; 5. Medžiagos; 6. Vidaus mikroklimatas; 7. Inovacijos ir naujovės; 8. Įtaka vietovei. LEED vertinimo sistemoje, kitaip nei BREEAM, pelnyti taškai yra vienodos reikšmės bei nėra skirstomi pagal svarbą. Kaip ir BREEAM sistemoje, LEED sertifikatai naujai statybai, teritorijos planavimui yra neterminuoti, tačiau egzistuojančių pastatų sertifikatas turi būti atnaujinamas kas 5 metus. Norint išlaikyti pastato tvarumo sertifikatą ar jo lygį, būtina nuolatinė stebėseną, kontrolė ir atsinaujinimai, kas skatina pastato valdytojus nuolat rūpintis pastato draugiškumu aplinkai.⁹⁶

Apibendrinant pastatų tvarumo vertinimo sertifikatų įtaką nekilnojamo turto rinkai, matome, kad šios priemonės veikia kaip savireguliacijos mechanizmas, kuris buvo sukurtas pačios rinkos dalyvių, jog būtų užtikrintas „žaliųjų“ visuomenės poreikių įgyvendinimas. Minėtų metodikų atsiradimo aplinkybės parodo, jog valstybė nebėra vienintelis subjektas, kuris reguliuoja tiek nekilnojamo turto, tiek kitas rinkas. Minėtomis vertinimo sistemomis buvo užpildytos spragos, kurios atsirado dėl nuolat didėjančio dėmesio klimato kaitai bei augančio rinkų dalyvių sąmoningumo ir atsakingumo. Atsiradęs naujasis reguliavimas ne tik puikiai įsiliejo į privatų

⁹¹ Granger, *supra* note, 73.

⁹² Lina Skučaitė, „Tvary pastatų sertifikavimo sistemų analizė ir taikymas“ (magistro darbas, Vilniaus Gedimino technikos universitetas, 2021), 17,

<https://vb.vgtu.lt/object/elaba:96777289/MAIN>

⁹³ Anahita Rezaallah, Roham Afghani Khoraskani, „Leed and BREEAM; Comparison between policies, assessment criteria and calculation methods“, ResearchGate, žiūrėta 2023-03-05,

<https://rb.gy/q5ojh9>

⁹⁴ Rasita Krasuckienė, „LEED sertifikatai“, Tvaru.lt, žiūrėta 2023-03-05,

<https://www.tvaru.lt/apie-tvaruma-lt/leed-sertifikatai/>

⁹⁵ *Ibid.*

⁹⁶ *Ibid.*

sektorių, tačiau po truputį tampa ir viešojo sektoriaus dalimi bei oficialiu teisiniu reguliavimu valstybėje.⁹⁷

Dar vienas rinką formuojantis veiksnys – „žaliasis“ finansavimas. Šio instituto reikšmė, finansuoti veiklas, susijusias su klimato kaitos mažinimu, prisitaikymu prie klimato kaitos ir kitų aplinkosauginių tikslų įgyvendinimu (vandens išteklių valdymu, biologinės įvairovės užtikrinimu, kraštovaizdžio saugojimu ir kitais).⁹⁸ Šis terminas yra naujas bei sinonimiškai susijęs su sąvokomis „klimato finansai“ ir „darnieji finansai“, todėl tolimesniame šio instituto nagrinėjime bus pasitelkiami visi trys minėti terminai. Siekiant aiškaus informacijos pateikimo, tam tikri „žaliųjų“ finansų aspektai bus aiškinami nekilnojamo turto kontekste dėl šiame sektoriuje besiformuojančios darniųjų finansų praktikos.

„Žalieji“ finansai yra skirstomi į tam tikras priemones pagal jų pobūdį bei paskirtį, kurios vadinamos finansinėmis priemonėmis (instrumentais). Pastarosios gali būti skirstomos į investicines priemones, bankines priemones ir draudimo produktus. „Žaliajame“ finansavime vyraujančios finansinės priemonės yra skolos ir nuosavybės vertybiniai popieriai, tačiau augant klimato finansų poreikiui, atsirado ir naujų finansinių priemonių. „Žaliosios“ obligacijos (angl. green bonds), apyvartiniai taršos leidimai yra pavyzdys priemonių, kurios atsirado dėl rinkos poreikių, taip pat buvo įsteigti „žalieji“ bankai ir fondai. Šios finansų įstaigos specializuojasi projektų finansavime, kuriais siekiama skatinti tvarumą, paspartinti perėjimą prie švarios energijos be išmetamųjų teršalų.⁹⁹ Rinkos pokyčiai, išaugęs ESG principų populiarumas lėmė, jog investicijos į atsinaujinančią energiją, tvarumą nekilnojamajame turte bei „žaliosios“ obligacijos tampa populiariausiomis finansinėmis priemonėmis „žaliųjų“ finansų srityje.¹⁰⁰

„Žaliosios obligacijos“ priskiriamos prie investicinių finansinių priemonių ir yra viena populiariausių „žaliųjų“ finansų priemonių. „Žaliosios“ obligacijos skirtos skatinti tvarumą ir remti su klimatu susijusius ar kitokius specialius aplinkosaugos projektus. Konkrečiau, „žaliosiomis“ obligacijomis finansuojami projektai, skirti energijos vartojimo efektyvumui, taršos prevencijai, tvariam žemės ūkiui, žuvininkystei ir miškininkystei, vandens ir sausumos ekosistemų apsaugai, švariam transportui, švariam vandeniui ir tvariam vandens valdymui.¹⁰¹ „Žaliosios“ obligacijos veikia kaip ir bet kurios kitos įmonių ar vyriausybės obligacijos. Skolininkai išleidžia

⁹⁷ Drazdauskaitė, *supra note*, 70.

⁹⁸ Vilija Aleknevičienė, „Žalieji finansai“, Visuotinė lietuvių enciklopedija, žiūrėta 2023-03-05, <https://www.vle.lt/straipsnis/zalieji-finansai/>

⁹⁹ Jeff Turrentine, „How Green Banks Are Financing the Fight Against Climate Change“, NRDC, žiūrėta 2023-03-05,

<https://www.nrdc.org/stories/how-green-banks-are-financing-fight-against-climate-change>

¹⁰⁰ „Explore Green&Sustainable Finance“, Green Finance Platform, žiūrėta 2023-03-05,

<https://www.greenfinanceplatform.org/page/explore-green-finance>

¹⁰¹ Troy Segal, „Green Bond: Types, How to Buy and FAQs“, Investopedia, žiūrėta 2023-03-05, <https://www.investopedia.com/terms/g/green-bond.asp>

šiuos vertybinius popierius, kad užsitikrintų projektų, kurie turės teigiamą poveikį aplinkai finansavimą. Investuotojai, perkantys šias obligacijas, gali tikėtis gauti pelno obligacijos terminui suėjus. Šiai finansinei priemonei taip pat dažnai taikomos mokesčių lengvatos, pavyzdžiui, atleidimas nuo mokesčių, todėl jos yra patrauklesnė investicija, palyginti su panašia apmokestinama obligacija. Šios mokesčių lengvatos yra piniginė paskata spręsti svarbias aplinkosaugines problemas bei skatinti tvarias investicijas.¹⁰²

„Žaliosios“ obligacijos gali būti efektyvi priemonė kovoje su klimato kaita bei įrankis formuoti tvaresnę rinką. Kaip jau minėta anksčiau, „žaliosios“ obligacijos gali būti išleidžiamos tiek įmonių, tiek vyriausybių. Siekiant išsiaiškinti paties verslo kuriamą tvariąją praktiką, toliau bus nagrinėjamos įmonių „žaliosios“ obligacijos ir jų galimybės rinkos formavime. Caroline Flammer, JAV Kolumbijos universiteto profesorė, savo straipsnyje nagrinėja įmonių „žaliųjų“ obligacijų svarbą pramonės šakoms bei šio instituto įtaką „žaliajai“ savireguliacijai verslo sferose. Autorė teigia, kad minimas finansinis instrumentas paskutiniu metu tapo ypatingai reikšmingu aspektu srityse, kurioms tvarumas yra svarbi dalis įmonės finansų sistemoje. C. Flammer minėtame straipsnyje nagrinėja, kaip „žaliųjų“ obligacijų finansinis instrumentas veikia atsiliepimus apie įmonę, jos valdymo efektyvumą, veiklą aplinkosaugos srityje, „žaliosiose“ inovacijose bei ilgalaikę grąžą tiek įmonei, tiek investuotojams. Atlikto tyrimo metu buvo nagrinėjami įvairūs duomenys bei analizuojama ne tik įmonės vidaus veikla, tačiau ir išoriniai, organizaciją veikiantys, veiksniai. Apžvelgus minėtas tyrimo sritis C. Flammer nustatė, kad įmonių „žaliosios“ obligacijos yra veiksminga finansinė priemonė, kuri ne tik pagerina organizacijų ekologinį pėdsaką, bet ir prisideda prie geresnių finansinių rezultatų. Taip pat šis įrankis padeda pritraukti investuotojų bazę, kuri vertina ilgalaikę perspektyvą ir tvarumą. Autorė teigia, jog įmonių „žaliosios“ obligacijos duoda daug naudos tiek įmonėms, tiek aplinkosaugai. Be to, šio tyrimo išvados rodo, kad organizacijų „žaliosios“ obligacijos yra galinga priemonė kovoje su klimato kaita, kurią gali naudoti privatus sektorius, nepaisant vyriausybės veiksmų ar jų nebuvimo.¹⁰³

„Žaliųjų“ obligacijų rinka nuo 2007 metų augo eksponentiškai ir 2020 metų pabaigoje pasiekė 1 trilijono JAV dolerių bendrą emisiją, o šiuo metu siekia net 2,2 trilijono JAV dolerių bei per pastaruosius 3 metus išaugo beveik dvigubai.¹⁰⁴ Vis dėlto tokie klimato kaitos finansavimo srautai vis dar yra gerokai per maži, jog laiku būtų pasiektas Paryžiaus susitarimo tikslas, be to, COVID-19 pandemija taip pat turėjo neigiamą įtaką „žaliųjų“ finansinių priemonių pasirinkimams. Pagal Klimato politikos iniciatyvą, ne pelno siekiančią organizaciją, norint iki

¹⁰² *Ibid.*

¹⁰³ Flammer, *Supra note*, 9.

¹⁰⁴ „Green Bonds Market 2023“, Initiative Climate Bonds, žiūrėta 2023-03-05, <https://www.climatebonds.net/>

2030 metų pasiekti tarptautiniu mastu sutartus klimato kaitos stabdymo tikslus ir išvengti pavojingiausių klimato kaitos padarinių, metinį klimato kaitos finansavimą reikia padidinti bent 590%.¹⁰⁵ Norint pasiekti šį tikslą, dabartinės investicijų tendencijos turi tapti dar labiau orientuotos į „žaliąsias“ finansines priemones, taip pat būtini novatoriški, tvarūs COVID-19 atsigavimo politikos sprendimai ir dar glaudesnis viešųjų ir privačių subjektų bendradarbiavimas. Šios srities finansavimo trūkumas reiškia, jog ateityje „žaliųjų“ finansinių priemonių svarba tik didės, o verslų sukurtos savireguliacijos priemonės gali tapti šios sferos teisinio reguliavimo pagrindu.

„Žaliųjų“ bankų ir fondų veikla reguliuoja tvarumo principų taikymą verslo srityse. Siekiant projekto, kuris būtų susijęs su tvarumu, vystymo, svarbu žinoti, jog „žaliosios“ finansinės įstaigos yra susidomėjusios galimybėmis investuoti į aplinkai draugiškus verslus. Tokios institucijos gali būti valstybinės arba pusiau valstybinės ir yra specialiai sukurtos tam, kad padėtų paspartinti perėjimą prie švarios energijos, be išmetamųjų teršalų. Naudodami valstybines lėšas privačiam kapitalui pritraukti, jos padeda finansuoti įvairius projektus, kuriais siekiama sumažinti anglies dvideginio išmetimą, kurti darbo vietas ir stiprinti vietos bendruomenes. „Žalieji“ bankai naudoja finansavimo, o ne dotacijų būdą, todėl galiausiai tikimasi, kad kapitalas bus grąžintas, o tai padeda maksimaliai padidinti kiekvienos investicijos poveikį. Toks veikimo būdas leidžia sutelkti dėmesį į rinkas, kuriose yra didesnė galimybė investicijos atsipirkimui ir teigiamam poveikiui. Siekiant projektui gauti finansavimą iš minėtų „žaliųjų“ finansų įstaigų, pastarasis turi atitikti tvarius reikalavimus ir užtikrinti, jog priimti sprendimai yra orientuoti į žaliąją energiją bei kovą su klimato kaita. Tokie finansų teikėjo metodai verčia verslininkus ir/ar individualius asmenis vystyti veiklą vadovaujantis tvarumo principais taip užsitikrinant galimybę gauti finansavimą ir tai padaryti kuo palankesnėmis sąlygomis.¹⁰⁶

Investiciniai fondai, o ypač tie, kurie orientuoti į tvarumą, gali atlikti svarbų vaidmenį finansuojant perėjimą prie ekologiškesnės ekonomikos ir padėti išvengti kai kurių pavojingiausių klimato kaitos padarinių. Kaip ir „žalieji“ bankai, taip ir tvarieji fondai skiriasi nuo įprastų, nes jie turi draugiškumo aplinkai tikslą (plačiaja prasme) bei siekia finansinės grąžos. Minimi investiciniai fondai gali šiek tiek skirtis pagal finansuojamos veiklos pobūdį, vieni fondai labiau orientuoti į tvarią veiklą, o kiti daugiau susiję su kova su klimato kaita ir apima siauresnį veiksmų ratą, tačiau abiejų esmė – draugiškos veiklos aplinkai finansavimas. Tokie investiciniai fondai teigiamus pokyčius rinkoje gali sukurti ne tik skatindami tvarių projektų finansavimą, tačiau ir gebėdami daryti įtaką pačioms įmonėms. Per valdymą, kuris apima tiesioginį bendradarbiavimą su įmonėmis ir balsavimą pagal įgaliojimą, fondai gali paveikti įmonių tvarumo praktikos

¹⁰⁵ *Supra note*, 95.

¹⁰⁶ „What is a Green Bank“, Coalition for Green Capital, žiūrėta 2023-03-05, <https://coalitionforgreencapital.com/what-is-a-green-bank/>

pokyčius.¹⁰⁷ Tokios veiklos pavyzdys – energetikos įmonės „Exxon Mobil“ valdybos narių pokyčiai, kurie buvo nulemti tvaraus investicinio fondo. „Nedidelis rizikos draudimo fondas sudavė didelį smūgį „Exxon Mobil Corp“, atleisdamas mažiausiai du valdybos narius, siekdamas priversti bendrovės vadovus atsižvelgti į riziką, jog įmonės verslo strategija neatitinka pasaulinių pastangų kovoje su klimato kaita.“¹⁰⁸ Tokia rizikos draudimo fondo sėkmė susidūrus su „Exxon Mobil“ įmonės stagnacija, sukrėtė energetikos pramonę, kuri stengiasi išspręsti didėjančią investuotojų susirūpinimą dėl visuotinio atšilimo. Paminėtas pavyzdys parodo, jog tvarieji investiciniai fondai, investuotojų „žalieji“ poreikiai realiai veikia pasaulines rinkas, priversdami įmones pasirinkti draugiškesnes aplinkai verslo strategijas. Tokia praktika leidžia įžvelgti rinkos savireguliacijos procesą bei anksčiau minėtą fenomeną, kai nevyriausybinių organizacijų kuria tam tikrą verslo veiklos reguliavimą.

Apibendrinant šį poskyrį, matome, kad klimato kaitos procesai yra sunkiai reguliuojami valstybinių organų, todėl patys rinkos dalyviai kuria tam tikras priemones, kuriomis tenkina „žaliuosius“ poreikius, pavyzdžiui, „žalieji“ pastatų sertifikatai, „žaliojo“ finansavimo priemonės, „žaliųjų“ finansinių institucijų praktika. Nekilnojamo turto sektorius pasižymi didele aplinkos tarša, todėl „žaliojo“ reguliavimas šiai sričiai ypatingai aktualus. Nekilnojamo turto sferos dalyviai, suvokdami tvarumo principų svarbą, patys rinkoje įvedė pastatų tvarumo vertinimo ir sertifikavimo sistemą, kuri atlieka tam tikrą reguliavimą ir užtikrina, jog ši sritis taps žymiai draugiškesnė aplinkai. „Žaliojo“ finansavimas yra dar vienas rinkos savireguliacijos veiksnys, kuris jį veikia teigiamai. Finansinės priemonės t. y. „žaliosios“ obligacijos paskutiniuoju metu tapo ypatingai svarbiu aspektu, kuriuo siekiama pritraukti kuo daugiau finansavimo tvariems projektams. Palankios sąlygos, įvairios lengvatos skatina pasirinkti šiuos finansinius instrumentus ir tokiu būdu siekti ne tik saugesnės investicijos, bet ir žaliųjų poreikių patenkinimo. Dėl palankių sąlygų naudotis minėta finansine priemone, „žaliosios“ obligacijos taip pat gali būti geras instrumentas privačiame sektoriuje kovoje su klimato kaita. Prie rinkos reguliavimo taip pat prisideda ir „žaliosios“ finansinės institucijos, kurios yra orientuotos į tvarių projektų finansavimą. „Žaliųjų“ bankų ir fondų rizikų vertinimas bei svarbus klimato kaitos klausimas verčia finansavimo siekiančius asmenis vystyti projektus, kurie yra draugiški aplinkai bei yra orientuoti į kovą su globaliniu atšilimu. Tokie „žaliųjų“ finansinių įstaigų reikalavimai projektams, kuria tvarumo principais paremtą praktiką, jog daugiausiai palankių finansavimo galimybių sulaukia

¹⁰⁷ Fabio Natalucci, Felix Suntheim ir Jerome Vandenbussche, „How Investment Funds Can Drive the Green Transition“, Žiūrėta 2023-03-05,

<https://www.imf.org/en/Blogs/Articles/2021/10/04/gfsr-ch3-how-investment-funds-can-drive-the-green-transition>

¹⁰⁸ Jennifer Hiller, Svea Herbst-Bayliss, „Exxon loses board seats to activist hedge fund in landmark climate vote“, Reuters, 2021-05-27,

<https://www.reuters.com/business/sustainable-business/shareholder-activism-reaches-milestone-exxon-board-vote-nears-end-2021-05-26/>

aplinkai draugiški projektai. Šiame poskyryje nagrinėti rinkas formuojantys veiksniai yra unikalus reiškinys, kuris parodo, kad įmonės geba kurti savireguliacijos priemones, kuriomis siekia tvaresnės rinkos veiklos. Tokios priemonės, sukurtos privataus sektoriaus, įrodžiusios savo naudą, vėliau gali tapti oficialiu teisiniu reguliavimu valstybėje.

3. „ŽALIASIS“ TEISINIS REGULIAVIMAS

3.1. Tvarumas Europos Sąjungos teisės aktuose

Fenomenalūs rinką formuojantys veiksniai yra pačių įmonių kuriamos savireguliacijos priemonės, tačiau svarbiausiu aspektu neigiamų klimato kaitos procesų stabdyme vis tik išlieka valstybinis teisinis reguliavimas. Šio instituto svarba pralenkia visus kitus veiksnius, kuriais reguliuojama organizacijų veikla, nes valstybinio lygmens valdymas yra visiems privalomos taisyklės. Vis dėlto, šioje vietoje svarbu neužmiršti apie dispozityvaus ir imperatyvaus teisinio reguliavimo metodų skirtumus, kurie buvo nagrinėti pirmame šio darbo skyriuje. Dispozityvusis teisinio reguliavimo metodas galiausiai kyla iš visuomenės, kuri diktuoja tam tikrų taisyklių ir tvarkos poreikį. Kaip jau minėta anksčiau, klimato kaitos problemos suvokimo pasikeitimas lėmė ir „žaliųjų“ poreikių augimą. Siekiant išnagrinėti šio magistro baigiamojo darbo problemą, t. y. teisės gebėjimą atliepti teisinio reguliavimo poreikį valdant klimato kaitos procesus, toliau bus nagrinėjami teisės aktai, kurie nustato „žaliąjį“ teisinį reguliavimą valstybėje(se). Minėto reguliavimo analizė leis suvokti, kokią įtaką klimato kaita, išaugę žmonių „žalieji“ poreikiai daro teisiniui reguliavimui, taip pat bus analizuojama geroji praktika, sukurta rinkos dalyvių ir jau tampanti valstybinio lygmens reguliavimu.

Europos Sąjunga yra viena aktyviausių, lyginant ją su kitomis pasaulio valstybėmis, aplinkos apsaugos srityje formuojant politiką, kuria siekiama užtikrinti piliečių sveikatą ir gerovę bei saugoti gamtos išteklius.¹⁰⁹ Kaip jau minėta anksčiau, Europos žaliasis kursas skatina valstybes nares pereiti prie aplinkai draugiškesnių valdymo būdų, o šį perėjimą stengiamasi užtikrinti „žaliaisiais“ teisės aktais. ES turi vienus iš aukščiausių aplinkosauginių standartų pasaulyje, todėl pastarieji turi būti užtikrinami atitinkamų teisiniu reguliavimu.¹¹⁰ ES teisėkūros procesas yra puikus pavyzdys dispozityviojo teisinio reguliavimo metodo, kurį pasitelkiant stengiamasi sukurti kuo efektyvesnį ir realų rezultatą duodantį valdymą. Šiam tikslui pasiekti, ES daug dėmesio skiriama bendradarbiavimui su šių teisės aktų naudotojais, siekiant išsiaiškinti pastarųjų lūkesčius ir norą laikytis įstatymų. Toks modelis puikiai veikia situacijoje, kai patys rinkos dalyviai kuria gerąją praktiką t. y. savireguliacijos priemones, kuriomis reguliuoja rinką. Nepriverstinis valstybinis valdymas noriai priimamas subjektų ir nesukelia atmetimo reakcijos, o taip pat yra

¹⁰⁹ Sebastian Oberthur, Claire Dupont, „The European Union’s international climate leadership: towards a grand climate strategy?“, *Journal of European public policy* 28, 7 (2021): 1095.

<https://www.tandfonline.com/doi/epdf/10.1080/13501763.2021.1918218?needAccess=true&role=button>

¹¹⁰ Javier Cifuentes – Faura, „European Union policies and their role in combating climate change over the years“, SpringerLink, žiūrėta 2023-03-09,

<https://link.springer.com/article/10.1007/s11869-022-01156-5>

paremtas jau rinkoje įsigaliojusia praktika. Siekiant nustatyti, kokiais būdais užtikrinamas „žaliasis“ teisinis reguliavimas ES, toliau analizuojami pagrindiniai tokio reguliavimo teisės aktai.

Kaip jau minėta, 2015 metais didžiosios pasaulio dalies priimtas Paryžiaus susitarimas yra pagrindinis teisės aktas, kuris dar labiau paskatino ES kurti savo „žaliąją“ politiką bei „žaliąjį“ teisinį reguliavimą. ES siekdama užtikrinti Paryžiaus susitarimo įgyvendinimą, 2019 metais patvirtino Europos žaliojo kurso strategiją, kuri: „<...> yra nauja augimo strategija, kuria siekiama paversti ES sąžininga ir klestinčia visuomene, turinčia modernią, efektyviai išteklius naudojančią ir konkurencingą ekonomiką, kurioje 2050 metais nebus išmetamų šiltnamio efektą sukeliančių dujų ir kurioje ekonomikos augimas yra atsietas nuo išteklių naudojimo“.¹¹¹ Šios strategijos pasėkoje ES Komisija pasiūlė pirmąjį Europos klimato įstatymą (toliau – Reglamentas), kad iki 2050 metų būtų pasiektas neutralumo klimatui tikslas. Šiuo įstatymu siekiama užtikrinti, kad visa ES politika prisidėtų prie šio tikslo ir kad visi ekonomikos bei visuomenės sektoriai atliktų savo vaidmenį. Šio teisės akto rengimo metu buvo konsultuojamasi ir bendradarbiaujama su suinteresuotomis šalimis, siekiant priimti tinkamiausius sprendimus tiek įstatymo leidėjui, tiek jo naudotojams.¹¹²

Šis teisės aktas taip pat turi dar vieną tarpinį tikslą, kuris nurodomas Reglamento 4 str. 1 d.: „<...> privalomas Sąjungos 2030 m. klimato politikos tikslas yra iki 2030 m. grynąjį išmetamą ŠESD kiekį (išmetamą kiekį, likusį atėmus absorbentais pašalintą kiekį) Sąjungos viduje sumažinti bent 55 %, palyginti su 1990 m. lygiu.“¹¹³ Šis teisės aktas apibrėžia pagrindinius, didžiausius ES tikslus ir pateikia bendrąsias gaires, kuriomis turi būti vadovaujamasi ES lygmeniu. Reglamente nepateikiama daug konkrečių teisės normų, kuriomis būtų siekiama specifiskai reguliuoti tam tikras sritis, tačiau galime išvelgti anksčiau minėtos ESG sistemos apraiškų. Reglamentas orientuotas į aplinkosauginės srities reguliavimą (1, 2, 3 straipsniai), socialinį atsakingumą (9 straipsnis) ir valdymą (4, 5, 6 straipsniai).¹¹⁴ Ypatingai pasireiškia paskutinis veiksnys, kuriuo siekiama nustatyti stebėsenos ir duomenų teikimo mechanizmus, siekiant geresnės valstybių narių progreso priežiūros. Vien šio proceso užtikrinimui 2018 metais ES buvo priimtas Reglamentas dėl energetikos sąjungos ir klimato politikos veiksmų valdymo, kurio 1 str. 1 d. a p. nurodoma, jog: „šiuo reglamentu nustatomas valdymo mechanizmas, siekiant: įgyvendinti strategijas ir priemones, skirtas tam, kad būtų pasiekti energetikos sąjungos tikslai“.¹¹⁵ Minimas teisės aktas

¹¹¹ Cifuentes – Faura, *supra note*, 104.

¹¹² „European Climate Law“, Europos Komisija, žiūrėta 2023-03-11,

https://climate.ec.europa.eu/eu-action/european-green-deal/european-climate-law_en

¹¹³ „Europos Parlamento ir Tarybos reglamentas (ES) 2021/1119 (Europos klimato teisės aktas)“, Eur-lex, žiūrėta 2023-03-11,

<https://eur-lex.europa.eu/legal-content/LT/TXT/PDF/?uri=CELEX:32021R1119&from=EN>

¹¹⁴ *Ibid.*

¹¹⁵ „Europos Parlamento ir Tarybos reglamentas (ES) 2018/1999“, Eur-lex, žiūrėta 2023-03-11,

<https://eur-lex.europa.eu/legal-content/LT/TXT/PDF/?uri=CELEX:32018R1999&from=EN>

sukurtas, siekiant užtikrinti sklandų viso proceso valdymą, kas išryškina rėmimąsi ESG sistemos principais ir kitais teisės aktais. Europos klimato teisės akto rengimas taip pat parodo, jog ES teisėkūros sistemoje naudojamas dispozityvusis teisinio reguliavimo metodas, kuris pasireiškia visuomenės apklausa, siekiant sužinoti gyventojų/rinkos dalyvių nuomonę. Paryžiaus susitarimo pagrindais kurtas Europos klimato teisės aktas taip pat persmelktas ir gerosios rinkose naudojamos atsakingumo, bendradarbiavimo ir valdymo praktikos bei yra kertinis dokumentas atsirasiančiam teisiniui reguliavimui.

Europos klimato teisės aktas, Reglamentas dėl energetikos sąjungos ir klimato politikos veiksmų valdymo, antrame skyriuje minėtas komunikatas „Europos žaliasis kursas“ yra teisinio reguliavimo priemonės, kuriomis siekiama pademonstruoti ES judėjimo kryptį tvarumo kontekste. Tokie dokumentai nebūtinai reglamentuoja specifines sritis, tačiau kuria bendrą principų sistemą, kuri užtikrina specifinių teisės aktų atsiradimą ir yra tarsi ateities reguliavimo pagrindas. Vis dėlto ES teisinis reguliavimas jau yra gana pažengęs bei atsiranda teisės aktų ir normų, kuriomis reguliuojamos konkrečios sferos. Pavyzdžiui, direktyva dėl pastatų energinio naudingumo, kuria siekiama inovatyviai ir individualiai didinti pastatų energinį naudingumą ES. Pagrindiniai šios direktyvos aspektai: 1. Turi būti nustatyti minimalūs energinio naudingumo reikalavimai, kurie turi būti peržiūrimi kas penkerius metus. 2. Nauji pastatai turi atitikti minimalius kriterijus, o valstybinių institucijų pastatai turi pasižymėti labai dideliu energiniu naudingumu. 3. Renovuojamų pastatų energinis naudingumas turi būti pagerintas iki taikomų reikalavimų. 4. Valdžios institucijų reguliuojama šildymo ir kondicionavimo sistemų patikra. 5. Nauji energinio naudingumo lygio apskaičiavimo principai. 6. ES šalys narės turi taikyti energinio naudingumo sertifikavimo sistemą.¹¹⁶ Paskutinis šios direktyvos aspektas ir šiame teisės akte atskleidžia gerosios rinkos praktikos pavyzdį, kuris įsilieja į teisinį reguliavimą ir tampa privaloma taisykle, kuri atsirado dėl pačių rinkos dalyvių iniciatyvos. Ši direktyva reikalauja šalis nars kurti įvairius veiksmų planus, priemones, kuriomis bus siekiama ES „žaliojo“ kurso tikslų.

Siekiant geresnės teisės akto analizės bei problemos atskleidimo, verta panagrinėti artėjančius šios direktyvos pakeitimus, kuriuose galima pastebėti gerosios praktikos aspektus iš nekilnojamo turto rinkos. 1. Pastato energinio naudingumo sertifikatų reikšmės sulyginimas ES. Šis aspektas bus naudingas valstybėms bei investuotojams, bankams, vertinant projektus ne tik skirtingose šalyse, bet net ir regionuose. Vis dėlto, kol kas šis klausimas nėra galutinai suderintas, o įsigaliojimas numatytas tik 2025/2026 metais. 2. Pastato energinio naudingumo minimalus standartas. Šis kriterijus turėtų paskatinti laipsniškai atsisakyti blogiausius energetinius rodiklius demonstruojančių pastatų bei daugiausia dėmesio skirti pastatų, turinčių didžiausią

¹¹⁶ „Pastatų energinis naudingumas“, Europos Komisija, žiūrėta 2023-03-13, <https://eur-lex.europa.eu/LT/legal-content/summary/energy-performance-of-buildings.html>

dekarbonizacijos, energinį ir socialinės naudos potencialą, atnaujinimui. Anksčiausia šio reguliavimo data 2027 metai. 3. Reikalavimas, kad valstybės narės sukurtų ir išlaikytų viešai prieinamas nacionalines duomenų bazes, kuriose būtų saugomi duomenys apie pastatų energinį naudingumą. 4. Reikalavimas sukurti nacionalinius pastatų atnaujinimo planus, kurie užtikrintų finansavimą ir nenutrūkstantį renovacijos procesą. Planai turi būti atnaujinami kas 5 metai ir užtikrinti ilgalaikių ES tikslų įgyvendinimą.¹¹⁷ Paminėti aspektai bei minimų pasikeitimų ankstyvas atskleidimas leidžia organizacijoms pasirengti būsimiems pokyčiams ir tuo pačiu užtikrinamas dar vienas svarbus veiksnys – reguliavimo nuspėjamumas, kuris svarbus įmonėms.

Dar vienas teisės aktas, kuris svarbus ES „žaliame“ teisiniame reguliavime – Reglamentas dėl sistemos tvariam investavimui palengvinti sukūrimo. Šiuo teisės aktu: „siekiama nustatyti bendrus ES kriterijus, kuriais remdamiesi investuotojai sužinotų, ar ekonominė veikla laikytina tvaria aplinkos atžvilgiu.“¹¹⁸ Reglamento atsiradimą lėmė Europos Komisijos komunikatas dėl tvaraus augimo finansavimo veiksmų plano, kuris buvo sukurtas remiantis Paryžiaus susitarimo tikslais. Šiame plane pateikiami trys tikslai, kurių turi būti siekiama ES, t. y. nukreipti pinigų srautus į tvarias investicijas, suvaldyti klimato kaitos keliamą finansinę riziką ir didinti šios srities skaidrumą. Komunikate taip pat nurodoma, jog tvari veikla padės išlaikyti ES ekonomikos konkurencingumą bei dar geriau integruoti tvarius socialinius ir aplinkos aspektus, tačiau tam turi būti skiriamas tinkamas finansavimas.¹¹⁹ Todėl siekiant užtikrinti kryptingą ir teisingą finansavimą, buvo sukurtas minėtas Reglamentas, kurio esmė – nustatyti, ar ekonominė veikla yra tvari aplinkos atžvilgiu, ir visa tai užtikrinti įvertinus: 1. Ar svariai prisidedama prie Reglamente nustatytų aplinkos apsaugos tikslų; 2. Ar veikla nedaroma reikšminga žala nustatytiems tikslams; 3. Ar vykdant veiklą laikomasi Reglamente nustatytų būtiniausių apsaugos priemonių; 4. Ar veikla atitinka techninės analizės kriterijus.¹²⁰ Paskutinytis šios vertinimo sistemos kriterijus yra dar vienas gerosios rinkos praktikos, kuri perkeliama į teisinio reguliavimo lygmenį, požymis, o konkrečiai – ESG standartų sistema. Įvadinėje Reglamento dalyje nurodoma, kad nustatant ir atnaujinant techninės analizės kriterijus vertinant veiklą tvarumą, turi būti atsižvelgiama į konkretaus sektoriaus ypatumus, taip pat skatinami aplinkos, socialiniai ir valdymo veiksniai. Kaip

¹¹⁷ Marine Leleux, „Energy Performance of Buildings Directive review: major renovations ahead“, ING, žiūrėta 2023-03-13,

<https://think.ing.com/articles/review-of-the-energy-performance-of-buildings-directive-major-renovations-ahead>

¹¹⁸ „Aplinkos atžvilgiu tvaraus investavimo vertinimas“, Europos Komisija, žiūrėta 2023-03-13,

<https://eur-lex.europa.eu/legal-content/LT/TXT/?uri=LEGISSUM%3A4481971&qid=1678707081439>

¹¹⁹ „Europos Komisijos komunikatas. Tvaraus augimo finansavimo veiksmų planas“, Eur-lex, žiūrėta 2023-03-13,

<https://eur-lex.europa.eu/legal-content/LT/TXT/?uri=celex%3A52018DC0097>

¹²⁰ „Aplinkos atžvilgiu tvaraus investavimo vertinimas“, *op. cit.*

ir galima tikėtis, teisės aktas, kuris skirtas tvarumo vertinimui negali būti kuriamas be visame pasaulyje naudojamos tvarumo vertinimo sistemos.

Siekiant praktinės šio baigiamojo darbo naudos bei išsamesnio problemos nagrinėjimo, toliau aptariamas Europos Komisijos sukurtas inovatyvus įrankis – ES taksonomijos kompasas. Ši priemonė sukurta stengiantis palengvinti naudojamą informaciją, kuri užfiksuota tiek minėtame Reglamente, tiek jo papildiniuose (deleguotuosiuose reglamentuose). Siekiama, jog organizacijos ir investuotojai galėtų pritaikyti ES taksonomijos kompasą kaip vedlį vertinant savo/įmonės veiklą bei tokiu būdu užtikrinti tvarumo veiksmų įgyvendinimą ar atlikti tvarią investiciją. Šis įrankis bus nuolat atnaujinamas, įtraukiant būsimus deleguotuosius aktus, kuriuose bus nurodyti techniniai atrankos kriterijai papildomai ūkinei veiklai, kuri labai prisideda prie klimato tikslų ir kitų Reglamente nustatytų aplinkosaugos uždavinių įgyvendinimo.¹²¹ Minimoje priemonėje pateikiama teisinė/techninė informacija, kuri yra skirstoma pagal ūkinės veiklos sritis, pavyzdžiui, miškininkystė, įvairi gamyba, energetika, statyba ir nekilnojamo turto veikla bei pan. Pasirinkus norimą sritį, gaunama informacija apie šios sferos reglamentavimą, taip pat esminius ir nedarančius didelės žalos veiklos kriterijus, prieduose pateikiama naudinga informacija apie prisitaikymą prie klimato kaitos.¹²² Šis įrankis yra nemokamas bei paprastas naudotis, todėl siekiant išaiškinti esamą reguliavimą tam tikrose ūkinės veiklos srityse, tokia priemonė gali būti gera pagalba renkantis tvarius sprendimus.

Nors Jungtinė Karalystė nebėra ES narė, tačiau dėl geresnio tvariojo teisinio reguliavimo suvokimo, panagrinėkime šios valstybės praktikos pavyzdžius. 2018 metais Jungtinės Karalystės vyriausybė priėmė nutarimą dėl minimalaus energinio naudingumo nuomojamam nekilnojamam turtui. Naujausi minimalūs energijos vartojimo efektyvumo standartai galioja nuo 2020 metų ir yra taikomi visoms naujoms, esamoms ar atnaujinamoms nuomos sutartims.¹²³ Pagal priimtą reguliavimą, šiuo metu draudžiama nuomoti nekilnojamąjį turtą, kurio energinio naudingumo klasė yra žemesnė nei „E“, o nuo 2025 metų naujiems pastatams šią kartelę žadama pakelti iki „C“ lygmens, likusius pastatus įtraukiant nuo 2028 metų. Nesilaikant šio reikalavimo gresia bauda iki 5600 eurų, o nuo 2025 metų ši suma gali pakilti iki 38500 eurų. Tokia sistema stengiamasi ne tik siekti užsibrėžtų tikslų įgyvendinimo nepraleidžiant numatytų terminų, tačiau tuo pačiu pagerinti nuomininkų gyvenimo kokybę ir vystyti tvarumą šiame sektoriuje.¹²⁴

¹²¹ „About the EU Taxonomy Compass“, Europos Komisija, žiūrėta 2023-03-14, <https://ec.europa.eu/sustainable-finance-taxonomy/>

¹²² „EU Taxonomy Compass. Construction of new buildings“, Europos Komisija, žiūrėta 2023-03-14, <https://ec.europa.eu/sustainable-finance-taxonomy/activities/activity/223/view>

¹²³ „Is the Minimum EPC Rating Changing?“, PropertyLoop, žiūrėta 2023-03-14

<https://www.propertyloop.co.uk/blog/energy-performance-certificate-minimum-rating-change>

¹²⁴ Kate Morgan, „How changing EPC regulations affect landlords and tenants“, Unbiased, žiūrėta 2023-03-

Šioje vietoje kyla klausimas, kaip tokia praktika gali paveikti nuomos objektų rinką ir nuomos kainas, o tuo pačiu nuomininkų požiūrį į didesnės nuomos kainos, tačiau tvaresnius nekilnojamo turto objektus. Siekiant išvengti nemalonių tokios situacijos veiksnių, tiek vyriausybės, tiek privatūs investuotojai siūlo „žaliuosius“ finansus, kurių esmė buvo aptarta antrame šio darbo skyriuje t. y. finansuoti tvarumą skatinančius projektus. Šiems procesams finansuoti pasitelkiamos įvairios finansinės priemonės: paramos, paskolos, obligacijos ir pan. Stengiantis neigiamai nepaveikti nekilnojamo turto nuomos rinkos, vyriausybės imasi veiksmų, kuriais finansiškai paskatintų nuomotojus siekti geresnio energinio naudingumo klasės. Pavyzdžiui, Škotijos vyriausybės nutarimu nuspręsta, jog nuomininkai/nuomotojai gali atgauti iki 6500 eurų, kurie buvo panaudoti gerinant nekilnojamo turto objekto energinį naudingumą. Dar vienas pavyzdys – paskolos be palūkanų, kurios taip pat skirtos tvarumo vystymui rinkose. Šios finansinės priemonės grąžinimas jos teikėjui yra lankstus procesas, kuris gali būti nustatytas iki 10 metų laikotarpiui bei užtikrinti tinkamą finansavimą be palūkanų. Tokių projektų finansavimas labai primena anksčiau aptartas tvarias finansines priemones bei gerąją pačios rinkos praktiką, kuri pradedama naudoti valstybiniu lygmeniu, siekiant kuo geresnių rezultatų.¹²⁵

Apibendrinant šį poskyrį, matome, jog turime nemažai rinkos savireguliacijos priemonių, kuriomis ji yra formuojama, tačiau teisinis reguliavimas vis tik išlieka įtakingiausiu veiksnium. Šioje srityje ES teisinis reguliavimas yra vienas iš pažangiausių ir juo stengiamasi užtikrinti efektyvų valstybių narių veiklos valdymą, jog būtų pasiekti Paryžiaus susitarime išsikelti tikslai. ES valdymo pagrindas – Europos žaliojo kurso strategija, kuri tampa pamatu teisės aktams, reguliuojantiems tiek bendruosius, tiek specialiuosius šios srities klausimus. Šios strategijos pasekmė – Europos klimato teisės aktas, kuris numato bendrąsias „žaliojo“ teisinio reguliavimo gaires bei pasižymi ESG standartų sistemos principais. Vis dėlto ES taip pat nemažai ir specifinės srities reguliuojančių teisės aktų, kurie taip pat pasižymi rinkos gerosios praktikos įrankiais, pavyzdžiui, sertifikavimo sistema, kuri naudojama pastatų energinio naudingumo vertinime. Taip pat pasitelkiamos ir kitos priemonės, kurios tampa įprasto valstybinio reguliavimo dalimi. Pavyzdžiui, „žaliosios“ finansinės priemonės, kurios skirtos palaikyti tvarių metodų įgyvendinimą rinkose, kur aplinkai draugiški sprendimai gali neigiamai paveikti rinkos dalyvių įpročius dėl laikinai padidėjusių kainų. Taigi, ES teisinis reguliavimas yra lyderiaujantis pavyzdys pasaulyje, kaip valstybiniu lygmeniu reikia siekti užsibrėžtų tikslų įgyvendinimo, tačiau taip pat nebijant įtraukti jau suformuotos gerosios rinkos praktikos.

<https://www.unbiased.co.uk/discover/mortgages-property/buy-to-let-renting/how-changing-epc-regulations-affect-landlords-and-tenants>

¹²⁵ „7 Funding Schemes for Improving your Property’s Energy Efficiency“, Nexus, žiūrėta 2023-03-14, <https://nexusenergysolutions.co.uk/7-funding-schemes-for-improving-your-property-s-energy-efficiency/>

3.2. Tvarumas Lietuvos Respublikos teisės aktuose

Dabartinė Lietuvos teisinė aplinka klimato kaitos kontekste yra ganėtinai plati, o teisės normos išskirstytos daugybėje teisės aktų. Siekiant savo veiklą paversti tvaresne, tenka pasidomėti nemenku kiekiu teisinių dokumentų, kurie vienaip ar kitaip reglamentuoja aplinkai draugišką veiklą. Lietuvoje nėra vieno sistemiškai sukurto teisės akto, todėl siekiant optimizuoti savo veiklą, tenka pasidomėti aplinkosauginiais, socialinės atsakomybės, įmonės valdymo klausimais. Pasak Vilmos Sabaliauskienės, šiuo metu Lietuvoje klimato kaitos teisinis reguliavimas sparčiai keičiasi, o didžioji dalis teisės aktų paremti savanoriškumo principu. Tokio reguliavimo esmė – skatinti verslą savarankiškai imtis veiksmų ir priemonių, jog vykdoma veikla būtų tvaresnė, kas užtikrintų didesnę konkurencingumą bei tokiu būdu būtų taupomi pinigai. Vis dėlto dalis aplinkosauginių teisės normų yra pasenusios bei neatlieka savo funkcijos, nes buvo kurtos užtikrinti sveikatos apsaugos, higienos reikalavimų paisymą ir pan.¹²⁶ 2016 metais Lietuvos Respublikos Seimas priėmė Paryžiaus susitarimo ratifikavimo įstatymą, kuriuo įsipareigojo siekti minėtame susitarime nustatytų klimato kaitos stabdymo tikslų.¹²⁷ Šis teisės aktas patvirtino, jog Lietuva įsipareigoja vykdyti susitarimo nuostatas ir tuo pačiu kurti teisinę bazę numatytų tikslų siekimui. Siekiant išsiaiškinti esamo teisinio reguliavimo padėtį, toliau nagrinėjami Lietuvos Respublikos teisės aktai, kurie vienaip ar kitaip skatina tvarių sprendimų atsiradimą.

Lietuvos Respublikos Seimo nutarimas dėl nacionalinės klimato kaitos darbotvarkės (toliau – darbotvarkė) patvirtinimo yra vienas iš pagrindinių teisės aktų Lietuvoje, kuriuo priimta aplinkai draugiškos veiklos skatinimo strategija. Anksčiau šiame darbe minėtas teisinis dokumentas yra ES prisitaikymo prie klimato kaitos strategijos ir Paryžiaus susitarimo tikslų įgyvendinimo Lietuvoje priemonė, kuri užtikrina žaliosios politikos, o kartu ir reguliavimo tęstinumą. Darbotvarkės II skyriuje nurodoma, kad: „<...> visas politikos ciklas turi būti grindžiamas išsamesnėmis žiniomis ir geresniais duomenimis; visais lygmenimis turi būti remiamas politikos formavimas ir su klimatu susijusios rizikos valdymas, sparčiau įgyvendinami prisitaikymo visose srityse veiksmai.“¹²⁸ Šioje darbotvarkėje apibrėžiami Lietuvos darnaus vystymosi prioritetai ir principai. Nurodomos Lietuvos vystymosi ir prisitaikymo prie klimato kaitos stiprybės, silpnybės, galimybės ir grėsmės.

¹²⁶ Lina Luneckienė, „Tvarumo teisinis reguliavimas ir jo įtaka verslui“, Ziniuradijas.lt, žiūrėta 2023-03-21, <https://www.ziniuradijas.lt/laidos/tvarumas-kuris-apsimoka/tvarumo-teisinis-reguliavimas-ir-jo-itaka-verslui?video=1>

¹²⁷ „Lietuvos Respublikos įstatymas dėl Paryžiaus susitarimo, priimto pagal Jungtinių Tautų Bendrąją klimato kaitos konvenciją, ratifikavimo“, E-tar.lt, žiūrėta 2023-03-21, <https://www.e-tar.lt/portal/lt/legalAct/8f6d76c0cdb111e68d5e8b3a36d1fab2>

¹²⁸ „Lietuvos Respublikos Seimo nutarimas dėl Nacionalinės klimato kaitos valdymo darbotvarkės patvirtinimo“, E-tar.lt, žiūrėta 2023-03-21, https://e-tar.lt/portal/lt/legalAct/abae1620db3311eb9f09e7df20500045#part_0c30e78bb7ad440f9a2812426e8f9587

Taip pat, remiantis strateginės analizės rezultatais, pateikta Lietuvos darnaus vystymosi vizija, valstybės misija, darnaus vystymosi tikslai ir uždaviniai. Aptariami ir pačios strategijos įgyvendinimo klausimai, nurodomos ministerijos, kurioms priskirtina atsakomybė dėl šiltnamio efektą sukeliančių dujų mažinimo tikslų įgyvendinimo.¹²⁹ Ši Nacionalinė klimato kaitos valdymo darbotvarkė yra jau anksčiau minėtasis bendrasis teisės aktas, kuris numato tikslus, principus ir tam tikras priemones, kuriomis turi būti laikomasi numatytos strategijos įgyvendinimo. Tokia reguliavimo forma yra pamatinė kitiems, specifines sritis reguliuojantiems, teisiniams dokumentams.

2021–2030 metų nacionalinis pažangos planas yra dar vienas teisės aktas, kuris papildo anksčiau aptartą Nacionalinę klimato kaitos valdymo darbotvarkę. Šiame teisiniame dokumente numatomi valstybiniai strateginiai tikslai, atsakingi subjektai bei bendrosios priemonės šių uždavinių įgyvendinimui. Plane taip pat nurodomi ir aplinkai draugiškos veiklos vystymo tikslai, kuriems suteikiamas ypatingas dėmesys, pavyzdžiui, darnaus vystymosi skatinimas, geros aplinkos kokybės užtikrinimo ir gamtos išteklių naudojimo darnos užtikrinimas, Lietuvos neigiamos įtakos klimato kaitai švelninimas ir atsparumo jos poveikiui didinimas. Tvarių tikslų įgyvendinimui taip pat planuojama skirti daugiausiai finansavimo iš visų kitų strateginių valstybės tikslų t. y. 28,6% visų plano lėšų, antroje vietoje – Lietuvos demografinės padėties ir socialinės gerovės stiprinimo tikslas, kuriam bus skiriama 13,9% plano lėšų. Dokumente taip pat nurodoma, jog šio tikslo finansavimui keliamos papildomos sąlygos, pavyzdžiui, pasinaudoti tarptautinių finansavimo šaltinių lėšomis t. y. galimybė „žaliesiems“ bankams ir fondams. Šio tikslo įgyvendinimui taip pat labai svarbus ir energetinis pastatų efektyvumas, nes „daugiabučiai gyvenamieji pastatai Lietuvoje sunaudoja daugiausia, t. y. 54 proc. galutinės suvartojamos šilumos energijos“¹³⁰. Dėl šios priežasties bus siekiama sumažinti energijos vartojimą gyvenamuosiuose ir viešuosiuose pastatuose bei įmonėse, didinti pastatų energijos vartojimo efektyvumą ir diegti įrenginius, gaminančius energiją iš atsinaujinančių energijos šaltinių. Tokios svarbos šiam sektoriui skyrimas, sukuria terpę, kurioje gali atsirasti naujas reguliavimas, kuris turės būti pagrįstas efektyvumu. Susiklosčius tokioms situacijoms, matome, kad tai yra galimybė anksčiau aptartoms efektyvioms savireguliacijos rinkos priemonėms tapti teisiniu šios srities reglamentavimu.

Aukščiau paminėti teisės aktai yra strateginiai dokumentai, kurie atlieka ES, Jungtinių Tautų Organizacijos iškeltų klimato kaitos stabdymo tikslų integraciją į Lietuvos teisinę sistemą. Kaip matome, pastarieji yra planinio pobūdžio, numatantys tikslus, uždavinius, pagrindinius principus,

¹²⁹ *Supra note*, 122.

¹³⁰ „Lietuvos Respublikos Vyriausybės nutarimas dėl 2021–2030 metų Nacionalinio pažangos plano patvirtinimo“, E-tar.lt, žiūrėta 2023-03-21, <https://e-tar.lt/portal/lt/legalAct/d492e050f7dd11eaa12ad7c04a383ca0/asr>

kuriais būtina vadovautis siekiant efektyvesnio klimato kaitos procesų bei kitų valstybei svarbių sričių reguliavimo. Vis dėlto šie strateginiai dokumentai yra dalis bendros sistemos, kurią taip pat sudaro įstatymai bei kiti teisės aktai, dalis. Ši teisinių dokumentų sistema yra labai plati bei reguliuoja ES teisės aktuose nurodytas sritis t. y. energetikos, transporto, pramonės, žemės ūkio, atliekų, miškininkystės sektorius ir pan. Minimais dokumentais užtikrinamas ne tik šių sričių reguliavimas, tačiau ir apskaitos, stebėsenos ir vertinimo priemonių įdiegimas. Toliau nagrinėjami Lietuvos Respublikos įstatymai, kurie yra bendros tvarumo sistemos dalis.

Viešieji pirkimai yra dalis viešųjų ir privačių juridinių asmenų veiklos dalis, kuria siekiama sudaryti viešojo pirkimo-pardavimo sutartį, pagrįstą Viešųjų pirkimų įstatymo nuostatomis.¹³¹ Dar 2008 metais ES užgimė idėja sukurti kriterijus, kurie būtų paremti aplinkosauginiais principais bei moksliniais metodais ir jais vertinti produktų ir paslaugų tvarumą.¹³² Buvo suvokta, kad „žalieji“ pirkimai yra galinga strateginė priemonė „žalinti“ ekonomiką, vykdyti klimato politikos įsipareigojimus, skatinti ekologines inovacijas ir kelti šalies konkurencingumą. Vadovaujantis ES įsitvirtinančia praktika, Lietuvoje 2008 metais taip pat atsirado aplinkos ministro įsakymas dėl aplinkos apsaugos kriterijų taikymo, vykdant žaliuosius pirkimus. Šis poįstatyminis teisės aktas, papildantis Viešųjų pirkimų įstatymą, apibrėžė kriterijus taikomus prekėms ir paslaugoms bei nustatė, „kad atliekant žaliuosius viešuosius pirkimus, minimalūs aplinkos apsaugos kriterijai yra taikomi privalomai, o išplėstiniai aplinkos apsaugos kriterijai taikomi pasirinktinai.“¹³³ Turint omenyje tuometinę globalinio atšilimo situaciją, žalieji viešieji pirkimai neturėjo tokios reikšmingos įtakos bei svarbos visuomenėje kaip dabar. Vis dėlto klimato kaitai pasaulyje tampant vis svarbesne tema, žalieji viešieji pirkimai taip pat įgavo didesnę reikšmę, todėl 2022 metų pabaigoje pasirodė dar vienas Lietuvos Respublikos aplinkos ministro įsakymas dėl žaliųjų viešųjų pirkimų, kuriuo pakeista senesnė jo versija bei atnaujinti minimalūs aplinkos apsaugos kriterijai, kurie taikomi 18 produktų grupių.¹³⁴

Minimame 2022 metų pabaigos įsakyme taip pat numatomas 2025 metais įvyksiantis dokumento redakcijos pakeitimas, kuris svarbus nekilnojamo turto sektoriui. Ši įsakymo norma yra puikus pavyzdys, kaip geroji rinkos praktika yra paverčiama valstybiniu teisiniu reguliavimu. Įsakymo 2.2. punktas nurodo, kad: „kai yra perkamos pastatų projektavimo paslaugos, projekte

¹³¹ „Kas yra viešieji pirkimai?“, [Viesujupirkimu.lt](https://viesujupirkimu.lt/viesieji-pirkimai/kas-yra-viesieji-pirkimai/), žiūrėta 2023-03-21, <https://viesujupirkimu.lt/viesieji-pirkimai/kas-yra-viesieji-pirkimai/>

¹³² „Background and approach“, European Commission, žiūrėta 2023-03-21, https://ec.europa.eu/environment/gpp/gpp_criteria_en.htm

¹³³ „Lietuvos Respublikos aplinkos ministro įsakymas dėl aplinkos apsaugos kriterijų taikymo, vykdant žaliuosius pirkimus, tvarkos aprašo patvirtinimo“, žiūrėta 2023-03-21, <https://www.e-tar.lt/portal/lt/legalAct/TAR.4B60A8C9678B>

¹³⁴ „Žalieji pirkimai: kas keičiama aplinkos ministro įsakymu“, Lrv.lt Viešųjų pirkimų tarnyba, žiūrėta 2023-03-21, <https://vpt.lrv.lt/lt/naujienos/zalieji-pirkimai-kas-keiciama-aplinkos-ministro-isakymu>

turi būti numatyta, kad statyboje naudojamos statybinės medžiagos atitiktų minimalius aplinkos apsaugos kriterijus“.¹³⁵ Atitikimą nurodytiems standartams įrodo nepriklausomos įstaigos išduotas sertifikatas. Iš esmės ši norma reiškia, jog pastatų projektavimo dokumentuose turės būti numatyta, jog statyboms naudojamos medžiagos atitinka minimalius aplinkosauginius standartus ir yra tvarios. Tokiu būdu „žalinama“ tiek prekių tiekimo grandinė, tiek pastatas. Tokios teisės normos atsiradimas, kuria įvedama standartų bei sertifikavimo sistema, siekiant nustatyti prekių tvarumą, iš esmės yra metodai, kurie buvo analizuojami ankstesniame šio darbo skyriuje ir yra įrodymas, jog savireguliacijos priemonės gali tapti teisinio reguliavimo dalimi.

Lietuvos Respublikos statybos įstatymas yra vienas pagrindinių teisinių dokumentų, kuriame aiškiai matomos teisės normos, kurios anksčiau rinkose buvo/yra naudojamos kaip savireguliacijos organizacijų priemonės. Šio įstatymo normomis iš esmės kontroliuojama nekilnojamo turto rinka, nustatomi architektūriniai reikalavimai rekonstruojamiems ir remontuojamiems statiniams, statinių projektavimui ir statybai, eksploatacijai, priežiūrai, griovimui ir pan. Minimo dokumento teisės normos turi daug įtakos šiai rinkai, todėl pastarųjų keitimas taip pat lemia ir pačios rinkos krypties pokytį. Įstatymo nuostatos taip pat suderintos su Europos Sąjungos teisės aktais, todėl dokumentas užtikrina Europos „žaliosios“ politikos įgyvendinimą. 51 šio įstatymo straipsnis yra puikus pavyzdys, kaip verslo rinkoje įsitvirtinusi sertifikavimo praktika tampa valstybiniu teisiniu reguliavimu. Šio straipsnio teisės normos nustato pastatų minimalaus energinio naudingumo reikalavimą bei sertifikavimo procesą, sertifikuojančio asmens veiklą. Pastato energinio naudingumo sertifikavimas įstatyme apibrėžiama kaip: „teisės aktų reglamentuota procedūra, apimanti pastato energijos suvartojimo nustatymą, pastato energinio naudingumo įvertinimą ir priskyrimą prie energinio naudingumo klasės, taip pat pastato energinio naudingumo sertifikato išdavimą.“¹³⁶, kas iš esmės ir yra daroma siekiant gauti kitus, rinkos sukurtus, tvarumo sertifikatus. Energinio naudingumo sertifikatas veikia kaip priemonė, kuri parodo kitiems rinkos subjektams, jog pastatas atitinka valstybės keliamus reikalavimus bei užtikrina tvarumo plėtrą pačioje rinkoje. Tai atliekama nustatant privaloma energinio naudingumo sertifikato gavimą įvairiose statinio statybos rūšyse prieš surašant statybos užbaigimo aktą arba prieš teikiant deklaraciją apie statybos užbaigimą.¹³⁷ 51 str. 3 d. 3 p. taip pat numato, jog energinio naudingumo sertifikatas privalomas

¹³⁵ „Lietuvos Respublikos aplinkos ministro įsakymas dėl Lietuvos Respublikos aplinkos ministro 2011 m. birželio 28 d. įsakymo Nr. D1-508 „Dėl Produktų, kurių viešiesiems pirkimams ir pirkimams taikytini Aplinkos apsaugos kriterijai, sąrašo, Aplinkos apsaugos kriterijų ir aplinkos apsaugos kriterijų, kuriuos perkančiosios organizacijos ir perkantieji subjektai turi taikyti pirkdami prekes, paslaugas ar darbus, taikymo tvarkos aprašo patvirtinimo“ pakeitimo“, E-tar.lt, žiūrėta 2023-03-21,

<https://www.e-tar.lt/portal/lt/legalAct/41e131d07ada11edbc04912defe897d1>

¹³⁶ „Lietuvos Respublikos statybos įstatymas“, E-seimas.lrs.lt, žiūrėta 2023-03-27,

<https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.26250/asr>

¹³⁷ „Dėl statybos techninio reglamento STR 1.01.08:2002 "Statinio statybos rūšys" patvirtinimo“, E-tar.lt, žiūrėta 2023-03-27,

<https://www.e-tar.lt/portal/lt/legalAct/TAR.B49EEDC9171B/asr>

parduodant ar išnuomojant pastatus ir (ar) jų dalis (butus, kitos paskirties atskiro naudojimo patalpas) bei numatomi šio proceso niuansai, tokia nuostata skatina pardavėjus ar nuomotojus siekti energinio naudingumo sertifikato gavimo ne tik statybos proceso metu, bet ir eksploatuojant pastatą. Minimo straipsnio 5 dalis numato, jog pastato energinio naudingumo sertifikatas galioja ne ilgiau kaip 10 metų, o tai reiškia, jog pastarasis turės būti vis atnaujinama.¹³⁸ Sekant Europos Sąjungos šios srities teisinį reguliavimą, aišku, kad minimalūs energiniai reikalavimai pastatams tik didės, todėl tokia teisės norma įpareigos pastatų eksploatuotojus nuolat gerinti pastato energinį naudingumą, jog būtų pasiekti minimalūs, valstybės nustatyti, reikalavimai. Paminėtos teisės normos yra ES teisinio reguliavimo integracija mūsų teisės sistemoje, tačiau šių idėjų pradžia yra žmonių sąmoningumas bei savarankiškos verslo iniciatyvos tvarumo kontekste.

Lietuvos Respublikos Atsinaujinančių išteklių energetikos įstatymas taip pat turi teisės normų, kuriomis skatinamas tvarumas bei palaikoma verslo organizacijų iniciatyva naudoti „žalias“ savireguliacijos priemones. Šis teisės aktas iš esmės yra skatinantis tvarumą rinkose, nes pastaruoju siekiama „užtikrinti darnią atsinaujinančių energijos išteklių naudojimo plėtrą ir integraciją į energetikos sistemą, skatinti tolesnį naujų technologijų vystymąsi ir diegimą bei pagamintos energijos vartojimą. <...> Pagrindinis šio įstatymo uždavinys – siekti, kad 2030 metais energijos gamybos iš atsinaujinančių išteklių energijos dalis, palyginti su šalies bendruoju galutiniu energijos suvartojimu, sudarytų ne mažiau kaip 50 procentų ir kad ši dalis toliau būtų didinama“.¹³⁹ Analizuojant šio teisės akto uždavinį, galima suvokti, jog viena iš pagrindinių šio įstatymo atsiradimo priežasčių – tarptautiniai Lietuvos įsipareigojimai, kurie iš esmės buvo nulemti valstybių piliečių pasikeitusio suvokimo apie klimato kaitą. Šiame įstatyme apstu tvarių teisės normų, kuriomis siekiama skatinti atsinaujinančių energijos išteklių naudojimą, optimizuoti šią sistemą bei tokiu būdu visą šį procesą paversti tvaresniu. Įstatymo normomis reguliuojamos įvairios valstybinės sritys, tarp kurių ir nekilnojamo turto sektorius, sunaudojantis nemenkus energinius išteklius.

Kaip minėta anksčiau, nekilnojamo turto sritis yra puikus pavyzdys, kaip verslo subjektai savarankiškai keičia rinką, įvesdami įvairias priemones ir įrankius (sertifikavimo sistema). Minėto įstatymo dešimtas skirsnis reguliuoja teritorijų planavimą ir statybą, o konkrečiai 48 straipsnio normos nustato, jog: „Planuojant visuomeninės, pramoninės, komercinės ir gyvenamosios paskirties teritorijas, projektuojant, statant, rekonstruojant ir (ar) atnaujinant (modernizuojant) visuomeninius, pramoninius, komercinius ar gyvenamuosius pastatus, turi būti vertinamos galimybės naudoti įrenginius ir sistemas, skirtas elektros energijos, šildymo ir vėsinimo iš

¹³⁸ *Ibid.*

¹³⁹ „Lietuvos Respublikos atsinaujinančių išteklių energetikos įstatymas“, E-tar.lt, žiūrėta 2023-03-26, <https://e-tar.lt/portal/lt/legalAct/TAR.FC7AB69BE291/asr>

atsinaujinančių energijos išteklių naudojimui, taip pat centralizuotam šilumos ir vėsumos energijos tiekimui.“¹⁴⁰ Toks reguliavimas reiškia, jog planuojant naujas teritorijas ar atliekant bet kokius naujus veiksmus pastato statybose, būtina įvertinti galimybes įdiegti tvarius sprendimus ir iš esmės pagerinti objekto energinį efektyvumą. Šis rodiklis tampa labai svarbiu kriterijumi, kuris gali padėti įvertinti draugiškumą aplinkai, investicijos saugumą ar net patogumą darbuotojams. Kaip ir minėta antrame skyriuje, analizuotų sričių verslo santykių dalyviai stengiasi neprarasti užimtų pozicijų, partnerių, todėl nuolat stengiasi pozicionuoti paslaugos/prekės draugiškumą aplinkai ir dažnai tai atlieka siekdami tarptautinių sertifikatų, kitų, tvarumą įrodančių, priemonių. Analizuojant minėta teisės normą, matome, kad pastaroji vis dar paremta savanoriškumo principu, nes dauguma reikalavimų nėra privalomi, ką išduoda ir pačios taisyklės formulavimas: „<...> turi būti vertinamos galimybės <...>“¹⁴¹, tarsi nurodant, jog tai svarbu tik tais atvejais, kai minimos galimybės yra. Vis dėlto dispozityvumas, visuomeninių santykių dalyvių bendrosios nuomonės pozicija dėl tvarumo naudos, įgalina tokios teisės normos veikimą bei skatina organizacijas įdiegti vis daugiau aplinkai draugiškų sprendimų.

3.3. Kiti su tvarumo reglamentavimu susiję teisės aktai

Klimato kaitos klausimus stengiamasi reglamentuoti ne tik ES teisiniais dokumentais, nacionalinio lygmens įstatymais, tačiau ir kitais būdais, pavyzdžiui, Lietuvos Respublikos Vyriausybės nutarimais, ministrų įsakymais ar net teritorijų planavimo dokumentais – bendraisiais miestų planais. Poįstatyminiai teisės aktai bei kiti žemesnės teisinės galios dokumentai tampa vis svarbesne reguliavimo dalimi klimato kaitos kontekste. ES bendrasis reguliavimas, nacionaliniai įstatymai dažnai yra bendrinio pobūdžio teisės aktai, kurie numato tam tikrą veiklos kryptį, principus. Vadovaujantis pastaraisiais dokumentais, valstybių vykdomosios valdžios institucijos turi priimti konkrečias teisės normas, kurios užtikrintų bendros klimato kaitos stabdymo strategijos veikimą. Vis dėlto nereikia apsiriboti tik Europos Sąjungos ar nacionalinio lygmens institucijomis, šioje vietoje taip pat gali veikti ir regioninio lygmens savivaldos organai, kurie savo iniciatyva priima reguliacinius sprendimus tvarumo srityje. Toliau šiame skyriuje aptariami tvarumą reglamentuojančiais sprendimais pasižymintys - žemesnio hierarchinio lygmens teisės aktai.¹⁴²

2021 metais Vilniaus miesto savivaldybė priėmė tvarų bei inovatyvų sprendimą, kai Vilniaus miesto bendrajame plane numatė, kad didesni nei 5 tūkst. kv. m ploto pastatai privalės būti

¹⁴⁰ *Supra note*, 130.

¹⁴¹ *Ibid.*

¹⁴² „Nacionalinės teisės aktai“, European-justice.eu, žiūrėta 2023-04-03, https://e-justice.europa.eu/content_member_stateLaw-6-lt-maximizeMS-lt.do?member=1

sertifikuojami pagal pasirinktą Europos Sąjungoje pripažįstamą tvarumo standartą.¹⁴³ Kaip jau minėta ankstesniame šio darbo skyriuje – pastato tvarumo sertifikatas yra nekilnojamo turto sektoriaus dalyvių savanoriškas sprendimas bei pačios rinkos sukurta savireguliacijos priemonė. Vis dėlto Vilniaus miesto savivaldybė, sekdamą nekilnojamo turto rinkos tendencijas bei kurdama „žaliojo“ Vilniaus įvaizdį, nusprendė sureguliuoti didžiausių sostinės pastatų tvarumo klausimą. Šio tikslo siekimui pasitelktas teritorinis planavimas, kuriuo numatyta, jog tam tikrose Vilniaus miesto teritorijose minėto ploto pastatams bus reikalingas tvarumo sertifikatas. Tokia bendrojo plano nuostata taip pat reiškia, kad „pastato sertifikavimas pagal tvarumo standartus privalomas nepriklausomai nuo jo paskirties – vadinasi, tai gali būti taikoma ne tik komercinės paskirties projektams, bet ir itin dideliems gyvenamiesiems daugiabučiams.“¹⁴⁴ Pastato tvarumo sertifikatu vertėtų pradėti rūpintis dar projektavimo stadijoje, nes kaip minėta antrame šio magistro baigiamojo darbo skyriuje, rekonstruojant pastatą kartais aplinkai draugiški sprendimai gali būti sunkiau ar brangiau įgyvendinami ar visiškai neįgyvendinami. Vis dėlto kol kas šis reguliavimas nėra išvystytas iki galo, todėl pastatų tvarumo vertinimas vis dar neturi aiškos įgyvendinimo tvarkos, tačiau akivaizdu, jog artimiausiu metu šis sprendimas bus pilnai privalomas nekilnojamo turto rinkos dalyviams.

Vilniaus miesto savivaldybės suformuluotos 10 kokybiškos architektūros ir urbanistikos taisyklių – ESG užuomazgų turinti vertinimo sistema, kuri patikslina Lietuvos Respublikos Architektūros įstatymo 11 str. pateiktus architektūros kokybės kriterijus.¹⁴⁵ Vilniaus miesto architektai projektuotojų patogumui ir savikontrolei parengė projektų vertinimo kriterijų lentelę, kuria pasinaudodami architektai galės iš anksto nuosekliai įsivertinti, ar savivaldybei teikiamas jų projektas atitinka architektūros kokybei Vilniaus keliamus reikalavimus.¹⁴⁶ Šioje lentelėje galima įžvelgti ESG vertinimo sistemos principų t. y. kriterijų skirstymo pagal sferas.¹⁴⁷ Aplinkosauginis standartas užtikrinamas reikalaujant kraštovaizdžio išsaugojimo ir žaliųjų plotų plėtimo, natūralių medžiagų naudojimo. Socialinio standarto užtikrinimas numatomas reikalaujant planuojamų objektų daugiafunkciškumo, pavyzdžiui, reikalavimas tam tikruose pastatuose įrengti neįgaliesiems pritaikytus patekimus iš gatvės. Valdymo aspektas pasireiškia faktinio turinio

¹⁴³ „Vilnius imasi diegti tvarumo reikalavimus NT vystytojams“, MadeInVilnius.lt, žiūrėta 2023-04-03, <https://madeinvilnius.lt/verslas/nekilnojamas-turtas/vilnius-imasi-diegti-tvarumo-reikalavimus-nt-vystytojams/>

¹⁴⁴ *Ibid.*

¹⁴⁵ „Lietuvos Respublikos architektūros įstatymas“, E-seimas.lt, žiūrėta 2023-04-04, <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/3658622050c911e78869ae36ddd5784f/asr>

¹⁴⁶ „Dešimt Vilniaus kokybiškos architektūros taisyklių pritaikyta projektuotojų savikontrolei“, Vilnius.lt, žiūrėta 2023-04-03,

<https://vilnius.lt/lt/savivaldybe/miesto-pletra/vilnius-urban/>

¹⁴⁷ „Vilnius paskelbė 10 taisyklių geresnei miesto architektūrai“, Vilnius.lt, žiūrėta 2023-04-03, <https://vilnius.lt/lt/2020/11/19/kokybiskenes-vilniaus-urbanistikos-ir-architekturos-link-10-taisykliu-tvariai-ir-gyvybingai-miesto-pletrai/>

viršenybės, architektūrinių konkursų, konversijų taikymo principais. Faktinio turinio viršenybės principas reiškia, kad vertinant projektus taikomas faktinio turinio viršenybės prieš biurokratinę formą principas t. y. „Esant neatitikimams tarp faktinio turinio ir biurokratinės formos, reikalaujama, kad planuojamos statybos poveikis urbanistinei ir gamtinei aplinkai būtų vertinamas pagal turinį, bet ne pagal formą.“¹⁴⁸ Architektūrinio konkurso būdu užtikrinama, jog bus siekiama geriausių ir racionaliausių idėjų atsiradimo ir įgyvendinimo. Konversijos principu siekiama ne tik išlaikyti esamų pastatų ir viešųjų erdvių autentiškumą, tačiau pastaruosius įgalinti naujam panaudojimui. Taigi, Vilniaus miesto savivaldybė, pasitelkdama įvairių sektorių patirtį, sostinėje kuria taisykles, kurios skatina aplinkai draugiškus sprendimus bei turi potencialo tapti nacionalinio lygmens reguliavimu.

Statybos techninis reglamentas – specialaus statybos teisės akto rūšis Lietuvos teisėje. Statybos techninis reglamentas yra organizacinis tvarkomasis teisės aktas, nustatantis specifinius statybų reikalavimus.¹⁴⁹ Toks teisinis dokumentas yra įdomus dėl savo sandaros, nes numato reikalavimus techninei pastatų priežiūrai, ją atliekantiems specialistams taip pat dokumentų formas, jų pildymo tvarką ir pan. Toks teisės aktas sujungia techninius duomenis ir teises nuostatas, kuriomis tam tikrus reikalavimus paverčia privalomomis teisės normomis. Puikus to pavyzdys – statybos techninis reglamentas dėl pastatų energinio naudingumo projektavimo ir sertifikavimo. Šiame dokumente pateikiami techniniai, fiziniai reikalavimai pastatams, pagal kuriuos sprendžiama, kuriai energinio naudingumo klasei priskirti pastatą.¹⁵⁰ Tokie energinio naudingumo sertifikatai yra gera priemonė parodyti, jog pastatas yra energetiškai tvarus, statybų metu buvo naudotos kokybiškos medžiagos ir objektas yra draugiškas aplinkai. Šioje vietoje negalima nepastebėti šio sertifikato panašumo į anksčiau minėtus bei verslo rinkose naudojamus tvarumo sertifikatus. Nors pastarieji ir apima daugiau vertinamų sričių, tačiau analizuojamas energinio naudingumo sertifikatas taip pat gali būti svaria priežastimi, kodėl vartotojas pasirinks būtent tikrinamą objektą. Taip pat šio dokumento 74 p. papildomai nurodoma ankstesniuose teisės aktuose minėta teisės norma, jog statybos įstatymo 51 str. 3 d. reikalauja, kad tam tikrais atvejais parduodant ar išnuomojant pastatus ir (ar) jų dalis turi būti nurodoma sertifikate pateikta pastato (jo dalies) energinio naudingumo klasė. Tai galima atlikti nurodant, kuriai klasei priskirtas pastatas ar jo dalis, arba pateikiant nuoroda į interneto svetainę www.spssc.lt, kurioje pateikiama tokia informacija.¹⁵¹ Tokios nuostatos esmė – skatinti statytojus siekti energinio naudingumo sertifikato dėl patrauklesnio produkto pateikimo ir tuo pačiu statybų procesą paversti ženkliai tvaresniu.

¹⁴⁸ *Supra note*, 140.

¹⁴⁹ Sigita Mitkus, *Statybos teisės terminų žodynas* (Vilnius: Eugrimas, 2006), 125.

¹⁵⁰ „Lietuvos Respublikos aplinkos ministerijos įsakymas dėl statybos techninio reglamento STR 2.01.02:2016 „Pastatų energinio naudingumo projektavimas ir sertifikavimas“ patvirtinimo“, E-tar.lt, 2023-04-10 <https://www.e-tar.lt/portal/lt/legalAct/2c182f10b6bf11e6aae49c0b9525cbbb/asr>

¹⁵¹ *Ibid.*

Taigi, net ir tokiame specifiniame dokumente galima pamatyti privačiame sektoriuje naudojamos praktikos užuomazgų.

Dar vienas teisės aktas, kuris turės nemenką įtaką statybų sektoriui – aplinkos apsaugos kriterijų taikymo, vykdant žaliuosius pirkimus, tvarkos aprašas, kuris numato aplinkosauginius kriterijus, vykdant žaliuosius pirkimus. Aplinkos ministro 2022 metų gruodžio 13 įsakymu numatyta, kad nuo 2025 metų „statomi nauji ypatingieji ir neypatingieji pastatai, kuriems taikomi Lietuvos Respublikos statybos įstatyme ir Lietuvos Respublikos aplinkos ministro 2016 m. lapkričio 11 d. įsakyme Nr. D1-754 „Dėl statybos techninio reglamento STR 2.01.02:2016 „Pastatų energinio naudingumo projektavimas ir sertifikavimas“ patvirtinimo“ nustatyti privalomi minimalūs energinio naudingumo reikalavimai, turi būti projektuojami ir statomi taip, kad projektavimo, statybos ir naudojimo etapuose būtų užtikrinta atitiktis pirkimo vykdytojo pasirinktam pastato tvarumo lygiui pagal pirkimo vykdytojo pasirinktą pastatų tvarumo vertinimo sistemą (-as).“¹⁵² Iš esmės ši teisės norma reiškia, kad viešojo sektoriaus pirkėjai pirkdami pastatų projektavimo paslaugas ir statybos darbus į pirkimo dokumentus turės įrašyti konkrečius „žaliųjų“ pastatų kokybės vertinimo kriterijus bei siekiamą tvarumo lygį. Šie kriterijai apibūdina pirkimo objektą techninėse specifikacijose, nustato minimalius tiekėjų ar/ir kvalifikacinės atrankos kriterijus taip pat pateiktų pasiūlymų vertinimo kriterijus, pagal kuriuos ieškoma geriausio kainos ir kokybės santykio bei produktų/medžiagų gyvavimo ciklo sąnaudas.¹⁵³ Toks sprendimas turėtų užtikrinti, jog aplinkai draugiški sprendimai viešojo sektoriaus nekilnojamo turto objektuose būtų pradėti diegti jau pradinėse statybų stadijose ir visa tai būtų įvertinta tvarumą žyminčiais sertifikatais.

Energinio naudingumo aspektas taip pat labai svarbi tvarios veiklos sritis. Šios sferos reguliavime galime rasti aplinkai draugiškos veiklos skatinimo iniciatyvų, pavyzdžiui Lietuvos Respublikos energetikos ministerijos projektai, kuriais siekiama didinti atsinaujinančių energijos išteklių dalį, užtikrinant atsinaujinančių išteklių integraciją į elektros tinklus.¹⁵⁴ Lietuvos Respublikos energetikos ministro įsakymu šiais metais vėl patvirtintas aprašas, kuriuo vadovaujantis fiziniams asmenims skiriamos dotacijos saulės elektrinių įsirengimui namų ūkiuose. Šiam projektui skirta 39 600 000 eurų (beveik 10 milijonų eurų daugiau nei praėjusiais metais) suma

¹⁵² „Lietuvos Respublikos aplinkos ministro įsakymas dėl aplinkos apsaugos kriterijų taikymo, vykdant žaliuosius pirkimus, tvarkos aprašo patvirtinimo“, E-tar.lt, žiūrėta 2023-04-10,

<https://www.e-tar.lt/portal/lt/legalAct/TAR.4B60A8C9678B/uwCeRtlzAc>

¹⁵³ *Ibid.*

¹⁵⁴ „Lietuvos Respublikos energetikos ministro įsakymas dėl energetikos ministro 2022 m. rugsėjo 7 d. įsakymo Nr. 1-265 „Dėl 2021–2030 metų plėtros programos valdytojos Lietuvos Respublikos energetikos ministerijos energetikos plėtros programos pažangos priemonės Nr. 03-001-06-03-02 „Didinti atsinaujinančių energijos išteklių dalį, užtikrinant atsinaujinančių išteklių integraciją į elektros tinklus“ aprašo patvirtinimo“ pakeitimo“, E-tar.lt, žiūrėta 2023-04-10,

<https://www.e-tar.lt/portal/lt/legalAct/6af9b690d53011ed9978886e85107ab2>

bei pastaruoju siekiama skatinti elektros energijos gamybą iš atsinaujinančių elektros išteklių ir energijos kaupimo sprendimų diegimą.¹⁵⁵ Tokios iniciatyvos esmė – Europos Sąjungos klimato kaitos stabdymo politikos reikalavimų įgyvendinimas bei „žaliosios“ energetikos plėtra. Minimas projektas yra puikus pavyzdys teisinio reguliavimo, kuriuo siekiama skatinti visuomenės teigiamą elgesį bei didinti sąmoningumą, o ne apriboti piliečių veiksmus. 2022 metais vykdyta ta pati iniciatyva parodė, jog gyventojų susidomėjimas ištis didelis, nes buvo pasiektas beveik 20 tūkstančių elektros energiją gaminančių vartotojų skaičius bei per vieną parą sulaukta apie 3 tūkstančius paraiškų, siekiant finansavimo.¹⁵⁶

Apibendrinant šį poskyrį, matome, kad tvarūs sprendimai pasireiškia ne tik ES ar nacionalinio lygmens teisės aktuose, tačiau ir žemesnės hierarchijos teisiniuose dokumentuose. Tokiuose teisės aktuose (reglamentuose, aprašuose, bendruosiuose planuose) įtvirtinamos konkrečios taisyklės, kuriomis siekiama skatinti laikytis aplinkai draugiškos veiklos metodų bei įgyvendinti Europos Sąjungos ir Lietuvos įstatymuose įtvirtintus tvarumo principus. Puikus to pavyzdys – Vilniaus miesto bendrajame plane numatyta pastato sertifikavimo sistema, kurioje įtvirtintos konkrečios nuostatos, kada toks dokumentas reikalingas. Pasiremiant privataus verslo praktika bei naudojamomis priemonėmis, galima sukurti reglamentavimą, kuris bus logiškas ir paveikus miesto nekilnojamo turto vystytojus. Išskirtinės iniciatyvos tokios kaip 10 Vilniaus urbanistikos ir architektūros taisyklių taip pat prisideda prie tvarių sprendimų įgyvendinimo, jose integruoti ESG vertinimo sistemos principai prisideda prie aplinkosauginių, socialinių ir valdymo kriterijų įgyvendinimo. Ministerijų lygmeniu kuriami teisės aktai taip pat nuolat kinta bei atsinaujina, to pavyzdžiai – statybos techniniai reglamentai, kurie numato specifinius statybų reikalavimus. Šiuose organizaciniuose tvarkomuosiuose teisės aktuose apibrėžiami konkretūs statybų proceso sprendiniai, kuriais įgyvendinami tvarumo kriterijai. Analizuojant šias teisės normas, išvelgtinos privataus verslo rinkose naudojamų savireguliacijos priemonių užuomazgos, kas reiškia, jog organizacijų kuriama tvarka skinasi kelia link valstybinio teisinio reguliavimo. To pavyzdžiai – pastato energinio naudingumo sertifikatas, minimalių reikalavimų pakėlimas pastatų projektavime ir statybos darbuose, siekiant užtikrinti tvarių sprendimų atsiradimą jau pradinuose viso proceso etapuose. Šiame poskyryje apžvelgti tik keli teisės aktai, kuriuose po truputį atsiranda tvarumą užtikrinančių nuostatų, tačiau tokių teisinių dokumentų, kurie reglamentuoja įvairias sritis bei pasižymi antrame skyriuje analizuotais institutais, galime rasti ištis nemažai.

¹⁵⁵ „Kvietimas teikti paraiškas finansuoti jungtinio projekto „Fizinių asmenų saulės elektrinių įsirengimas namų ūkiuose (naujai įrengiama saulės elektrinė) projektus“, ESinvesticijos.lt, žiūrėta 2023-04-10, <https://2021.esinvesticijos.lt/kvietimai/kvietimas-teikti-paraiskas-finansuoti-jungtinio-projekto-fiziniu-asmenu-saules-elektriniu-isirengimas-namu-ukiuose-naujai-irengiama-saules-elektrine-projektus>

¹⁵⁶ „Jau galima teikti paraiškas įsirengti saulės elektrinę namų ūkiuose: parama siekia beveik 30 mln. Eurų“, Apva.lt, žiūrėta 2023-04-10, <https://www.apva.lt/jau-galima-teikti-paraiskas-isirengti-saules-elektrine-namu-ukiuose-parama-siekia-beveik-30-mln-euru/>

IŠVADOS

1. Teisės doktrinoje pripažįstama, kad teisinio reguliavimo pamatas yra idėja – kaip turime gyventi, jog mūsų bendruomenėje vyrautų tvarka bei teisinga teisių ir pareigų pusiausvyra. Nuolatinė informacijos sklaida apie klimato kaitą, gerina žmonių sąmoningumą apie globalinio atšilimo problemą, o besikeičiantis visuomenės mąstymas taip pat skatina ir „žaliųjų“ poreikių vystymąsi. Viso šio proceso pasėkoje, tvarumą skatinanti politika tampa vis populiareesnė, o ja besivadovaujančios įstatymus leidžiančios institucijos taip pat skatina ir teisinio reguliavimo pokyčius. Teisinis reguliavimas įgalina „žaliųjų“ idėjų įgyvendinimą teisės normų pavidalu bei tokiu būdu reguliuoja mūsų elgesį. Šiame magistro baigiamajame darbe nustatyta, kad globaliam klimato kaitos teisiniui reguliavimui ir teisės aktui, kuris jį išreiškia yra būtini trys elementai: a) susitarime privalo dalyvauti daug šalių; b) susitarimas turi sukurti paskatą jo laikytis; c) susitarimas turi skatinti šalis mažinti išmetamų teršalų kiekį. Šių elementų visuma užtikrina, kad teisinis reguliavimas šioje srityje bus efektyvus bei leis pasiekti norimą rezultatą.

2. Atliktas tyrimas atskleidė, kad klimato kaitos procesai yra sunkiai sureguliuojami, tačiau Europos Sąjungoje ir kitose pasaulio valstybėse daugėja teisės aktų, kuriais bandoma šią problemą išspręsti. Vis dėlto kol kas daugiausiai turime strategijų ir teisinių dokumentų, kurie nustato „žaliąją“ veikimo kryptį – Kioto protokolas, Paryžiaus susitarimas, Europos žaliasis kursas, Klimato įstatymas, bei sukuria tam tikrą veiksmų laisvės erdvę visuomeninių santykių dalyviams, kurie savarankiškai ruošiasi būsimam reguliavimui. Visuomeninių santykių dalyviai, suvokdami globalinio atšilimo keliamą grėsmę, pereina prie naujų verslo vystymo modelių bei kuria tvarias savireguliacijos priemones: ESG vertinimo sistemą, tvarumą žyminčius sertifikatus (ypatingai nekilnojamo turto srityje), „žaliąjį“ finansavimą, vysto „žaliuosius“ bankus ir fondus. Šiomis priemonėmis ir būdais visuomeninių santykių dalyviai užpildo teisinio reguliavimo spragas bei kuria gerosios praktikos pavyzdžius, kurie vėliau gali tapti/tampa valstybinio valdymo dalimi.

3. Organizacijų kuriamos savireguliacijos priemonės padeda skatinti tvarumo koncepcijos plėtojimą visuomeniniuose santykiuose, tačiau teisinis reguliavimas vis tik išlieka svarbiausiu šių procesų valdymo aspektu. Europos Sąjungos teisinis reguliavimas vienas iš pažangiausių pasaulyje, apimantis tiek plataus masto bendrąsias strategijas, tiek specifinius teisės aktus. Europos Sąjungos reguliavimas yra pavyzdys, kaip valstybiniu lygmeniu reikia siekti užsibrėžtų tikslų įgyvendinimo, tačiau taip pat nebijoti įtraukti jau suformuotos gerosios rinkos praktikos (rinkos dalyvių kurtų savireguliacijos priemonių). Tvarumas Lietuvos teisės aktuose puikiai atsiskleidžia dokumentuose, reglamentuojančiuose nekilnojamo turto ir kitas, klimato kaitai jautrias, sritis. Nors ir turime „žaliųjų“ teisės aktų trūkumą, o pastarieji paremti savanoriškumo principu, tačiau rinkos gerosios praktikos pavyzdžiai pastebimi tiek valstybės pažangos strategijose, tiek specifines

sritis reglamentuojančiuose viešųjų pirkimų, statybos, atsinaujinančių išteklių energetikos įstatymuose. Tvarumo normavimo apraiškų taip pat galima rasti ir žemiausio hierarchinio lygmens teisiniuose dokumentuose – Vilniaus miesto bendrajame plane, statybos techniniuose reglamentuose, „žaliųjų“ pirkimų vykdymo tvarkos apraše. Išanalizavus paminėtus teisės aktus, buvo nustatyta, jog rinkos savireguliacijos priemonės puikiai pritaikomos bei vėliau gali tapti nacionaliniu teisiniu reguliavimu.

4. Šiame darbe iškeltas ginamasis teiginys: „Tradicinės visuomeninių santykių reguliavimo priemonės neatliepia klimato kaitos sukeltų procesų reguliavimo poreikio“, po atlikto tyrimo pasitvirtino iš dalies. Atliktos dokumentų analizės rezultatai parodė, jog tradicinės visuomeninių santykių reguliavimo priemonės, nors ir atsirandančios vėliau nei rinkų dalyvių kuriami savireguliacijos mechanizmai, geba daryti įtaką globalinį atšilimą skatinančioms sritims. „Žalieji“ poreikiai ir iniciatyvos, prasidėjusios visuomeninių santykių dalyvių plotmėje, lemia tvaraus teisinio reguliavimo atsiradimą, kuris veikdamas rinkų atstovus, skatina dar didesnę „žaliųjų“ poreikių ir savireguliacijos priemonių atsiradimą. Šių dviejų institutų sąveika skatina vienas kito plėtojimą, todėl teigti, jog tradicinės visuomeninių santykių reguliavimo priemonės neatliepia klimato kaitos sukeltų procesų reguliavimo poreikio, nėra visiškai tikslu.

Antrasis šio darbo ginamasis teiginys: „Verslo rinkų dalyviai kuria savireguliacijos priemones, kurios palaipsniui tampa valstybiniu teisiniu reguliavimu“ pasitvirtino. Anksčiau minėtas teisėkūros proceso lėtumas bei sudėtingumas lemia, jog sąmoningi visuomeninių santykių dalyviai patys kuria tam tikras savireguliacijos priemones, kuriomis vadovaujasi vykdydami savo veiklą. Rinkose naudojamos praktikos bei teisės aktų analizė atskleidė, jog gerosios privataus sektoriaus patirtys tampa teisinio reguliavimo dalimi bei užtikrina tvarių sprendimų diegimą tiek nekilnojamo turto, tiek kituose - klimato kaitai jautriuose, sektoriuose.

PASIŪLYMAI

Atsižvelgiant į anksčiau pateiktas išvadas, teikiami tokie pasiūlymai gerinant klimato kaitos klausimų reguliavimą:

1. Teisėkūros procesuose, kurie skirti klimato kaitos klausimų reguliavimui, integruoti privatinuose santykiuose jau paplitusias ir naudojamas priemones. Magistro baigiamajame darbe nustatyta, kad dauguma „žaliųjų“ teisės aktų vis dar paremti savanoriškumo principu, todėl labai svarbu, kad teisinis reguliavimas būtų priimamas palankiai bei kuo labiau skatintų visuomenės dalyvius laikytis nustatytos tvarkos. Tokio metodo integracijos pavyzdys – Europos Sąjungos lygmeniu vykdomos iniciatyvos, skatinančios piliečių įsitraukimą į politikos ir teisinio reguliavimo formavimą.

2. Valstybinio reguliavimo lygmenyje daugiau dėmesio skirti tvarios, privataus sektoriaus pasitelkiamos, praktikos integracijai. Privačiame sektoriuje naudojamos savireguliacijos priemonės yra geroji praktika, kuri gali būti pasitelkiama tvarių sprendimų įdiegimui valstybiniame valdyme. „Žaliojo“ reguliavimo ir finansavimo ateityje tik daugės, todėl aplinkai draugiški sprendimai gali padėti konkuruoti globaliu mastu dėl investicijų. Tokios rinkos savireguliacijos priemonės integracijos pavyzdys pateikiamas šiame darbe aptartame Elenos Drazdauskaitės straipsnyje „Susipažinimas su pastatų tvarumo vertinimo sistemomis“.

3. Valstybiniame teisiniame reguliavime turi būti diegiama daugiau skatinimo priemonių. Šiame magistro baigiamajame darbe nustatyta, jog klimato klausimus reguliuojantys teisės aktai turi sukurti paskatą jo laikytis. Dispozityvios teisės normos bei teigiamo elgesio skatinimas yra būdas įtraukti visuomenę bei populiarinti aplinkai draugiškų sprendimų diegimą ir vystymą. Tokios iniciatyvos pavyzdys – šiame magistro baigiamajame darbe aptartas Lietuvos Respublikos aplinkos ministerijos Aplinkos projektų valdymo agentūros vystomas projektas, kurio metu individualių namų ar daugiabučių namų gyventojai gali pasinaudoti parama įsirengti saulės elektrines bei tokiu būdu vystyti „žaliąją“ energetiką.

LITERATŪRA

Teisės aktai

1. „Europos klimato teisės aktas“, EUR-Lex, žiūrėta 2023-03-05,
<https://eur-lex.europa.eu/LT/legal-content/summary/european-climate-law.html>
2. „Europos Parlamento ir Tarybos reglamentas (ES) 2021/1119 (Europos klimato teisės aktas)“, Eur-lex, žiūrėta 2023-03-11,
<https://eur-lex.europa.eu/legal-content/LT/TXT/PDF/?uri=CELEX:32021R1119&from=EN>
3. „Europos Parlamento ir Tarybos reglamentas (ES) 2018/1999“, Eur-lex, žiūrėta 2023-03-11,
<https://eur-lex.europa.eu/legal-content/LT/TXT/PDF/?uri=CELEX:32018R1999&from=EN>
4. „Europos Komisijos komunikatas. Tvaraus augimo finansavimo veiksmų planas“, Eur-lex, žiūrėta 2023-03-13,
<https://eur-lex.europa.eu/legal-content/LT/TXT/?uri=celex%3A52018DC0097>
5. „Pastatų energinis naudingumas“, Europos Komisija, žiūrėta 2023-03-13,
<https://eur-lex.europa.eu/LT/legal-content/summary/energy-performance-of-buildings.html>
6. „Aplinkos atžvilgiu tvaraus investavimo vertinimas“, Europos Komisija, žiūrėta 2023-03-13,
<https://eur-lex.europa.eu/legal-content/LT/TXT/?uri=LEGISSUM%3A4481971&qid=1678707081439>
7. „Lietuvos Respublikos įstatymas dėl Paryžiaus susitarimo, priimto pagal Jungtinių Tautų Bendrąją klimato kaitos konvenciją, ratifikavimo“, E-tar.lt, žiūrėta 2023-03-21,
<https://www.e-tar.lt/portal/lt/legalAct/8f6d76c0cdb111e68d5e8b3a36d1fab2>
8. „Lietuvos Respublikos atsinaujinančių išteklių energetikos įstatymas“, E-tar.lt, žiūrėta 2023-03-26,
<https://e-tar.lt/portal/lt/legalAct/TAR.FC7AB69BE291/asr>
9. „Lietuvos Respublikos statybos įstatymas“, E-seimas.lrs.lt, žiūrėta 2023-03-27,
<https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.26250/asr>
10. „Lietuvos Respublikos architektūros įstatymas“, E-seimas.lt, žiūrėta 2023-04-04,
<https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/3658622050c911e78869ae36ddd5784f/asr>
11. „Lietuvos Respublikos Seimo nutarimas Dėl Nacionalinės klimato kaitos valdymo darbotvarkės patvirtinimo“, Lietuvos Respublikos Seimas, žiūrėta 2023-03-04,
<https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/7eb37fc0db3311eb866fe2e083228059?positionInSearchResult>

12. „Lietuvos Respublikos Vyriausybės nutarimas dėl 2021–2030 metų Nacionalinio pažangos plano patvirtinimo“, E-tar.lt, žiūrėta 2023-03-21,
<https://e-tar.lt/portal/lt/legalAct/d492e050f7dd11eaa12ad7c04a383ca0/asr>
13. „Lietuvos Respublikos aplinkos ministro įsakymas dėl aplinkos apsaugos kriterijų taikymo, vykdant žaliuosius pirkimus, tvarkos aprašo patvirtinimo“, žiūrėta 2023-03-21,
<https://www.e-tar.lt/portal/lt/legalAct/TAR.4B60A8C9678B>
14. „Lietuvos Respublikos aplinkos ministro įsakymas dėl Dėl Lietuvos Respublikos aplinkos ministro 2011 m. birželio 28 d. įsakymo Nr. D1-508 „Dėl Produktų, kurių viešiesiems pirkimams ir pirkimams taikytini Aplinkos apsaugos kriterijai, sąrašo, Aplinkos apsaugos kriterijų ir aplinkos apsaugos kriterijų, kuriuos perkančiosios organizacijos ir perkantieji subjektai turi taikyti pirkdami prekes, paslaugas ar darbus, taikymo tvarkos aprašo patvirtinimo“ pakeitimo“, E-tar.lt, žiūrėta 2023-03-21,
<https://www.e-tar.lt/portal/lt/legalAct/41e131d07ada11edbc04912defe897d1>
15. „Lietuvos Respublikos aplinkos ministro įsakymas dėl statybos techninio reglamento STR 1.01.08:2002 "Statinio statybos rūšys" patvirtinimo“, E-tar.lt, žiūrėta 2023-03-27,
<https://www.e-tar.lt/portal/lt/legalAct/TAR.B49EEDC9171B/asr>
16. „Lietuvos Respublikos aplinkos ministro įsakymas dėl statybos techninio reglamento STR 2.01.02:2016 „Pastatų energinio naudingumo projektavimas ir sertifikavimas“ patvirtinimo“, E-tar.lt, žiūrėta 2023-04-10
<https://www.e-tar.lt/portal/lt/legalAct/2c182f10b6bf11e6aae49c0b9525cbbbb/asr>
17. „Lietuvos Respublikos aplinkos ministro įsakymas dėl aplinkos apsaugos kriterijų taikymo, vykdant žaliuosius pirkimus, tvarkos aprašo patvirtinimo“, E-tar.lt, žiūrėta 2023-04-10,
<https://www.e-tar.lt/portal/lt/legalAct/TAR.4B60A8C9678B/uwCeRtIzAc>
18. „Lietuvos Respublikos energetikos ministro įsakymas dėl energetikos ministro 2022 m. rugsėjo 7 d. įsakymo Nr. 1-265 „Dėl 2021–2030 metų plėtros programos valdytojos Lietuvos Respublikos energetikos ministerijos energetikos plėtros programos pažangos priemonės Nr. 03-001-06-03-02 „Didinti atsinaujinančių energijos išteklių dalį, užtikrinant atsinaujinančių išteklių integraciją į elektros tinklus“ aprašo patvirtinimo“ pakeitimo“, E-tar.lt, žiūrėta 2023-04-10,
<https://www.e-tar.lt/portal/lt/legalAct/6af9b690d53011ed9978886e85107ab2>
19. „Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo praktikos, aiškinant ir taikant norminių administracinių aktų teisėtumo tyrimą reglamentuojančias teisenos taisykles, apibendrinimas“, LVAT, žiūrėta 2022-12-15,
https://www.lvat.lt/data/public/uploads/2020/03/apibendrinimas-biuletenis_36.pdf

Specialioji literatūra

20. „European Climate Law“, Europos Komisija, žiūrėta 2023-03-11,
https://climate.ec.europa.eu/eu-action/european-green-deal/european-climate-law_en
21. Arūnas Bukantis, „Paryžiaus susitarimas dėl klimato kaitos“, Vle.lt, žiūrėta 2023-04-06,
<https://www.vle.lt/straipsnis/paryziaus-susitarimas-del-klimato-kaitos/>
22. „Skelbiama Tarpyvyriausybės klimato kaitos komisijos (IPCC) ataskaita: oro temperatūra jau pakilo 1,1°C“, Lrv.lt, žiūrėta 2023-04-06,
<https://am.lrv.lt/lt/naujienos/skelbiama-tarpyvyriausybes-klimato-kaitos-komisijos-ipcc-ataskaita-oro-temperatura-jau-pakilo-1-1-degc>
23. „Verslo (r)evoliucija: žaliosios technologijos atveria naujas galimybes“, SSmtp.lt, žiūrėta 2023-04-06,
<https://ssmtp.lt/news/verslo-revoliucija-zaliosios-technologijos-atveria-naujas-galimybes/>
24. „Kova su klimato kaita visame pasaulyje“, Europos Komisija, žiūrėta 2023-04-06,
https://ec.europa.eu/clima/sites/youth/milestones_lt
25. Robert Brulle, „30 years ago global warming became front - page news – and both Republicans and Democrats took it seriously“, TheConverstation.com, žiūrėta 2023-04-06,
<https://theconversation.com/30-years-ago-global-warming-became-front-page-news-and-both-republicans-and-democrats-took-it-seriously-97658>
26. Tim Rayner, Andrew Jordan, „Climate change policy in the European Union“, žiūrėta 2023-04-06,
<https://oxfordre.com/climatescience/display/10.1093/acrefore/9780190228620.001.0001/acrefore-9780190228620-e-47>
27. Caroline Flammer, „Corporate Green Bonds“, *Gegi working paper* 23, 11 (2018): 19,
<https://www.bu.edu/gdp/2018/11/30/corporate-green-bonds/>
28. „More national climate policies expected, but how effective are the existing one?“, European Environment Agency, žiūrėta 2023-04-06,
<https://www.eea.europa.eu/publications/more-national-climate-policies-expected>
29. Ieva Misiūnienė, „Environmental Self-Regulation: Changes of Certified Companies in Lithuania“, (daktaro disertacija, Mykolo Romerio universitetas, 2014),
<https://repository.mruni.eu/handle/007/14379>
30. Alfonsas Vaišvila, *Teisės teorija*, (Vilnius, Justitia, 2000),
<https://vtvk2008.files.wordpress.com/2008/10/teises-teorija-vaisvila-2000.pdf>
31. Indrė Žvaigždienė, „Aplinkos apsauga žmogaus teisių kontekste“, *Teisė* 78, (2011): 154,
<https://www.journals.vu.lt/teise/article/download/183/145/>

32. „Teisinio reguliavimo ribos ir jas įtakojantys veiksniai“, *Veni vidi vici*, žiūrėta 2022-12-15,
<http://vutf-elsa.blogspot.com/2007/09/4-teisinio-reguliavimo-ribos-ir-jas.html>
33. „Teisinis reguliavimas ir metodai“, *nemoku.lt*, žiūrėta 2022-12-16,
<https://nemoku.lt/teisinis-reguliavimas-ir-metodai/>
34. Rita Šerpytė, „Normatyvumas teisės sampratoje ir H. Kelzeno teisės teorija“, *Problemos* 37, (1987): 69-74,
<https://www.zurnalai.vu.lt/problemos/article/view/7195/4245>
35. „Normatyvizmas“, *Visuotinė lietuvių enciklopedija*, žiūrėta 2022-12-16,
<https://www.vle.lt/straipsnis/normatyvizmas-1/>
36. Lietuvos Respublikos aplinkos ministerijos Visuomenės informavimo skyrius, „Vasario 16-ąją įsigalios Kioto protokolas“, žiūrėta 2022-12-17,
https://web.archive.org/web/20120202085705/http://www.am.lt/VI/article.php3?article_id=3686.
37. Martha Benduski, „Paris agreement vs Kyoto protocol [Comparison Chart]“, žiūrėta 2022-12-17,
<https://www.careaboutclimate.org/blog/paris-agreement-vs-kyoto-protocol-comparison-chart>.
38. Scott Barrett, „Climate treaties and the imperative of enforcement“, *Oxford Review of Economic Policy* 24, 2 (2008): 239-258,
https://ycsg.yale.edu/sites/default/files/files/barrett_OxREP.pdf
39. Kathryn Tso, „How are countries held accountable under the Paris Agreement?“, MIT Climate portal, žiūrėta 2022-12-18,
<https://climate.mit.edu/ask-mit/how-are-countries-held-accountable-under-paris-agreement>
40. „Environment“, Gallup, žiūrėta 2023-03-04,
<https://news.gallup.com/poll/1615/environment.aspx>
41. Ellen Ormesher, „5 of the most-awarded environmental campaigns of 2021“, *The Drum*, 2022-02-07,
<https://www.thedrum.com/news/2022/02/07/5-the-most-awarded-environmental-campaigns-2021>
42. „Piliečiai kviečiami tapti Lietuvos ateities bendrakūrėjais – prasideda viešosios konsultacijos dėl „Lietuva 2050“ vizijos, Lietuvos Respublikos Vyriausybė, žiūrėta 2023-03-04,
<https://lrv.lt/lt/naujienos/pilieciai-kvieciai-tapti-lietuvos-ateities-bendrakurejais-prasideda-viesosios-konsultacijos-del-lietuva-2050-vizijos>
43. Algimantas Urmonas, „Teisėkūros sąveikų su viešąja politika ypatumai Lietuvoje“, *Viešojoji politika ir administravimas*, 18, 1 (2019): 100,

<https://vpa.ktu.lt/index.php/PPA/article/view/23131>

44. Subodh Mishra, „The Rise of Climate Litigation“, Harvard Law School Forum on Corporate Governance, žiūrėta 2023-03-04,

<https://corpgov.law.harvard.edu/2022/03/03/the-rise-of-climate-litigation/>

45. Amelia Fortgang, „Countries and Territories Most Affected by Climate Change Also More Likely to Believe it to Be Personally Harmful“, Yale program on Climate Change Communication, žiūrėta 2023-03-04,

<https://climatecommunication.yale.edu/news-events/countries-and-territories-most-affected-by-climate-change-also-more-likely-to-believe-it-to-be-personally-harmful/>

46. Ovidijus Speičys, „Klimato kaitos ginčai: kas tai ir ar jie jau pasiekė Lietuvą?“, *Verslo žinios*, 2022-10-17,

<https://www.vz.lt/verslo-aplinka/2022/10/17/klimato-kaitos-gincai-kas-tai-ir-ar-jie-jau-pasieke-lietuva>

47. Donatas Murauskas, „Ar pradėsime bylinėtis su valstybe dėl klimato kaitos?“, *Teisė Pro*, 2022-05-30,

<https://www.teise.pro/index.php/2022/05/30/d-murauskas-ar-pradesime-bylinetis-su-valstybe-del-klimato-kaitos/>

48. „Climate-related litigation: Raising awareness about a growing source of risk“, Network for Greening the Financial System, žiūrėta 2023-03-04,

https://www.ngfs.net/sites/default/files/medias/documents/climate_related_litigation.pdf

49. „What are climate change and sustainability disputes?“, Norton Rose Fulbright, žiūrėta 2023-03-04,

<https://www.nortonrosefulbright.com/en/knowledge/publications/9dd6b170/what-are-climate-change-and-sustainability-disputes>

50. Brodie Boland, Cindy Levy, Rob Palter ir Daniel Stephens, „Climate risk and the opportunity for real estate“, McKinsey&Company, žiūrėta 2023-03-04,

<https://www.mckinsey.com/industries/real-estate/our-insights/climate-risk-and-the-opportunity-for-real-estate>

51. Sarah Wire, „What is green finance?“, Lloyds Banking Group, žiūrėta 2023-03-04,

<https://www.lloydsbankinggroup.com/insights/green-finance.html>

52. „Global green finance rises over 100 fold in the past decade-study“, *Reuters*, 2022-03-31,

<https://www.reuters.com/business/sustainable-business/global-markets-greenfinance-graphics-2022-03-31/>

53. „How real estate is starting to embrace green finance“, JLL, žiūrėta 2023-03-04,

<https://www.us.jll.com/en/trends-and-insights/investor/how-real-estate-is-starting-to-embrace-green-finance>

54. Jonathan Woetzel ir kt., „Can Coastal cities turn the tide on rising flood risk?“, McKinsey&Company, žiūrėta 2023-03-04,

<https://www.mckinsey.com/capabilities/sustainability/our-insights/can-coastal-cities-turn-the-tide-on-rising-flood-risk>

55. „Climate change is hitting the planet faster than scientists originally thought“, Nature, žiūrėta 2023-03-05,

<https://www.nature.com/articles/d41586-022-00585-7>

56. „Lietuvą šiemet ištiko žaliųjų pastatų sertifikavimo bumas: konkurencija NT plėtotojus verčia rinktis tvarumą“, BNS, žiūrėta 2023-03-05,

<https://sc.bns.lt/view/item/408117>

57. The Investopedia Team, „What Is Environmental, Social, and Governance (ESG) Investing?“, Investopedia, žiūrėta 2023-03-05,

<https://www.investopedia.com/terms/e/environmental-social-and-governance-esg-criteria.asp>

58. „Understanding ESG: Environmental Factors“, M&H, žiūrėta 2023-03-05,

<http://mhes.com/esg-environmental/>

59. Kyle Peterdy, „ESG (Environmental, Social and Governance), CFI, žiūrėta 2023-03-05,

<https://corporatefinanceinstitute.com/resources/esg/esg-environmental-social-governance/>

60. „Green infrastucture“, European Commission, žiūrėta 2023-03-05,

https://environment.ec.europa.eu/topics/nature-and-biodiversity/green-infrastructure_en

61. Rocio Redondo Alamillos, Frederic de Mariz, „How Can European Regulation on ESG Impact Business Globally?“, *Journal of Risk and Financial Management* 15, 7 (2022),

<https://www.mdpi.com/1911-8074/15/7/291#B53-jrfm-15-00291>

62. Hojjat Salimi Turkamani, „From Kyoto to Paris: Problematic route of state responsibility for climate change“, *Environmental Law Review* 23, 4 (2021): 321-335,

<https://journals.sagepub.com/doi/abs/10.1177/14614529211058849>

63. Elena Drazdauskaitė, „Susipažinimas su pastatų tvarumo vertinimo sistemomis“, Lietuvos Respublikos Vyriausybė, žiūrėta 2023-03-05,

<https://vpt.lrv.lt/uploads/vpt/documents/files/Susipa%C5%BEinimas%20su%20pastat%C5%B3%20tvarumo%20vertinimo%20sistemomis.pdf>

64. Pavan Kumar Ganapavarapu, „Green financing in commercial real estate“, ACUITY Knoledge Partners, žiūrėta 2023-03-05,

<https://www.acuitykp.com/blog/green-financing-in-commercial-real-estate/>

65. Alex Brown, „Green Banks, Poised for Billions in Climate Funds, Draw States Attention, Pew, žiūrėta 2023-03-05,
<https://www.pewtrusts.org/en/research-and-analysis/blogs/stateline/2023/01/09/green-banks-poised-for-billions-in-climate-funds-draw-states-attention>
66. Jeff Granger, „Top 5 Residential Green Building Certifications for Sustainable Housing“, ButterflyMX, žiūrėta 2023-03-05
<https://butterflymx.com/blog/residential-green-building-certifications/>
67. Evaldas Savickis, Danutė Ramoškevičiūtė, „Ką reiškia pastatų tvarumo sertifikatai ir kam jie reikalingi?“, Asa.lt, žiūrėta 2023-03-05,
<https://lt.lt.allconstructions.com/portal/categories/158/1/0/1/article/17906/ka-reiskia-pastatu-tvarumo-sertifikatai-ir-kam-jie-reikalingi>
68. „Top 11 Green Building Certifications That Can Increase Your Property’s Marketability“, SharpLaunch, žiūrėta 2023-03-05,
<https://www.sharplaunch.com/blog/green-building-certifications/>
69. „Tarptautinis BREEAM pastatų standartas ir energinės klasės Lietuvoje“, Asa.lt, -žiūrėta 2023-03-05,
<https://lt.lt.allconstructions.com/portal/categories/93/1/0/1/article/18118/tarptautinis-breeam-pastatu-standartas-ir-energines-klases-lietuvoje>
70. Lina Skučaitė, „Tvarių pastatų sertifikavimo sistemų analizė ir taikymas“ (magistro darbas, Vilniaus Gedimino technikos universitetas, 2021), 17,
<https://vb.vgtu.lt/object/elaba:96777289/MAIN>
71. Anahita Rezaallah, Roham Afghani Khoraskani, „Leed and BREEAM; Comparison between policies, assessment criteria and calculation methods“, ResearchGate, žiūrėta 2023-03-05,
<https://rb.gy/q5ojh9>
72. Vilija Aleknevičienė, „Žalieji finansai“, Visuotinė lietuvių enciklopedija, žiūrėta 2023-03-05,
<https://www.vle.lt/straipsnis/zalieji-finansai/>
73. Jeff Turrentine, „How Green Banks Are Financing the Fight Against Climate Change“, NRDC, žiūrėta 2023-03-05,
<https://www.nrdc.org/stories/how-green-banks-are-financing-fight-against-climate-change>
74. „Explore Green&Sustainable Finance“, Green Finance Platform, žiūrėta 2023-03-05,
<https://www.greenfinanceplatform.org/page/explore-green-finance>
75. Troy Segal, „Green Bond: Types, How to Buy and FAQs“, Investopedia, žiūrėta 2023-03-05,

<https://www.investopedia.com/terms/g/green-bond.asp>

76. „Green Bonds Market 2023“, Initiative Climate Bonds, žiūrėta 2023-03-05,
<https://www.climatebonds.net/>
77. „What is a Green Bank“, Coalition for Green Capital, žiūrėta 2023-03-05,
<https://coalitionforgreencapital.com/what-is-a-green-bank/>
78. Fabio Natalucci, Felix Suntheim ir Jerome Vandenbussche, „How Investment Funds Can Drive the Green Transition“, žiūrėta 2023-03-05,
<https://www.imf.org/en/Blogs/Articles/2021/10/04/gfsr-ch3-how-investment-funds-can-drive-the-green-transition>
79. Jennifer Hiller, Svea Herbst-Bayliss, „Exxon loses board seats to activist hedge fund in landmark climate vote“, *Reuters*, 2021-05-27,
<https://www.reuters.com/business/sustainable-business/shareholder-activism-reaches-milestone-exxon-board-vote-nears-end-2021-05-26/>
80. Javier Cifuentes – Faura, „European Union policies and their role in combating climate change over the years“, SpringerLink, žiūrėta 2023-03-09,
<https://link.springer.com/article/10.1007/s11869-022-01156-5>
81. Marine Leleux, „Energy Performance of Buildings Directive review: major renovations ahead“, ING, žiūrėta 2023-03-13,
<https://think.ing.com/articles/review-of-the-energy-performance-of-buildings-directive-major-renovations-ahead>
82. „About the EU Taxonomy Compass“, Europos Komisija, žiūrėta 2023-03-14,
<https://ec.europa.eu/sustainable-finance-taxonomy/>
83. „EU Taxonomy Compass. Construction of new buildings“, Europos Komisija, žiūrėta 2023-03-14,
<https://ec.europa.eu/sustainable-finance-taxonomy/activities/activity/223/view>
84. „Is the Minimum EPC Rating Changing?“, PropertyLoop, žiūrėta 2023-03-14
<https://www.propertyloop.co.uk/blog/energy-performance-certificate-minimum-rating-change>
85. Kate Morgan, „How changing EPC regulations affect landlords and tenants“, Unbiased, žiūrėta 2023-03-14,
<https://www.unbiased.co.uk/discover/mortgages-property/buy-to-let-renting/how-changing-epc-regulations-affect-landlords-and-tenants>
86. „7 Funding Schemes for Improving your Property’s Energy Efficiency“, Nexus, žiūrėta 2023-03-14,
<https://nexusenergysolutions.co.uk/7-funding-schemes-for-improving-your-property-s-energy-efficiency/>

87. „Kas yra viešieji pirkimai?“, Viesujupirkimu.lt, žiūrėta 2023-03-21,
<https://viesujupirkimu.lt/viesieji-pirkimai/kas-yra-viesieji-pirkimai/>
88. „Background and approach“, European Commision, žiūrėta 2023-03-21,
https://ec.europa.eu/environment/gpp/gpp_criteria_en.htm
89. „Žalieji pirkimai: kas keičiama aplinkos ministro įsakymu“, Lrv.lt Viešųjų pirkimų tarnyba, žiūrėta 2023-03-21,
<https://vpt.lrv.lt/lt/naujienos/zalieji-pirkimai-kas-keiciama-aplinkos-ministro-isakymu>
90. „Nacionalinės teisės aktai“, European-justice.eu, žiūrėta 2023-04-03,
https://e-justice.europa.eu/content_member_state_law-6-lt-maximizeMS-lt.do?member=1
91. „Vilnius imasi diegti tvarumo reikalavimus NT vystytojams“, MadeInVilnius.lt, žiūrėta 2023-04-03,
<https://madeinvilnius.lt/verslas/nekilnojamasis-turtas/vilnius-imasi-diegti-tvarumo-reikalavimus-nt-vystytojams/>
92. „Dešimt Vilniaus kokybiškos architektūros taisyklių pritaikyta projektuotojų savikontrolei“, Vilnius.lt, žiūrėta 2023-04-03,
<https://vilnius.lt/lt/savivaldybe/miesto-pletra/vilnius-urban/>
93. „Vilnius paskelbė 10 taisyklių geresnei miesto architektūrai“, Vilnius.lt, žiūrėta 2023-04-03,
<https://vilnius.lt/lt/2020/11/19/kokybiskesnes-vilniaus-urbanistikos-ir-architekturos-link-10-taisykliu-tvariai-ir-gyvybingai-miesto-pletrai/>
94. Sigitas Mitkus, *Statybos teisės terminų žinynas* (Vilnius: Eugrimas, 2006).
95. „Understanding ESG: Social Factors“, M&H, žiūrėta 2023-03-05,
<https://mhes.com/understanding-esg-social-factors/>
96. Dean Emerick, „The Social in ESG“, EsgTheReport, žiūrėta 2023-03-05
<https://www.esgthereport.com/what-is-esg/the-s-in-esg/>
97. „Understanding ESG: Governance Factors“, M&H, žiūrėta 2023-03-05,
<https://mhes.com/understanding-esg-governance-factors/>
98. Chris B. Murphy, „Why Social Responsibility Matters to Businesses“, Investopedia, žiūrėta 2023-03-05,
<https://www.investopedia.com/ask/answers/041015/why-social-responsibility-important-business.asp>
99. Eglė Markevičienė, „Aplinkosaugą ir socialinę atsakomybę ignoruojančios bendrovės gali prarasti investuotojus“, *Verslo žinios*, 2023-03-05,
<https://www.vz.lt/finansai-apskaita/2021/11/13/aplinkosauga-ir-socialine-atsakomybe-ignoruojancios-bendroves-gali-prarasti-investuotojus>

100. „Pros & Cons Of ESG (Environmental, Social & Governance)“, BetterMeatsReality, žiūrėta 2023-03-05,
<https://bettermeatsreality.com/pros-cons-of-esg-environmental-social-governance/>
101. „Kvietimas teikti paraiškas finansuoti jungtinio projekto „Fizinių asmenų saulės elektrinių įsirengimas namų ūkiuose (naujai įrengiama saulės elektrinė) projektus“, ESinvesticijos.lt, žiūrėta 2023-04-10,
<https://2021.esinvesticijos.lt/kvietimai/kvietimas-teikti-paraiskas-finansuoti-jungtinio-projekto-fiziniu-asmenu-saules-elektriniu-isirengimas-namu-ukiuose-naujai-irengiama-saules-elektrine-projektus>
102. „Jau galima teikti paraiškas įsirengti saulės elektrinę namų ūkiuose: parama siekia beveik 30 mln. Eurų“, Apva.lt, žiūrėta 2023-04-10,
<https://www.apva.lt/jau-galima-teikti-paraiskas-isirengti-saules-elektrine-namu-ukiuose-parama-siekia-beveik-30-mln-euru/>

Kiti šaltiniai

103. Rasita Krasuckienė, „Tvarių pastatų standartai ir sertifikatai (1), Tvaru.lt, žiūrėta 2023-03-05,
<https://www.tvaru.lt/apie-tvaruma-lt/tvariu-pastatu-sertifikatai/>
104. Rasita Krasuckienė, „Palyginimas: BREEAM New Construction ir BREEAM In-Use“, Tvaru.lt, žiūrėta 2023-03-05,
<https://www.tvaru.lt/apie-tvaruma-lt/palyginimas-breeam-new-construction-ir-breeam-in-use/>
105. Rasita Krasuckienė, „5 priežastys rinktis BREEAM“, Tvaru.lt, žiūrėta 2023-03-05,
<https://www.tvaru.lt/be-kategorijos-lt/5-priezastys-rinktis-breeam-in-use/>
106. Rasita Krasuckienė, „LEED sertifikatai“, Tvaru.lt, žiūrėta 2023-03-05,
<https://www.tvaru.lt/apie-tvaruma-lt/leed-sertifikatai/>
107. Lina Luneckienė, „Tvarumo teisinis reguliavimas ir jo įtaka verslui“, Ziniuradijas.lt, žiūrėta 2023-03-21,
<https://www.ziniuradijas.lt/laidos/tvarumas-kuris-apsimoka/tvarumo-teisinis-reguliavimas-ir-jo-itaka-verslui?video=1>

ANOTACIJA LIETUVIŲ KALBA

Šio magistro baigiamojo darbo tyrimo tikslas - apibūdinti klimato kaitos nulemtus teisinio reguliavimo instrumentus ir jų svarbą teisės sistemai. Šiame darbe nagrinėjama, ar teisė geba atliepti klimato kaitos sukeltų procesų reguliavimo poreikį. Išsikeltos tikslo siekiama analizuojant teisinio reguliavimo sampratą ir klimato kaitos santykį, „žaliąsias“ rinkų savireguliacijos priemones bei jau egzistuojantį „žaliąjį“ teisinį reguliavimą. Atlikus tyrimą, nustatyta, kad klimato kaitos sukeltas teisinio reguliavimo poreikis rinkose užpildomas pačių įmonių sukurtomis tvariomis savireguliacijos priemonėmis, kurios gali tapti/tampa valstybinio valdymo dalimi.

Reikšminiai žodžiai: *rinkų savireguliacijos priemonės, tvarumas, ESG, „žaliasis“ teisinis reguliavimas.*

ANNOTATION

The aim of this master's thesis research is to describe the legal regulatory instruments determined by climate change and their importance for the legal system. This paper examines whether the law is able to respond to the need for regulation of processes caused by climate change. The goal is achieved by analyzing the relationship between the concept of legal regulation and climate change, "green" market self-regulation measures and existing "green" legal regulation. As a result of the research, it was found that the need for legal regulation in the markets caused by climate change is filled by sustainable self-regulation measures created by the companies themselves, which are or can become a part of state management.

Key words: market self-regulation measures, sustainability, ESG, "green" legal regulation.

SANTRAUKA LIETUVIŲ KALBA

„Klimato kaitos nulemti teisinio reguliavimo instrumentai ir šių instrumentų vieta teisės sistemoje“

Magistro baigiamojo darbo tikslas - apibūdinti klimato kaitos nulemtus teisinio reguliavimo instrumentus ir jų svarbą teisės sistemai. Išsikeltu tikslu siekiama nustatyti, ar teisė geba atliepti klimato kaitos sukeltų procesų reguliavimo poreikį mūsų visuomenėje. Siekiant įvykdyti išsikeltą tikslą, pasirinkti tokie uždaviniai: 1. Paaiškinti teisinio reguliavimo sampratą klimato kaitos kontekste; 2. Apibrėžti klimato kaitos nulemtas rinkų savireguliacijos priemones; 3. Atskleisti klimato kaitos nulemtų reguliavimo instrumentų svarbą teisės aktų sistemoje.

Šio darbo pirmajame skyriuje aprašoma teorinė teisinio reguliavimo dalis, analizuojama šio instituto esmė bei veikimo būdas, įgalinant visuomenės idėjas praktiškai. Analizuojant teisės doktriną, pateikiami klimato kaitos teisinio reguliavimo ir jį išreiškiančio teisės akto būtinieji elementai, užtikrinantys jo veikimą. Šiame skyriuje taip pat aptariami „žaliųjų“ poreikių vystymosi aspektai, „žaliosios“ politikos formavimosi pagrindai bei bylos dėl klimato kaitos. Šiame skyriuje surinktos informacijos analizė atskleidė, kad „žalieji“ visuomenės poreikiai yra besikeičiančio teisinio reguliavimo pagrindas.

Antrame šio darbo skyriuje nagrinėjama „žalioji“ savireguliacija, aptariant Europos Sąjungos tvariusius tikslus, „žaliąją“ finansavimą, ESG standartų sistemos sudedamąsias dalis bei rinkose naudojamas savireguliacijos priemones (tvarumo sertifikatai, „žaliosios“ obligacijos, „žalieji“ bankai ir fondai). Šiame skyriuje pateikiama informacija daugiausiai analizuojama nekilnojamo turto rinkos kontekste, nes ši sritis ypatingai jautri klimato kaitos keliamiems teisinio reguliavimo pokyčiams. Minimų institutų analizė atskleidė, kad įmonės savireguliacijos priemonėmis užpildo teisinio reguliavimo spragas rinkose bei tokiu būdu vysto tvarią praktiką, kuri gali tapti/tampa valstybiniu valdymu.

Trečiame šio darbo skyriuje analizuojamas „žaliojo“ teisinis reguliavimas ir verslo rinkose sukurtų savireguliacijos priemonių svarba Europos Sąjungos, Lietuvos ir kitiems teisės aktams. Šioje dalyje apžvelgiama Europos Sąjungos žaliojo kurso strategija, Klimato įstatymas, konkrečias sritis reguliuojantys reglamentai ir direktyvos. Lietuvos teisės aktų apžvalgos metu analizuojami strateginiai valstybės pažangos teisiniai dokumentai, nekilnojamo turto srities kontekste analizuojami konkretūs viešųjų pirkimų, statybos, atsinaujinančių išteklių energetikos įstatymai. Tvarumo požymių taip pat ieškoma Vilniaus bendrajame plane, statybos techniniuose reglamentuose, aplinkos ministro įsakymuose. Minėtų teisės aktų analizė atskleidė, kad verslo rinkose sukurtos savireguliacijos priemonės puikiai pritaikomos teisiniame reguliavime.

Baigiamąjį darbą sudaro: įvadas, trys skyriai ir jų poskyriai, išvados, pasiūlymai, literatūros sąrašas, santrauka lietuvių ir anglų kalbomis bei anotacija lietuvių ir anglų kalbomis.

SUMMARY

„Legal regulation instruments determined by climate change and the place of these instruments in the legal system“

The aim of the master's thesis is to describe the legal regulatory instruments determined by climate change and their importance for the legal system. The aim is to determine whether the law is able to respond to the need for regulation of processes caused by climate change in our society. In order to fulfill the set goal, the following tasks were chosen: 1. To explain the concept of legal regulation in the context of climate change; 2. Define market self-regulation measures determined by climate change; 3. To reveal the importance of regulatory instruments determined by climate change in the legal system.

The first chapter of this work describes the theoretical part of the legal regulation, and how empowering public ideas work in practice. By analyzing the legal doctrine, the necessary elements of the legal regulation of climate change are presented, which ensure its operation. This chapter also discusses the developmental aspects of "green" needs, the foundations of "green" policymaking, and climate change cases. The analysis of the information gathered in this chapter revealed that the "green" needs of the society are the basis of the changing legal regulation.

The second chapter of this work examines "green" self-regulation, discussing the European Union's sustainable goals, "green" financing, components of the ESG standards system, and self-regulation tools used in the markets (sustainability certificates, "green" bonds, "green" banks and funds). The information presented in this chapter is mainly analyzed in the context of the real estate market, as this area is particularly sensitive to changes in legal regulation caused by climate change. The analysis of the mentioned institutes revealed that companies use self-regulatory measures to fill the gaps in legal regulation in the markets and in this way develop sustainable practices that are or can become state management.

The third chapter of this work analyzes "green" legal regulation and the importance of self-regulation measures. This part reviews the European Union's Green Deal strategy, Climate law, regulations and directives regulating specific areas. During the review of Lithuanian legal acts, strategic legal acts of the state's progress are analyzed, specific laws on public procurement, construction, energy from renewable resources are analyzed in the context of real estate. Signs of sustainability are also sought in the general plan of Vilnius, construction regulations, orders of the Minister of the Environment. The analysis of the legal acts revealed that the self-regulation measures created in the business markets are perfectly applicable in the state management.

The final thesis consists of: introduction, three chapters and their subsections, conclusions, offers, bibliography, summary in Lithuanian and English and annotation in Lithuanian and English.

PATVIRTINIMAS APIE ATLIKTO DARBO SAVARANKIŠKUMĄ

2023 m. gegužės 14 d.

Vilnius

Aš, Mykolo Romerio universiteto (toliau – Universitetas),
Teisės mokyklos, civilinės ir verslo teisės studijų programos
Studentas Žilvinas Gaižauskas patvirtinu, kad šis magistro baigiamasis darbas
„Klimato kaitos nulemti teisinio reguliavimo instrumentai ir jų vieta teisės sistemoje“

1. Yra atliktas savarankiškai ir sąžiningai;
2. Nebuvo pristatytas ir gintas kitoje mokslo įstaigoje Lietuvoje ar užsienyje;
3. Yra parašytas remiantis akademinio rašymo principais ir susipažinus su rašto darbų metodiniais nurodymais.

Man žinoma, kad už sąžiningos konkurencijos principo pažeidimą – plagijavimą studentas gali būti šalinamas iš Universiteto kaip už akademinės etikos pažeidimą.

Žilvinas Gaižauskas